

Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України»

Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Вовченко Олена Владиславівна

УДК 330.341.1:351.863

ДИСЕРТАЦІЯ

**Вплив інноваційної діяльності у промисловості України
на економічну безпеку держави**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Вовченко

Науковий керівник: Соловійов В'ячеслав Павлович, доктор економічних наук,
професор

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Вовченко О.В. Вплив інноваційної діяльності у промисловості України на економічну безпеку держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2019.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних основ суті і місця економічної безпеки в загальній системі національної безпеки держави, розробці та обґрунтуванню наукових і практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки держави з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості України.

Узагальнено теоретичні підходи до змісту поняття «національна безпека держави» і виділено економічну безпеку як окремий структурний елемент, який визначено як пріоритетний національний інтерес. Виокремлено фактори впливу інтелектуального потенціалу на економічну безпеку держави в умовах інноваційного розвитку. Здійснено теоретичне узагальнення сутності поняття інноваційної діяльності в промисловості в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Здійснено оцінку рівня економічної безпеки держави та аналіз інноваційної діяльності у промисловості України. Розроблено економіко-математичну прогнозну модель впливу інвестиційно-інноваційної безпеки на економічну, яку доцільно застосовувати у процесі аналізу стану та оцінки економічної безпеки держави. Як висновок, побудовано логіко-концептуальну модель забезпечення економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості, яка охоплює інноваційний потенціал держави, національні інтереси та інтереси громадян України. Досліджено досвід зарубіжної та вітчизняної політики в сфері промислової інноваційної діяльності для

розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення економічної безпеки країни і зміну державної політики в даній сфері.

Визначено, що в даний час особливої підтримки потребують розробки за напрямками нанотехнологій і наноматеріалів, які мають широкий спектр застосування як для оборонно-промислового комплексу, так і для мирних технологій. Запропоновано інструменти для формування та реалізації інноваційної політики, що має безпосередній вплив на економічну безпеку держави. Надано рекомендації щодо вдосконалення законодавчої бази в сфері економічної безпеки з урахуванням фактора інноваційної діяльності в промисловості України. Реалізація даних рекомендацій сприятиме забезпеченню ефективного функціонування та інноваційного розвитку промислових підприємств, допоможе у вирішенні основних завдань системи економічної безпеки країни.

Ключові слова: економічна безпека держави, інноваційна діяльність, Стратегія національної безпеки, державна інноваційна політика, національна безпека держави.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ

1. Вовченко О. В. Державна політика інноваційного розвитку вітчизняної промисловості в інтересах національної безпеки України. *Управління розвитком суб'єктів підприємництва в умовах викликів XXI століття* : колективна монографія / за ред. Т. В. Гринько. Дніпро, 2019. С. 265–276.

2. Вовченко О. В. Технопарки як інструмент забезпечення економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2015. Вип. 39. С. 12–16.

3. Вовченко О. В. Сектор генерації знань як пріоритетний елемент інноваційного розвитку економіки держави. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2015. Вип. 13. С. 66–73.

4. Вовченко О. В. Аналіз стану екологічної безпеки в системі національної безпеки України. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. Вип. 17. С. 48–55.

5. Вовченко О. В. Аналіз стану інноваційного розвитку промисловості України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2017. № 875. С. 202–209.

6. Вовченко О. В. Державна політика України в інноваційній сфері: основа гарантування національної безпеки. *Наука та наукознавство*. 2018. Вип. 3 (101). С. 25–35.

7. Вовченко О. В. Інноваційна діяльність у промисловості як фактор впливу на національну безпеку держави. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Економічні науки*. 2016. Вип. 11. С. 348–356.

8. Вовченко О. В. Інноваційність України та Польщі за міжнародними рейтингами: однакова точка старту – різні лінії розвитку. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2017. № 04 (16). URL : https://sp-sciences.io.ua/s2621814/vovchenko_olena_2017._innovativeness_of_ukraine_and_poland_by_international_ratings_identical_point_of_the_start_different_ways_of_development._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_16_

9. Вовченко Е. В. Бизнес-инкубаторы как инновационные инструменты взаимодействия науки, образования и производства. *Белорусская наука в условиях модернизации* : материалы Международной научно-практической конференции, г. Минск, 20-21 сент. 2018 г. Минск: СтройМедиаПроект, 2018. С. 138–140.

10. Вовченко О. В. Деякі аспекти забезпечення національної безпеки держави: вплив інноваційної діяльності. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки* : матеріали XX Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції, 7–11 вересня 2015 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2015. Т. 1. Ч. 1. С. 105–107.

11. Вовченко О. В. Стан інноваційної діяльності України: проблеми забезпечення економічної безпеки. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки* : матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції, 12–15 вересня 2016 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2016. Т. 1. Ч. 1. С. 152–156.

12. Вовченко О. В. Наукове товариство як інноваційний ресурс у процесі забезпечення національної безпеки. *Международные и национальные научные организации как фактор формирования глобального научного сообщества* : матеріали Международного симпозиума, 15-17 мая 2017 г. Киев : «Наш формат», 2017. С. 335–343.

13. Вовченко О. В. Аналіз стану інноваційного розвитку промисловості України. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 травня 2017 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 605–606.

14. Вовченко О. В. Безпека інформаційного простору як системоутворюючий фактор у всіх сферах національної безпеки. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір* : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 вересня 2017 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2017. С. 31–34.

15. Вовченко О. В. Питома вага інноваційної безпеки в системі оцінки економічної безпеки України. *Економіка і менеджмент-2018: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку* : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 квітня 2018 р. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. Т. 4. С. 58–60.

16. Вовченко О. В. Роль технопарків в процесі забезпечення економічної безпеки держави. *Інноваційний менеджмент як наука управління інноваціями та фінансування інноваційних підприємств в Україні* : матеріали науково-практичної

конференції, 13 квітня 2018 р. Київ : ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України», 2018. С. 102–104.

17. Вовченко О. В. Державна політика як механізм стимулювання інноваційної діяльності в промисловості (на прикладі Швейцарії). *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір* : матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції, 4–5 жовтня 2018 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2018. С. 57–63.

18. Вовченко О. В. Перспективи залучення інвестицій з метою інноваційного розвитку вітчизняних високотехнологічних підприємств. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір* : матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 червня 2019 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2019. С. 8–12.

ABSTRACT

Vovchenko O.V. Influence of innovative activity in the industry of Ukraine on the economic security of the state. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Economics (PhD), specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy (Economic Sciences). – Higher Educational Establishment «University of Economics and Law «KROK», Kyiv, 2019.

The dissertation deals with the research of theoretical bases of the essence and place of economic security in the general system of national security of the state, development and substantiation of scientific and practical recommendations on ensuring the economic security of the state taking into account innovative activity in the industry of Ukraine.

Theoretical approaches to the content of the concept of «national security of the state» are generalized and economic security is singled out as a separate structural

element, which is defined as a priority national interest. The factors of influence of intellectual potential on the economic security of the state in the conditions of innovative development are distinguished. The theoretical generalization of the essence of the concept of innovative activity in the industry in the context of ensuring the economic security of the state is carried out.

The evaluation of the state of economic security of Ukraine and the analysis of innovative activity in the industry of Ukraine were carried out. The economic and mathematical forecast model of the impact of investment and innovation security on the economic one, which is appropriate to be used in the process of analysis of the state and assessment of economic security of the state. In conclusion, a logical conceptual model of ensuring the economic security of Ukraine was taken into account taking into account innovative activity in the industry, which encompasses the innovative potential of the state, national interests and interests of Ukrainian citizens. The experience of foreign and domestic policy in the field of industrial innovative activity is investigated to develop practical recommendations aimed at ensuring the economic security of the country and changing state policy in this field.

It is determined that at present special support is needed for the development of nanotechnology and nanomaterials, which have a wide range of applications for both the defense-industrial complex and for peaceful technologies. The tools for the formation and implementation of innovation policy that have a direct impact on the economic security of the state are offered. Recommendations are given on improving the legislative framework in the field of economic security, taking into account the factor of innovative activity in the industry of Ukraine. The implementation of these recommendations will help to ensure the efficient functioning and innovative development of industrial enterprises, will help in solving the main tasks of the country's economic security system.

Keywords: economic security of the state, innovative activity, National Security Strategy, state innovation policy, national security of the state.

LIST OF PUBLICATION

1. Vovchenko O. V. State policy of innovative development of domestic industry in the interests of national security of Ukraine. *Managing Entrepreneurship Development in the Challenges of the 21st Century : A Collective Monograph* / Ed. T. V. Grinko. Dnipro, 2019, P. 265–276.

2. Vovchenko O. V. Technology parks as a Tool to Ensure State Economic Security. *Scientific Notes of «KROK» University*. 2015. Vol. 39. P. 12–16.

3. Vovchenko O. V. Knowledge Generation Sector as a Priority Element of Innovative Development of the State Economy. *Bulletin of Volyn Institute for Economics and Management*. 2015. Vol. 13. P. 66–73.

4. Vovchenko O. V. Analysis of the state of ecological security in the national security system of Ukraine. *Bulletin of Volyn Institute for Economics and Management*. 2017. Vol. 17. P. 48–55.

5. Vovchenko O. V. Analysis of the state of innovation development of industry of Ukraine. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series : Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development*. 2017. No. 875. P. 202–209.

6. Vovchenko O. V. The State policy of Ukraine on innovation: the basis for the National Security blanket. *Science and science of science*. 2018. Vol. 3 (101). P. 25–35.

7. Vovchenko O. V. Innovative activity in industry as a factor of influence on the national security of the state. *Bulletin of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. Economic sciences*. 2016. Vol. 11. P. 348–356.

8. Vovchenko O. V. Innovativeness of Ukraine and Poland by international ratings: identical point of the start – different ways of development. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2017. No. 04 (16). URL : https://sp-sciences.io.ua/s2621814/vovchenko_olena_2017._innovativeness_of_ukraine_and_poland_by_international_ratings_identical_point_of_the_start_different_ways_of_development._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_16_

9. Vovchenko O. V. Business incubators as innovative tools of interaction of science, education and production. *Belarusian Science in the Conditions of Modernization* : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Minsk, September 20-21, 2018. Minsk: StroyMediaProekt, 2018. P. 138–140.

10. Vovchenko O. V. Some aspects of National Security: the impact of innovation the article discusses. *Problems and perspectives of innovative development of economy* : Proceedings of the 20th Anniversary International Scientific and Practical Conference, September 7-11, 2015. Kyiv-Odessa: Phoenix Publishing House, 2015. Vol. 1. Part 1. – P. 105-107.

11. Vovchenko O. V. Innovation activity state of Ukraine: problems of providing the economic security. *Problems and perspectives of innovative development of economy*: Proceedings of the 21st International Scientific and Practical Conference, September 12-15, 2016. Kyiv-Odessa: Phoenix Publishing House, 2016. Vol. 1. Part 1. P. 152–156.

12. Vovchenko O. V. Scientific Union: An Innovation Resource for the National Security. *International and National Scientific Organizations: A Factor for Building up the Global Scientific Community* : materials of the International symposium, May 15-17, 2017. Kyiv: Our Format, 2017. P. 335–343.

13. Vovchenko O. V. Analysis of the state of innovation development of industry of Ukraine. *Problems of Formation and Development of Innovative Infrastructure: Challenges of Post-Industrial Economy*: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, May 18-19, 2017. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic, 2017. P. 605-606.

14. Vovchenko O. V. Safety of the information area as a system-creating factor in all National Security fields. *Problems and perspectives of innovative development of economy in context of integration of Ukraine into European scientific and innovation area* : Proceedings of the 21st International Scientific and Practical Conference, September 11-13, 2017. Kyiv-Odessa: Phoenix Publishing House, 2017. P. 31-34.

15. Vovchenko O. V. The share of innovative security in the system of assessment of economic security of Ukraine. *Economics and Management-2018 : Perspectives for Integration and Innovation Development*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, April 19-20, 2018. Dnipro : Publisher Bila K. O., 2018. Vol. 4. P. 58–60.

16. Vovchenko O. V. The role of technoparks in the process of ensuring the economic security of the state. *Innovation Management as a Science of Innovation Management and Financing of Innovative Enterprises in Ukraine* : Proceedings of the Scientific and Practical Conference, April 13, 2018. Kyiv: State Institution G.M. Dobrov Institute For Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, 2018. P. 102–104.

17. Vovchenko O. V. State policy as a mechanism of improving innovative activities in industry (by Switzerland example). *Problems and perspectives of innovative development of economy in context of integration of Ukraine into European scientific and innovation area* : Proceedings of the 23th International Scientific and Practical Conference, October 4-5, 2018. Kyiv-Odessa: Phoenix Publishing House, 2018. P. 57-63.

18. Vovchenko O. V. Perspectives for investment attraction for the innovational development of domestic high-tech enterprise. *Problems and perspectives of innovative development of economy in context of integration of Ukraine into European scientific and innovation area*: Proceedings of the 24 International Scientific and Practical Conference, June 19-21, 2019. Kyiv-Odessa: Phoenix Publishing House, 2019. P. 8-12.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОМИСЛОВOSTІ	22
1.1. Теоретичний аналіз компоненти економічної безпеки держави у загальній системі національної безпеки	22
1.2. Дослідження факторів впливу інтелектуального потенціалу на економічну безпеку держави	35
1.3. Сутність та наслідки інноваційної діяльності у промисловості для забезпечення економічної безпеки держави.....	50
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОМИСЛОВOSTІ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ.....	68
2.1. Оцінка рівня економічної безпеки України на сучасному етапі інноваційного розвитку.....	68
2.2. Аналіз інноваційної діяльності в промисловості України та її вплив на рівень економічної безпеки.....	97
2.3. Механізми реалізації зарубіжного досвіду гарантування економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку промисловості	113
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОМИСЛОВOSTІ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	136
3.1. Посилення економічної безпеки України шляхом покращення інвестиційної привабливості інноваційних проєктів у промисловості.....	136
3.2. Державна політика щодо використання інноваційної діяльності в промисловості в інтересах економічної безпеки України.	156

3.3. Удосконалення законодавчої бази у сфері економічної безпеки з урахуванням інноваційної діяльності у промисловості України	168
Висновки до розділу 3	181
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188

ВСТУП

Актуальність теми. Нинішній етап розвитку економіки України зумовив те, що сфера забезпечення економічної безпеки держави перебуває у постійному русі та відчуває на собі стрімкі зміни технологічної основи виробництва, вимогливості споживачів до якості продукції, що ними використовується, оскільки економічна безпека впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства і функціонування держави. Цей стан визначається багатьма індикаторами та показниками й потребує економічного обґрунтування та наукового аналізу. Крім того, варто враховувати, що це одна з вагомих складових поняття «національна безпека», поруч з іншими – політичною, соціальною, інформаційною, науково-технологічною, екологічною, гуманітарною і воєнною безпекою, що, в свою чергу, є багатограним та неоднозначним явищем.

У сучасних умовах ведення промислового виробництва інноваційна діяльність стає найважливішим фактором впливу на економічну безпеку держави. Світова економічна криза підтвердила те, що конкурентоспроможними в кризових умовах є ті промислові підприємства, які активно застосовують у своїй діяльності інновації. Разом з тим, економіка України на сьогодні базується, в значній мірі, на сировинних галузях промисловості, в яких інноваційна діяльність не є пріоритетною у їх розвитку. Оскільки в країнах з високим рівнем економічного та інноваційного розвитку саме впровадження інновацій є впливовим фактором забезпечення стабільного довготермінового економічного зростання, то в Україні інноваційна діяльність повинна стати необхідною умовою створення механізмів забезпечення її економічної безпеки.

Стабілізація та подальший розвиток вітчизняної економіки вимагає повного усвідомлення найбільш серйозних викликів та небезпек, які з'являються у певних галузях і сферах діяльності України, шляхів формування та зміцнення механізмів, за допомогою яких загрози будуть вчасно виявлені з метою їх запобігання. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність удосконалення національної інноваційної

стратегії, яка має стати невід’ємною частиною в розробці Стратегії національної безпеки держави й створення відповідної їй системи з урахуванням економічної складової. Провідною метою такої Стратегії повинно стати гарантування високого рівня економічної та, як наслідок, і національної безпеки, що міг би забезпечити інноваційну модель розвитку країни, її поступальний розвиток, конкурентоздатність, гарантування прав та свобод кожної людини й громадянина, у подальшому розвитку – укріплення міжнародного авторитету й бренду України на світовій арені. Зокрема, вітчизняна промисловість стає вагомою складовою частиною системи економічної безпеки, а, відповідно, й національної, яка бере на себе такі функції, як гарантування державного суверенітету, сучасного розвитку української економіки, забезпечення всіх важливих потреб для повноцінного життя кожної окремої людини та загалом усього суспільства і країни в цілому.

Аналізуючи попередні дослідження вітчизняних та іноземних науковців, слід зробити висновок, що економічна безпека держави розглядалася за окремими аспектами, в основному стосовно самого поняття економічної безпеки та її системи. Цьому питанню присвячено наукові праці В. Г. Алькеми [225], О. Є. Арменського [94], Є. А. Боброва [113], О. С. Бодрук [10], В. М. Геєця [205], В. І. Грушка [106], О. К. Задувайла [6], О. І. Захарова [27], С. М. Лаптева [106], В. Г. Маргасової [81], І. І. Румика [109], В. І. Терехова [116] та ін. Існує низка праць, присвячених ролі інноваційної діяльності в цьому процесі (І. Ю. Єгоров [126], Д. О. Мацкевич [85], І. Л. Петрова [209], І. О. Скридлов [83] та ін.). Вагомий внесок у дослідження економічної безпеки держави як складової національної зробили: О. В. Возженніков [13], В. П. Горбулін [212], О. В. Глазов [3], А. Б. Качинський [101], В. А. Ліпкан [11], Б. А. Маліцький [123], В. П. Соловйов [2] та ін. Віддаючи належне цим ученим, слід зазначити, що існує необхідність проаналізувати та дослідити одну з вагомих складових національної безпеки – економічну – з урахуванням впливу на неї інноваційної діяльності в промисловості.

Усе вищезазначене обумовило актуальність дисертаційного дослідження, стало підґрунтям для визначення мети, завдань, предмету та об’єкту дослідження.

Наукове завдання дисертаційного дослідження полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні впливу інноваційної діяльності у промисловості України на економічну безпеку держави, оцінюванні рівня економічної безпеки, аналізі стану та тенденцій інноваційної діяльності в промисловості, удосконаленні існуючих і розробці нових напрямів забезпечення економічної безпеки України на законодавчому рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи Центру інновацій та технологічного розвитку ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва Національної академії наук України», а саме: «Дослідження й моделювання інноваційної діяльності як оптимізаційного фактору економіки знань» (номер державної реєстрації 0112U00243); «Дослідження життєвого циклу та інформаційно-технологічна підтримка перетворення формалізованих знань у виробничу функцію» (номер державної реєстрації 0117U000049). Особистий внесок автора полягає у дослідженні інноваційної діяльності у промисловому секторі як інструменту гарантування економічної безпеки держави та її інституційного забезпечення.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретичних положень, обґрунтування наукових і практичних рекомендацій щодо удосконалення існуючих та розробка нових напрямів забезпечення економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості на законодавчому рівні.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- дослідити особливості компоненти економічної безпеки у процесі еволюції поняття «національна безпека держави»;
- розкрити напрями впливу інтелектуального потенціалу та інноваційної діяльності на економічну безпеку держави;

- уточнити сутність та наслідки інноваційної діяльності у промисловості для гарантування економічної безпеки держави;
- оцінити рівень економічної безпеки країни за основними складовими елементами;
- проаналізувати потенціал інноваційної діяльності у промисловості України в останнє десятиріччя та обґрунтувати його вплив на економічну безпеку держави;
- обґрунтувати можливість адаптації зарубіжного досвіду забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку промисловості до вітчизняних соціально-економічних реалій;
- охарактеризувати роль інноваційних проєктів у промисловості України в контексті їх впливу на економічну безпеку держави;
- визначити доцільність державної інноваційної промислової політики щодо гарантування економічної безпеки України;
- розробити пропозиції та рекомендації щодо удосконалення законодавчої бази у сфері економічної безпеки з урахуванням фактору інноваційної діяльності у промисловості України.

Об'єкт дослідження – інноваційна діяльність у промисловості як інструмент забезпечення економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є науково-теоретичні, методичні та практичні засади інституційного забезпечення впливу інноваційної діяльності в промисловості України на економічну безпеку держави.

Методи дослідження. Методологічну і теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних та зарубіжних учених у сфері економічної безпеки й інноваційної діяльності. У процесі виконання роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, серед яких: метод теоретичного пошуку, історичний, діалектичний, абстрактно-логічний – для дослідження понятійно-категоріального апарату; системний аналіз та синтез – для

опрацювання розробок вітчизняних і зарубіжних дослідників у визначенні підходів до інноваційного розвитку, активізації інноваційної діяльності в промисловості та аналізу складових економічної безпеки України; економіко-статистичний і порівняльний – для оцінювання стану економічної безпеки та потенціалу інноваційної діяльності в промисловості України; графічний – для наочного зображення динаміки розвитку інноваційної діяльності в промисловості й зміни складових економічної безпеки держави; економіко-математичний – при аналізі впливу інноваційної діяльності на економічну безпеку держави.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України й інших країн, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства освіти і науки України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, Національної академії наук України, Світового банку, Всесвітнього економічного форуму, Міжнародного валютного фонду, монографії, аналітичні доповіді, підручники, наукові статті провідних учених, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, інформаційні ресурси мережі Internet тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо пошуку і реалізації напрямів забезпечення економічної безпеки держави з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості України на законодавчому рівні. Найвагоміші результати, що відображають наукову новизну дисертаційного дослідження, полягають у наступному:

вперше:

— запропоновано варіанти модернізації української економіки на основі різновекторного розвитку науки та інновацій у промисловості, які сприяють зміцненню економічної безпеки держави (вектор на застосування вивільнених ресурсів у інноваційно-активні промислові підприємства; вектор на удосконалення інституційно-економічних механізмів регулювання інноваційної

діяльності в промисловості; вектор на розвиток економіко-екологічних інновацій у промисловості України; вектор на формування світової науково-інноваційної інфраструктури; вектор на зростання присутності наукових інституцій у процесі забезпечення економічної безпеки держави);

— розроблено логіко-концептуальну модель гарантування економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості, що дає можливість виявити етап, під час якого з'являються загрози економічній безпеці, та сферу, що перебуває у зоні ризику;

удосконалено:

— методику аналітичного і теоретичного обґрунтування одержаних результатів наукового дослідження щодо впливу інноваційної діяльності у промисловості України на економічну безпеку держави, яка, на відміну від існуючих, враховує дію інноваційних інструментів у повному циклі промислової діяльності;

— механізми державного регулювання системи економічної безпеки, що, на відміну від наявних, базуються на внесенні змін до Стратегії національної безпеки України, яка з їх урахуванням має бути приведена у відповідність до чинного Закону «Про національну безпеку України»;

— положення чинного Закону України «Про національну безпеку України», які, на противагу наявним, будуть враховувати світові тенденції інноваційного розвитку промисловості у зв'язку з процесом інтеграції України в ЄС;

набуло подальшого розвитку:

— інструменти вирішення основних проблем реалізації державної інноваційної політики, які дозволяють забезпечити ефективну нейтралізацію певних загроз, як реальних, так і потенційних, та тим самим підтримати відповідний рівень економічної безпеки країни;

— визначення закономірностей і тенденцій у світовій практиці зміцнення економічної безпеки на основі цілеспрямованої інноваційної політики у промисловості;

— обґрунтування доцільності стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу як пріоритетного елементу промислової політики держави в процесі забезпечення економічної безпеки. Доведено, що під впливом наукових відкриттів і технічних винаходів, як сприятливої тенденції, створюється основа для розробки ефективніших технологій, нових засобів виробництва й оснащення промислового та іншого призначення. Відставання призводить до зниження захисту країни на національному і міжнародному рівнях, оскільки порушується одна зі складових безпеки держави – економічна.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані й обґрунтовані автором наукові положення, висновки і пропозиції доведені до рівня практичних рекомендацій та можуть бути застосовані на законодавчому рівні для вирішення проблем удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості.

Теоретичні положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» при викладанні дисциплін «Національна і регіональна безпека», «Міжнародна інформаційна безпека» (довідка № 40 від 14.03.2019 р.); при викладанні дисциплін «Інноваційний менеджмент в системі економічної безпеки», «Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки» (довідка № 276/13 від 04.06.2019 р.). Також практичні рекомендації та теоретичні розробки застосовані у виробничому процесі для перепідготовки фахівців і підвищення їх кваліфікації у Державному бюро розслідувань (довідка № 199вн/3.1/19 від 29.05.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та пропозиції, викладені в дисертаційній роботі, є результатом самостійно проведеного автором

дослідження щодо забезпечення економічної безпеки країни з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості.

Апробація матеріалів дисертації. Основні ідеї та положення дисертаційної роботи були представлені автором у вигляді доповідей на: XXVI Київському міжнародному симпозіумі з наукознавства та історії науки «Наука, технології та інновації як найважливіші сучасні чинники національної безпеки» (м. Київ, 13-14 листопада 2014 року); XX Ювілейній міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки», (м. Одеса, 7-11 вересня 2015 р.); Міжнародному симпозіумі «Взаємодія урядів та національних наукових товариств з міжнародними організаціями щодо розвитку і використання наукових знань» (м. Київ, 19-21 жовтня 2015 р.); Щорічній конференції, присвяченій 87-річчю від дня народження Г. М. Доброва (м. Київ, 10 березня 2016 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми, пріоритети та перспективи соціально-економічного розвитку в XXI столітті» (м. Кам'янець-Подільський, 19-20 травня 2016 р.); XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки» (м. Одеса, 12-15 вересня 2016 р.); XXVII Київському міжнародному симпозіумі з наукознавства та історії науки «Наукознавство та історія науки: минуле, теперішнє, майбутнє» – «Добровські читання» (м. Київ, 14-15 березня 2017 р.); Міжнародному симпозіумі «Міжнародні та національні наукові організації як фактор формування глобальної наукової спільноти» (м. Київ, 15-17 травня 2017 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 18-19 травня 2017 р.); XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 11-13 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент-2018: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (м. Дніпро, 19-20 квітня 2018 р.); Науково-практичній

конференції «Інноваційний менеджмент як наука управління інноваціями та фінансування інноваційних підприємств в Україні» (м. Київ, 13 квітня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Білоруська наука в умовах модернізації» (Білорусь, м. Мінськ, 20-21 вересня 2018 р.); XXIII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 4-5 жовтня 2018 р.); XXIV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 19-21 червня 2019 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження автором опубліковано 18 наукових праць загальним обсягом 7,36 д.а., у тому числі 1 колективна монографія, 5 статей у фахових виданнях, 2 публікації в іноземних виданнях та 9 праць у збірниках тез доповідей міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок комп'ютерного тексту, що містить 6 таблиць та 19 рисунків. Список використаних джерел включає 225 найменувань на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОМИСЛОВOSTІ

1.1. Теоретичний аналіз компоненти економічної безпеки держави у загальній системі національної безпеки

Проблема економічної безпеки держави вважається одним із основних пріоритетів у контексті загального розвитку країни та реалізації її національних інтересів. Феномен такого складного поняття як економічна безпека базується на сукупності елементів певної системи, які входять до неї та потребують детального аналізу. З огляду на сучасні еволюційні світові процеси, визначення позиції України в інтеграційних процесах, її руху до євроатлантичних структур та світового співтовариства необхідно переосмислити систему економічної безпеки у контексті національної безпеки держави. Зростання відповідності загальної стратегії національної безпеки максимальній реалізації національних інтересів, у тому числі економічної безпеки як її важливої складової, з одного боку, відповідно, багатоаспектність і комплексність цієї проблеми, з іншого, – зробили цю тему предметом дослідження фахівців різних сфер діяльності.

Об'єктивна необхідність проаналізувати виокремлення поняття економічної безпеки у системі національної безпеки та напрямів щодо його розуміння зумовлена тією обставиною, що воно є базовою складовою для формування концепції національної безпеки будь-якої держави, що є важливим фактором у визначенні політики національної безпеки, основна функція якої покладена на виявлення головних інтересів націй та здійснення координаційної функції під час реалізації основних стратегій розвитку, що враховують нинішні й майбутні загрози, а також сприяють їх запобіганню та усуненню. Розкриття сутності, формування структурних і функціональних компонентів загальної системи

забезпечення національної безпеки сприяє методологічному обґрунтуванню завдань забезпечення економічної безпеки, з урахуванням специфіки нашої держави [1, с. 105].

«Вважається, що вперше термін «національна безпека» в політичному аспекті в 1904 році вжив президент США Теодор Рузвельт в посланні до Конгресу, де він обґрунтував приєднання зони Панамського каналу інтересами «національної безпеки» США» [2, с. 3-4]. Правове розуміння національної безпеки та її концептуальні положення були вперше сформульовані в Законі про національну безпеку США, прийнятому 1947 р. Друга половина 20 століття (до початку 90-х років) позначилася найбільшою загрозою для світової спільноти, яка полягала у протистоянні двох мега-держав – СРСР та США, що могло спричинити розв’язання ядерної війни з усіма глобальними наслідками для людства та життя на планеті загалом. Зазначені умови, їх домінуючий характер як зовнішньої (воєнної) загрози цього періоду стали об’єктом досліджень науковців, які зосереджували свою увагу на розгляді проблеми обороноздатності держави [3]. Забезпечення національної безпеки США передбачало вирішення трьох головних завдань:

- налагодження координації між зовнішньою, внутрішньою і воєнною політиками;
- посилення потенціалу і можливостей розвідки;
- підвищення обороноздатності у співпраці зі збройними силами [4].

Розробці саме таких підходів присвячено низку праць відомих фахівців у сфері національної безпеки: Є. Азер, Р. Джексон, В. Кауффман, Ч. Мур, П. Хат та ін. [цит. за 5, с. 21]. Але всі ці підходи у центрі уваги поставили світові військові конфлікти.

Кінець XX століття позначився геополітичними змінами, пов’язаними з розпадом СРСР і припиненням існування Організації Варшавського договору, неврегульованими етнополітичними конфліктами в Західній Європі, Африці, на Близькому Сході, на території новостворених незалежних держав колишніх СРСР

та Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, які зумовили необхідність створення нових підходів до проблем міжнародної та національної безпеки [3]. Разом з тим, окрім політичних інтересів кожна з держав починає виокремлювати економічну складову як базову в багатьох процесах.

У світовій практиці сформувалося три основних теоретичних підходи до розуміння сутності національної безпеки та її складових. Перший підхід розробили представники біхевіоризму: А. Архарія, А. Волферс, Д. Гадді, Г. Даєм, Дж. Джонсон, Д. Кауффман та ін. [цит. за 6, с. 54], в якому увага акцентується на захисті цінностей суспільства [1, с. 105]. Вперше як базові серед них виокремлено: політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. Такий підхід визначає економічну безпеку в системі захищення національних цінностей та їх безперешкодного поширення [5, с. 23]. Зокрема Г. Даєм, розглядаючи безпеку США в контексті захисту і поширення західних цінностей, зазначає, що протягом усієї історії американці поширювали свої переконання, цінності й стиль життя, намагаючись принести благодать американського стилю управління і західної цивілізації всім іншим людям світу [7, с. 4]. Такі ж погляди на безпеку і її забезпечення висловлені Ф. Фукуямою у праці «Кінець історії та остання людина» і С. Хантінгтоном у «Зіткненні цивілізацій». Ф. Фукуяма вважає, що ліберальні демократії не загрожують одна одній, відповідно війна між державами, які стоять на засадах демократії, фактично неможлива [8, с. 13]. С. Хантінгтон зазначає, що лінії розколу між цивілізаціями (культурами, системами цінностей) і є лініями фронтів майбутніх воєн [9, с. 13]. Такий підхід до забезпечення національної безпеки, за яким поширення власних цінностей уже передбачає деструктивний потенціал конфліктності. О. Бодрук з цього приводу цілком слушно зазначає, що ці положення ґрунтуються, у тому числі, на ринковій економіці, індивідуалізмі, розвинутій демократії, а тому не завжди відповідають реаліям українського сьогодення [10, с. 14]. Варто зацентувати увагу на тому, що тут уже закладені прерогативи того, що недосконалість цих основоположних складових, зокрема

економічної, викликають певні загрози в Україні, що на сьогодні досить відчутно відображається на питанні національної безпеки.

Другий напрям наукових досліджень полягає у вивченні національної безпеки у контексті захисту національних інтересів, економічних зокрема. Розробниками цього напрямку стали [1, с. 105]: А. Бетлер, В. Богданович, О. Бодрук, С. Браун, Б. Броді, О. Данільян, О. Дзьобань, М. Каплан, Г. Кісінджер, У. Ліппман, Г. Моргентау, М. Панов, Р. Такер, С. Хоффманн та ін. [цит. за 6, с. 54]. На цьому етапі наукових розробок розширено зміст поняття «національна безпека»: попередні дослідження забезпечення національної безпеки розглядали захист насамперед державних інтересів; сучасні розробки за основу взяли захист інтересів особи (громадянина) та суспільства [11, с. 47]. Зокрема, це положення відображено в Законі України «Про основи національної безпеки України»: «Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до

створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [12]. Такий підхід зосередив увагу винятково на інтересах держави, розвитку її економічного та військового потенціалу, але підпорядкування цим цілям інтересів окремих особистостей призводить до виникнення внутрішньодержавних конфліктів, які, у свою чергу, призводять до дезінтеграційних процесів та світової ізоляції. Крім того, з позиції проблеми співвідношення інтересів особи, суспільства і держави в стратегії національної безпеки України остаточного її вирішення на користь інтересів людини не здійснено. Саме державні структури і посадові особи створюють відповідну нормативно-правову базу, приймають рішення щодо запобігання небезпекам та ліквідації загроз.

Третій напрямок у дослідженні національної безпеки полягає у взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємообумовленості у дослідженні проблем національної безпеки [1, с. 105]. Цю думку поділяють: А. Величко, А. Возженіков, І. Волощук, В. Горбулін, Б. Демидов, А. Качинський, В. Ліпкан, Г. Ситник та ін. Зокрема А. Возженіков визначає [13, с. 55] рівень національної безпеки можна за якістю рівня захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз як реального, так і потенційного характеру. Система забезпечення національних інтересів характеризується низкою показників у різних видах безпеки: політичній, економічній, соціальній, демографічній, інформаційній, екологічній та воєнній – та відповідного рівня їх стабільності та подальший розвиток [3].

Національна безпека певний час розглядалась переважно у військово-політичному аспекті як проблема обороноздатності держави. Нині у сучасних державах світу національна безпека залишається багатозначним поняттям. В американській політичній науці національну безпеку визначають: як постійну підтримку цінностей і запобігання загрозам стосовно них; як політику, що забезпечує соціальну автономію груп, рівень політичного статусу, певний

мінімум економічної стабільності, та й загалом фізичне існування індивідів всередині національних кордонів.

У сучасній науці існує розмаїття трактувань поняття національної безпеки, та їх автори мають власні погляди і підходи з приводу обґрунтування дефініцій, у вузькому або, навпаки, широкому значенні вищезазначеного словосполучення. Це пояснюється багатоаспектністю поняття, тому, на нашу думку, доцільно висвітлити деякі з них для розкриття загальної картини розуміння місця економічної складової у системі національної безпеки держави.

За визначенням В. Ліпкана, національна безпека – сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію у сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [14, с. 5].

В. Кондратьєв під національною безпекою розуміє здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [15, с. 1]. Очевидною тут проглядається економічна складова у процесах самовідтворення.

Незважаючи на вагомий науковий доробок учених і практиків, проблеми щодо поглиблення теоретичних засад залишаються вартими уваги та подальших досліджень. На нашу думку, в багатоаспектних визначеннях поняття національної безпеки економічна безпека виступає одним з важливих національних інтересів, що пов'язано з сучасною парадигмою національної безпеки держави.

Національна безпека є складним комплексним поняттям і включає такі види безпеки: політичну, економічну, військову, державну, інформаційну, науково-технологічну, соціальну, екологічну та гуманітарну.

Національні інтереси – це визначальні потреби суспільства/держави, які відповідають його/її базовим цінностям і викладені у вигляді програмних

нормативних цілей у певних законодавчих та нормативних актах [4]. Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено: «Національні інтереси — життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [12, ст. 1]. Під прогресивним розвитком, безумовно, вбачається вагоме значення економічної складової, яка у певні моменти нівелювалася за розумінням національної безпеки як суто етнічної чи територіальної проблеми. Сучасні виклики та загрози, як засвідчує конфлікт на сході України й проблема анексії Криму, — наслідок конфлікту економічного у тому числі. У цьому розрізі необхідно вбачати державні інтереси особистості на сучасному етапі не тільки у забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод, а й у підвищенні рівня і якості життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку. Тому інтереси держави полягають у захисті самостійності, суверенітету і територіальної цілісності України, збереженні конституційного ладу, встановленні політичної, соціально-економічної стабільності, в забезпеченні принципів правової держави, створенні внутрішніх та міжнародних політичних умов, що сприяють збереженню та зміцненню життєво важливих національних цінностей, забезпеченні ефективної обороноздатності держави [4].

Нині забезпечення національних інтересів України становить складний процес, їх самобутність на сьогодні має широкий спектр загроз. У Законі України «Про основи національної безпеки» (був чинним до 2018 р.) визначені пріоритети національних інтересів держави:

- гарантування конституційних прав і свобод людини й громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;

- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [12, ст. 6].

Фундаментальним національним інтересом України є її становлення і розвиток як незалежної суверенної держави сучасного світу зі стабільною економікою [4]. Крім гносеологічних аспектів світоглядних основ розуміння місця будь-якої країни у системі міжнародних відносин, проблема загроз у сучасній науці розглядається не тільки на рівні біологічного, соціального явищ (М. Данилевський, К. Лоренц, Т. Мальтус, І. Сеченов та ін.), а й з позицій політичного та економічного розвитку. Д. Кейнс у книзі «Економічні наслідки миру», підбиваючи підсумки Першої світової війни, стверджував, що правильна економічна політика – найважливіший засіб запобігання майбутнім конфліктам.

Така політика, у свою чергу, повинна базуватися на міцному науковому підґрунті [2]. Варто зазначити, що актуальним є на сьогодні геополітичний вимір національної безпеки. Ф. Ратцел, Р. Челлен, Х. Макіндер, А. Мехен, І. Ноумен, Н. Спикмен та ін. стверджують, що для геополітики головне значення мають стабільні величини, пов'язані з просторово-географічним становищем країни та її культурно-цивілізаційним розвитком.

Разом з тим, необхідна постійна корекція стану міжнародної безпеки, а, відповідно, й вимог до гарантування національної безпеки. Згідно зі ст. 6 «Пріоритети національних інтересів» та ст. 7 «Загрози національним інтересам і національній безпеці України» Закону України «Про основи національної безпеки України»: важливим фактором/чинником цих основоположних аспектів є постійне впровадження інновацій за всіма напрямками. Власне сама стратегія національної безпеки повинна базуватися на інноваціях як винаходу ефективної моделі комплексу динамічних чинників. Л. Ваганова [16], О. Левковець [17] визначають навіть окреме поняття «інноваційна безпека» як елемент економічної безпеки. Думаємо, що такий підхід значно звужує масштаби проблеми у глобалізаційному контексті. Тому варто визначати інновації як необхідний компонент економічної безпеки у загальній системі гарантування національної безпеки України.

Отже, визначивши поняття, основні положення та чинники національної безпеки, зауважимо, що в сучасному націобезпекознавстві існують подекуди суперечливі підходи у сферах дослідження проблем національної безпеки держави. Зокрема, це виявляється, як зазначено вище, у різноманітності дефініцій та поглядів стосовно сутності національної безпеки держави. На нашу думку, це питання потребує комплексного підходу, оскільки феномен національної безпеки передбачає врахування різних, зокрема суперечливих, поглядів і підходів у даній сфері, які будуть критично зважені. З огляду на багатовимірність цього питання, ми будемо ґрунтуватися на багатоаспектній системній характеристиці змісту

національної безпеки, запропонованій С. Пирожковим та В. Селівановим. За цього підходу пропонується виокремити такі аспекти:

1) державно-правовий – полягає у забезпеченні конституційних прав, свобод, інтересів громадян, територіальної цілісності, захисті конституційного ладу, націє- та державотворчих процесів, а також захист громадян від негативного впливу чинників від джерел різного походження (природні, техногенні, антропогенні);

2) соціально-політичний – розглядає національну безпеку як елемент системи вищого рівня (колективна, регіональна, міжнародна безпека);

3) соціально-економічний – визначається рівнем боротьби з економічною злочинністю;

4) інформаційний – полягає у забезпеченні інформаційного суверенітету держави, для реалізації конституційних прав і свобод громадян в отриманні інформації і використанні її з метою забезпечення непорушності конституційного ладу, державного суверенітету, недоторканності державного кордону і територіальної цілісності України, політичної, економічної та соціальної стабільності, розвитку партнерського міжнародного співробітництва;

5) екологічний – характеризує механізми запобігання руйнуванню природного середовища, формування системи соціально-правових і соціально-економічних гарантій захисту прав громадян на екологічну безпеку;

6) воєнний – характеризує національну безпеку як надійний механізм захисту держави, забезпечення постійного вдосконалення організаційної структури та матеріально-технічної бази Збройних Сил України.

Отже, враховуючи запропоновані дефініції та аспекти системної характеристики, багатовимірний зміст національної безпеки зупинимося на інтеграційному підході до розв'язання проблеми обґрунтування сутності цього поняття, яке запропонував В. Ліпкан. За його визначенням найпродуктивнішим є окреслення розуміння національної безпеки у широкому (загальному) та вузькому (прикладному) аспектах. «У вузькому розумінні національна безпека – свідомий,

цілеспрямований, організуючий вплив суб'єкта управління на загрози і небезпеки, за якого державними і недержавними інституціями створюються сприятливі умови для прогресуючого розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту конкретної особи, суспільства і держави... У широкому розумінні національна безпека – свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на загрози і небезпеки, за якого через дію державних і недержавних інституцій, а також окремих громадян створюються сприятливі умови для реалізації наступних національних інтересів: 1) надійне збереження духовного і матеріального потенціалу, особиста безпека, конституційні права та свободи людини і громадянина, науково обґрунтований та гарантований державою мінімум матеріальних і духовних умов існування; 2) подолання конфронтаційності в суспільстві, досягнення і підтримання злагоди з найважливіших питань розвитку країни; розв'язання кризових ситуацій у відповідних сферах життєдіяльності; підвищення творчої активності населення; прискорення формування інститутів громадянського суспільства, чільне місце серед яких посідатимуть підсистема недержавного забезпечення національної безпеки і організації, що здійснюватимуть цивільний контроль за суб'єктами ЗНБ (забезпечення національної безпеки); подолання економічної кризи і забезпечення поступального розвитку моделі ринкової економіки в поєднанні з плановою; формування безпекової культури населення; визнаних міжнародних правом інтересів і прав українського населення в зарубіжних країнах; економічні, інформаційні, політичні та інші умови всебічного розвитку особи; 3) державний суверенітет, політична незалежність, територіальна цілісність, недорканність державних кордонів, конституційний лад, прогресуючий розвиток суспільства в конкретних історичних умовах, непорушність і ефективне функціонування державної влади, розвиток життєво важливих потреб, цінностей та інтересів народу, законні права й інтереси громадянина, розвиток ефективної системи міжнародних зв'язків на основі партнерства і співробітництва, створення системи забезпечення національної безпеки для ефективної реалізації національних

інтересів, створення надійного оборонного і наступального потенціалу, здатного до відбиття будь-якої зовнішньої агресії, створення розвідувального співтовариства для здійснення своєчасного і достовірного отримання інформації у сфері безпеки, участь у системах безпеки різного рівня» [18].

На нашу думку, визначення В. Ліпкана є найбільш розлогим, хоча варто зауважити, що у широкому розумінні дефініція ґрунтується на законодавчій базі, отже, буде забезпечувати не всі питання, оскільки сучасний стан національної безпеки перебуває у процесі переосмислення, зміни аналітичних підходів, навіть нового бачення парадигми національної безпеки. Українське законодавство у даному аспекті не є досконалим, тому ми будемо послуговуватися логікою, впливом індикаторів як інструментів пізнання і виміру певних явищ цього складного процесу і вдаватися до інших визначень змісту національної безпеки.

Ураховуючи складність трактування такого широкого поняття, економічний інтерес є одним із центральних елементів національної безпеки держави. Тому, спираючись на низку розлогих досліджень стосовно економічної складової, розглянемо визначення тих науковців, що в своєму підході основний акцент вбачають теж у визначенні економічної безпеки як пріоритетного національного інтересу в контексті національної безпеки держави. Зокрема, такий теоретико-методологічний підхід, серед інших, прослідковується у Є. Палиги, який визначає економічну безпеку як процес, спрямований на запобігання загрозам та реалізацію економічних інтересів держави через низку заходів економічної політики [19]. Варто зауважити, що економічні інтереси прямо не визначені як національні, тобто економічна безпека виглядає дещо відокремленою від системи національної безпеки держави.

Більш точною та такою, що не викликає заперечень, виглядає думка М. Пендюри, який економічну безпеку трактує не лише як вагому складову системи національної безпеки й комплекс захисту національних інтересів, а, крім вищезазначеного, як визначальну умову дотримання й реалізації національних інтересів [20, с. 13]. Б. Губський вважає, що економічна безпека демонструє

спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від загрози внутрішніх та зовнішніх небезпек, забезпечувати поступальний розвиток економіки для підтримання стабільності суспільства й достатнього оборонного потенціалу при будь-яких умовах та варіантах розгортання подій [21, с. 13-14]. Такий підхід настановлює на думку правильності визначення процесу як спроможність, а також передбачення економічної складової винятково в оборонному комплексі. Як зазначає авторська група вчених О. Користін, О. Барановський та інші, економічна безпека держави, у широкому розумінні, – це стан держави, за якого здійснюється захищення її економічних інтересів [22, с. 13-14]. Зокрема, вихідним економічним інтересом нації визначено економічну стабільність, яка полягає у зростанні виробництва, підвищенні національного доходу, ефективно діючій системі фінансів.

О. Чечель визначає економічну безпеку держави як стан захищеності національних інтересів, готовність і здатність владних інститутів формувати механізми реалізації й захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримку соціально-політичної стабільності суспільства [23]. Дане твердження більш прозоро розкриває процес гарантування економічної безпеки у контексті національної безпеки держави. Є. Олейніков під економічною безпекою держави вбачає стан економіки й владних інститутів, за яких гарантується захист національних інтересів, а також гармонійний і соціально спрямований процес розвитку держави загалом, достатньо розвинутий економічний та оборонний потенціал за несприятливих можливих варіантів розгортання внутрішніх і зовнішніх процесів [24, с. 18]. Дане визначення поряд з дискусійними положеннями, наприклад, щодо гармонійності розвитку та можливості й необхідності її дотримання, має позитивні ключові позиції стосовно ролі інститутів влади у цьому процесі. На думку А. Сухорукова і Ю. Харазішвілі, економічна безпека держави є сукупністю умов, при яких є можливість ефективного захисту економічних інтересів держави; генеруванням інноваційних змін для підтримання конкурентоздатності вітчизняної економіки; протистоянням

зовнішнім економічним загрозам; якомога повнішою реалізацією національних конкурентних переваг у міжнародному поділі праці [25, с. 13].

З огляду на вищезазначене, ми схилиємося до того, що завдання політики національної безпеки держави полягає у забезпеченні високого рівня захищеності національних інтересів, життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Важливим є те, що для виконання такого завдання економічна безпека повинна визначатися як складова державної політики, пріоритетом якої є не силові шляхи захисту національних інтересів та цінностей, перевага оборонної складової, відповідно, пріоритет оборонно-промислового комплексу як такого, а покладена в основу всіх економічних процесів інноваційна діяльність.

1.2. Дослідження факторів впливу інтелектуального потенціалу на економічну безпеку держави

Економічна безпека держави полягає у забезпеченні здатності країни до саморозвитку та прогресу, створенні сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату, розвитку інтелектуального потенціалу.

Інтелектуальний потенціал виступає ключовим фактором формування економіки, заснованої на знаннях, і в залежності від того, як активно здійснюється процес відтворення інтелекту та знань, результатом стає якість і темпи розвитку країни. Набуття, примноження й ефективне застосування інтелектуального потенціалу України необхідно забезпечувати шляхом використання приватних і державних інструментів: постійний розвиток творчих здібностей особистості за всіма рівнями системи освіти; сприятливі умови для забезпечення відповідності освіти обраній спеціальності, у тому числі за допомогою інститутів додаткової освіти; формування інфраструктури сфери інформації та новітніх технологій і т.ін.

Нині, як показує світовий досвід, значення науки, знань та інформації стали пріоритетними і замінили період індустріального і постіндустріального

економічних устроїв. Сучасні підприємства шукають нових шляхів розвитку, відстежуючи появу нових наукових знань ще на етапі фундаментальних досліджень, що різняться у підходах періоду індустріалізації, з метою першочергового отримання результатів для застосування у власному виробництві. Інтелектуальна власність є найціннішою формою знань, яку можна захистити у правовому полі у вигляді результатів досліджень, зразків промислової продукції, новітніх моделей, товарних знаків, комп'ютерних програм, баз даних тощо [26].

Система знань має свої життєві цикли, проходячи які, вона функціонує. Існують різні погляди на процес розвитку знань, синтезуючи які, можна подати таку структуру їх життєвого циклу: генерація (виробництво) нового знання; трансфер і дифузія знань; інтеграція знань в існуючі системи знань; рутинізація знань; старіння й відмирання знання. На стадії генерації відбувається створення нових знань. Залежно від їх виду, форми і методи цього процесу можуть бути різними, що потребує відповідних умов для їх успішного формування.

Стадія трансферу та дифузії знань полягає у передаванні знання від продуцентів до інших суб'єктів і поступовому зростанні масштабів використання нового знання в суспільстві, національному господарстві, групі індивідумів. Основний фактор розуміння процесу дифузії знань – класифікація каналів передавання. Розрізняють чотири основні канали, через які знання передаються шляхом: дифузії технологій у компанії; руху робочої сили; взаємодії між компаніями; взаємодії між компаніями, університетами і публічними дослідними організаціями. На стадії інтеграції відбувається застосування певним користувачем знання у власних умовах на основі власного досвіду, тобто інтеграція отриманих знань у власну систему. Крім того, ця стадія забезпечує інтеграцію нового знання в загальну систему знань певної організації, галузі, країни.

Стадія рутинізації перетворює нове знання на загальновизнане, яке стає усталеним елементом колективного знання. Воно набуває широкого застосування в практичній діяльності, в науці і демонструє суспільно прийнятний рівень

пізнання явищ та процесів у певній сфері, дає можливість пояснити відомі факти і вирішити наукові завдання, які виникають та стають актуальними на часі. Але згодом виникають нові факти і проблеми, які не піддаються поясненню з позиції знань, що існують. Створюється «криза знання», що дає підстави до появи нових підходів та осмислення фактів і проблем. Це, відповідно, призводить до формування нового знання, що, як наслідок, створює необхідність повторення життєвого циклу.

Новітня економіка, підґрунтям якої є знання, характеризується стрімким зростанням у використанні наукомістких товарів та послуг, скороченням їх життєвого циклу, розвитком ринку інтелектуальних продуктів і послуг (патенти, ліцензії), швидким темпом оновлення знань та необхідністю їх постійного поповнення. Це проковує необхідність трансформації організаційних механізмів і структур управління знаннями, спрямованої на їх комерціалізацію. Вона полягає у перетворенні знань у продукт, послугу чи діяльність, вартість яких у значній мірі будуть формувати знання з метою отримання прибутку. Ефективність комерціалізації забезпечується системним управлінням знаннями, спрямованими на цільові команди, матричні та інші структури. Знання забезпечують конкурентоздатність підприємств [27].

Першорядною ланкою у ланцюгу економіки знань будь-якої розвинутої країни є ВНЗ та наукові установи, головними завданнями яких є генерація (продукування) нових знань, розробка інноваційних технологій, методологій прискорення економічного розвитку держави [28].

Відповідно до Концепції розвитку національної інноваційної системи до сектору генерації знань належать наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові й конструкторські підрозділи підприємств незалежно від форми власності, які здійснюють наукові дослідження і розробки, створюють нові наукові знання та технології [29].

Ф. Хаєк акцентував увагу на важливості ролі знань в економіці, посилаючись у своїй Нобелівській лекції на відому статтю, опубліковану 1945 р. [30]. Він зазначив, що ринок – особливого роду інформаційний пристрій, який здійснює через ціни виявлення, використання і координацію знань мільйонів незалежних один від одного суб'єктів. Хоча А. Маршалл першим вказав на значущість знання в економічних процесах, оскільки, на його думку, «знання – один з найпотужніших двигунів виробництва» [31, с. 84]. На сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів у світовій економіці здатність до науково-технічного прогресу, вміння створювати продукт інтелектуальної діяльності та можливість масово його впроваджувати визначають економічну безпеку держави, яка передбачає, в тому числі, конкурентоздатність її економіки й рівень життя людей. Розвиток науки, освіти та технологій у значній мірі впливають на процеси конкуренції між розвинутими країнами. Відповідно, сектор генерації знань забезпечує якість результатів функціонування інститутів знаннєвої економіки [32, с. 67-69].

Згадане визначає освіту та науку як окремий напрям забезпечення економічної безпеки. Як засвідчує світова практика, саме ці складові розглядаються багатьма світовими державами в числі найважливіших пріоритетів цивілізаційного розвитку та стратегії національної безпеки.

Тому економічна безпека повинна враховувати, в тому числі, вирішальну роль формування національної інноваційної системи, адекватної до доби економіки знань. Сучасні світові динамічні трансформації демонструють безпеку як стабільний розвиток, що враховує характерне виникнення все нових викликів і загроз. Вони, у свою чергу, призводять до появи нових аспектів безпеки країни. Очевидним є й те, що глобальні прояви різного роду загроз можуть бути всебічно осмислені тільки на основі наукового підходу, тому цілком закономірно, що діяльність промислових підприємств на сучасному етапі повинно спиратися на серйозну наукову підтримку. Таким чином, учені беруть безпосередню участь у розробці концепцій і заходів, пов'язаних із забезпеченням різних аспектів

економічної безпеки. Насамперед, актуальним є створення конкурентоздатного сектору «генерації знань», забезпечення функціонування механізмів швидкого перенесення нових наукових знань в основні сфери діяльності суспільства, насамперед освіту, охорону здоров'я, економіку, зокрема у підприємницький сектор для виробництва та виведення на ринок нових наукоємних товарів і послуг. Безсумнівно, що вирішення цих завдань сприятиме здатності України відійти від інноваційної системи імітаційного типу, не здатної до вироблення нових знань, та наблизитися до країн-лідерів у ключових технологічних напрямках, зберегти науковий потенціал, зміцнити геополітичні позиції. Все це значно посилить економічну безпеку України загалом та дасть можливість без додаткових ризиків глибше інтегруватися до світової інноваційної системи.

Зазначимо, що аналітичну роботу в сфері економічної безпеки доцільно розповсюджувати не тільки на структури, діяльність яких пов'язана з промисловими підприємствами України. Коло залучених експертів необхідно максимально розширювати. Наприклад, у США, в підготовці регулярних доповідей «Global Trends» беруть участь три категорії експертів – з розвідувального співтовариства, з уряду та з академічних структур. Як результат того, що організатори не заощаджують на аналітиці такого роду, якість створеної інтелектуальної продукції більшою мірою забезпечується незалежністю експертизи. В. Барановський стверджує: «Якщо механізми стратегічного планування будуть зведені до традиційних бюрократичних процедур, то гарантоване збайдужіло-відчужене ставлення. Та навпаки – структура, яка не закрита від суспільства, а залучає його до себе (у тому числі залучаючи цивільну науку), має шанс здобути додаткову ефективність за рахунок суспільної підтримки, а також сприяти більш зацікавленому ставленню громадянського суспільства до проблем забезпечення національної безпеки» [33].

Таким чином, у сучасних умовах для забезпечення економічної безпеки, насамперед науково-технологічної її складової, фундаментальне, а, можливо, й

вирішальне значення належить формуванню суспільства знань з його інноваційними потребами.

Кінець XX – початок XXI ст. у сучасній західній та вітчизняній соціально-філософській думці позначився тим, що розгорнулася дискусія про різнобічну природу сучасного суспільства. Серед інших була запропонована теорія «суспільства знань» («knowledge society»), автором якої став американський соціальний філософ і соціолог П. Дракер [34]. Ця теорія побудована на розумінні знання як одного зі смислових вузлів, що відіграє соціотвірну роль, тобто має здатність створювати нове суспільство, яке змінить природу праці, вищої освіти і спосіб функціонування всього суспільства як складного механізму із взаємозалежними складовими [35]. Д. Белл, автор теорії «постіндустріального суспільства», визначив роль знання як основної рушійної сили економічного і соціального розвитку. Він вказував на те, що прийдешнє суспільство змінить соціальну картину економіки, використавши знання в якості основного економічного ресурсу і джерела інновацій. Інші вітчизняні та зарубіжні дослідники привертають увагу до знання як ефективного ресурсу в розвитку сучасного виробництва, соціумів та світу загалом. Про це свідчить досвід розвинених країн, де на частку інновацій у технологіях, обладнанні, підготовці кадрів, організації виробництва припадає 70-85 % приросту ВВП. При цьому Б. Г. Клейнер обґрунтовує одну з функцій знання, яка полягає в консолідації та збереженні суспільства [36], тобто в безпеці його існування і розвитку.

Можна стверджувати, що саме наука та освіта складають сектор «генерації знань». Тому дослідники процесів у сучасному соціумі, як зазначалося вище, подаючи модель нового суспільного устрою, звертаються до аналізу процесів, що відбуваються в господарській діяльності, у сфері інформаційних технологій, у галузі освіти та науки тощо.

Наука та освіта складають взаємодіючі сфери інтелектуального функціонування суспільства, стан яких впливає на формування інтелектуального потенціалу. Він є суттєвою характеристикою еволюційних та трансформаційних

процесів у суспільстві на шляху до суспільства знань. Наукові джерела дають різні значення поняття «інтелектуальний потенціал». Ми притримуємося такого розуміння цього поняття: «сукупність людських, матеріальних і фінансових ресурсів, які задіяні у двох, тісно пов'язаних між собою ключових областях духовного життя суспільства - науці та освіті, і вимірjana величина яких показує створену і накопичену в суспільстві здатність до творчого створення нових знань, технологій і продуктів» [35, с. 27]. Зокрема, В. Н. Кузнєцов пояснює, що саме «безпека держави залежить від інтелектуального потенціалу, вмінь та волі народу» [37, с. 147; 32, с. 69-70].

Як свідчать закономірності суспільного розвитку, сфери науки, освіти та економічної безпеки взаємопов'язані, взаємодіють і впливають одна на одну. Ці зв'язки розглядаються у двох площинах: з одного боку, вплив ресурсів науково-освітньої сфери на забезпечення безпеки, з іншого – її власна безпека. Відповідно, наука й освіта виступають як фактор, ресурс, засіб і об'єкт економічної безпеки. Р. М. Юсупов зауважує, що «науково-освітній комплекс повинен розглядатися в якості найважливішого об'єкта безпеки, під яким варто розуміти відсутність суттєвих загроз його збереженню та подальшому розвитку з боку окремих осіб, суспільства і держави» [38, с. 249].

Доба інноваційної економіки в Україні вимагає від діяльності ВНЗ вектору на інтеграцію процесів генерації нових знань і комерціалізацію результатів науково-дослідної діяльності. Нові освітні технології забезпечать розвиток і експлуатацію матеріальних і нематеріальних знаннєвих активів. «Серед ключових напрямів такого реформування є передусім приведення освіти у відповідність до запитів економіки, інтеграція в єдиний європейський освітній простір, посилення дослідницького та інноваційного компонентів», утворення «для наукових колективів можливості створення підприємств у спрощеному порядку для комерціалізації результатів наукової діяльності з урахуванням інтересів держави, відповідних наукових чи навчальних установ», «посилення дослідницького та інноваційного компонентів в українській освіті» [26].

Вивчення світової практики та національного досвіду повинні стати основою для створення сприятливих умов у вирішенні проблемних питань, пов'язаних з управлінням генерацією та комерціалізацією знань. Трансформаційні процеси в інноваційній економіці вимагають створення нових інститутів та інструментарію, що забезпечать сприятливий інноваційний клімат. Саме інститути генерації знань можуть виконати таку функцію.

Як зазначає Є. І. Цибульська, інститути генерації знань є особливим видом інститутів, що займаються відтворенням нематеріальних ресурсів (знаннєвих активів), тобто їх створенням, апробацією на практиці, обміном, трансфером іншим суб'єктам на певних умовах (ринкових чи неринкових) і постійним оновленням даних ресурсів. До таких інститутів варто віднести наукові та науково-дослідні організації, конструкторські бюро, експериментальні підприємства, венчурні фірми, технопарки, інноваційні кластери, освітні структури та ін. У відповідності до економічного розвитку суспільства (індустріальний і постіндустріальний) розмежовують інститути генерації знань традиційні (функціонують в індустріальній економіці та трансформуються в наступні стадії розвитку) і нові (походять з постіндустріальної економіки). До традиційних належать інститути сектору науки – Академії наук, науково-дослідні лабораторії, конструкторські бюро, інститути сфери освіти (школи, коледжі, інститути та університети), інститути, пов'язані з виробництвом наукоємної продукції.

Нові інститути генерації знань представлені технопарками, венчурними фірмами, глобальними корпораціями, інноваційними кластерами й іншими інноваційними структурами. Вони здійснюють переважно генерацію знань, їх трансфер в аналогічні або близькі за профілем діяльності структури, розширюють відтворення з метою отримання нового знання. За приклад можуть слугувати навчальні фірми. Існують інститути, які здійснюють генерацію знань, їх трансфер, застосування у діяльності інших (неаналогічних) господарських структур, наприклад, венчурні фірми, технопарки.

Відповідно, роль інститутів генерації знань у національній інноваційній системі визначається її змістом та структурою. «Дослідники постіндустріальної економіки визначають її стан рівнем розвитку чотирьох сфер: генерації знань – сфера науки; освоєння знань – сфера освіти; впровадження знань – сфера виробництва і послуг; накопичення та поширення знань – сфера наукової та технічної інформації» [39, с. 275]. Акцентуємо на тому, що тут процеси генерації знань, що є значущими для економічного зростання, відбуваються тільки у сфері науки. Такий підхід звужує сферу дослідження, оскільки генерація знань відбувається не тільки в науці, а й в освіті та є її невід’ємною частиною. Помітною є іманентність генерації знань до процесів відтворення у різних сферах економіки та суспільства загалом. Підсистема генерації знань становить основу національної інноваційної системи, до якої належить сукупність інститутів/організацій, що виконують фундаментальні дослідження (наукові розробки), а також прикладні дослідження (рис. 1.1) [39, с. 275].

Інститути генерації знань як складова структури національної інноваційної системи закріплюються їх конституюванням. Від того, як відбувається генерація знань, яким чином та на яких умовах здійснюється їх трансфер, залежить результативність та перспективність інноваційної діяльності тих суб'єктів, які їх використовують: фірми, організації, державні структури, індивіди та ін. Фінансова підтримка розвитку мережі інститутів генерації знань на державному рівні дасть можливість Україні забезпечити активізацію інноваційної діяльності та здійснити в цьому напрямку прорив, що забезпечить конкурентоспроможність наукоємних підприємств у добу економіки знань [39, с. 275].

Існують чинники, які впливають на результативність діяльності інститутів генерації знань:

- необхідність використання високовартісного та унікального обладнання для проведення досліджень з організації наукоємного виробництва;
- удосконалення правової бази щодо створюваної, генеруючої інтелектуальної власності;

- організація просування наукоємної продукції на ринку;
- відсутність достатньої кількості фахівців у галузі трансферу технологій.

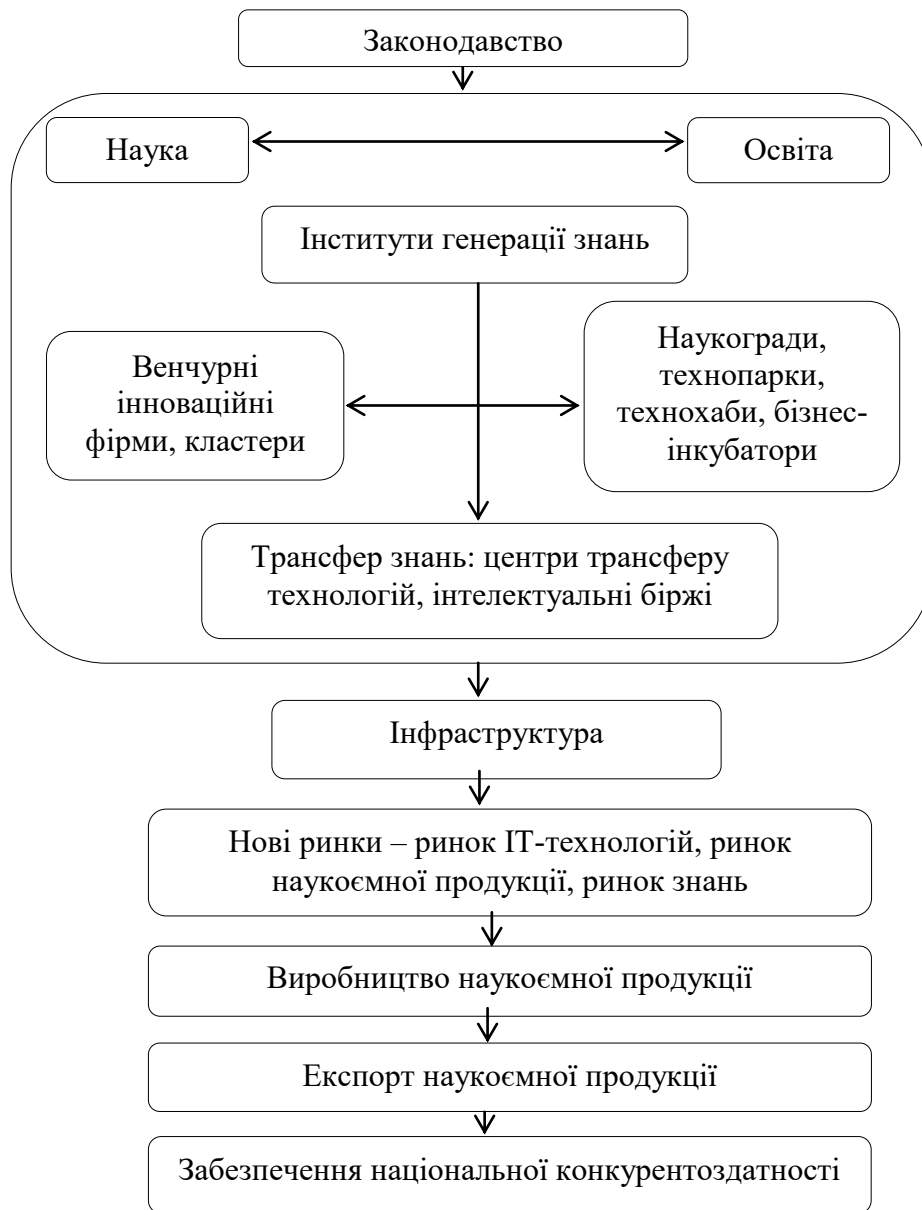

Рис. 1.1. Місце інститутів генерації знань у національній інноваційній системі та забезпеченні національної конкурентоздатності

Джерело:[39].

Проблема забезпечення ефективності функціонування інноваційної системи має комплексний характер і потребує від інститутів генерації знань консолідації всіх ресурсів.

Поняття національної інноваційної системи започаткували Б. Лундвалл, К. Фріман, Р. Нельсон у 70-і рр. XX ст. Основні висновки у цій проблематиці зробив Б. Лундвалл у монографії «Національна система інновацій. Побудова теорії інновацій та інтерактивного навчання» (1992 р.). Вони полягають у такому:

— знання – це ключовий ресурс сучасної економіки. Навчання як процес безпосередньо зумовлює появу нових і сприйняття існуючих знань, стає одним з найбільш значущих. Знання суттєво відрізняються від інших економічних ресурсів, тому традиційний економічний аналіз непридатний до даного предмету дослідження, що передбачає необхідність створення нової парадигми;

— навчання є переважно інтерактивним і, відповідно, соціально обумовленим процесом, що не дає можливості його досліджувати відокремлено від інституційного та культурного контекстів. У праці Б. Лундвалла системи організації праці, промислові мережі, державний сектор, фінансова система, науково-технічний комплекс аналізуються як основні компоненти інноваційних систем [40].

В умовах переходу від ресурсної моделі економіки до домінантності науки роль освіти набуває ще важливішого методологічного значення. П. Дракер зазначав у своїх дослідженнях, що найважливіше «навчитися вчитися» [34]. Світова тенденція вказує на схвалення цієї ідеї, оскільки вона закріплена в документах ЮНЕСКО (Доповідь «Вчитися існувати: світ освіти сьогодні і завтра» (1972 р.) [41], Доповідь ЮНЕСКО «До суспільств знань» (2005 р.) [42; 32, с. 70-72].

О. Л. Кузнєцов сформулював такі характерні риси суспільства знання: доступність для всіх членів суспільства, що дозволить урівноважити стартові можливості людей з різних країн; інтелектуальний продукт на світовому ринку визначається як пріоритетний. А якщо питання розглядати через призму безпеки,

то позицію можна висловити тезою: «освіта для всіх, знання для всіх, безпека для всіх» [43, с. 2]. Аналізуючи стратегічні проблеми управління розвитком видів діяльності, застосовуючи теорію безпеки і використовуючи її інструментарій, Г. А. Мінаєв розглядає освіту як особливий вид безпеки (підсистему безпеки суспільства), трактуючи її як освітню безпеку або безпеку системи освіти. На законодавчому рівні цей термін потребує розробки у світовому масштабі. Саме поняття безпеки відтворення різноаспектне, включає різні галузі життєдіяльності й розвитку людини, суспільства і держави. На думку Г. А. Мінаєва, характеризувати освітню безпеку можна через здатність (стан) освітнього та виховного процесів забезпечувати трансфер знань з покоління в покоління; як можливість держави підтримувати науковий потенціал країни і зберігати вітчизняні наукові та освітні школи; здатність наукових шкіл, відповідно, аналізувати безпеку освітньої установи та оцінювати якість освіти з метою забезпечення незалежності країни на стратегічно важливих напрямках науково-технічного прогресу [44].

Проаналізувавши низку наукових праць з питань взаємозв'язку сектору генерації знань та економічної безпеки (Єлфімова О. С. [45], Белозьоров В. К. [33], Попов М. В. [46], Федулова І. В. [47], Цибульська Є. І. [39], Науменко Т. О. [28], Долятовський В. А. [48] та ін.), Закон України «Про основи національної безпеки України» [12], Доктрину економіки знань [49] та розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [29], можна визначити такі фактори, що сприяють їх взаємовпливу:

- науково-технічний та технологічний розвиток України;
- державна інноваційна політика;
- механізми стимулювання інноваційної діяльності;
- рівень конкурентоспроможності наукоємної продукції;
- стан розвитку внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та рівень його захисту від іноземної технічної і технологічної експансії;

- рівень внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств;
- рівень оплати науково-технічної праці, її престижу;
- механізми захисту прав інтелектуальної власності;
- вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України.

Вищезазначені фактори потрібно розглядати комплексно. Під впливом наукових відкриттів і технічних винаходів як сприятливої тенденції створюється основа для розробки ефективніших технологій, нових засобів виробництва й оснащення, промислового та іншого призначення. Відставання призводить до зниження захисту країни на національному і міжнародному рівнях, оскільки порушується одна зі складових – економічна безпека держави. Безперечно, не на всі соціальні інститути науково-технічний розвиток має однаковий вплив, але ті, які перебувають внутрішньо на етапі трансформацій, можуть потрапити під суттєві зміни, здатні за короткий час викликати руйнівний стрес і дисбаланс.

Державна інноваційна політика повинна ґрунтуватися на впровадженні наукових винаходів, використовуючи механізми стимулювання інноваційної діяльності. Вона має будуватися по-різному, стосовно як загалом галузей реального сектору економіки, так і груп промислових виробництв, тобто системно аналізувати конкурентні переваги, максимально враховуючи «слабкі місця». Пріоритетом у державній інноваційній політиці повинні користуватися високоефективні інноваційні проекти, які зумовлюють не тільки технічне переозброєння, підвищення кадрової кваліфікації, а, можливо, зміни стратегічних зон господарювання, виду виробничої діяльності. При цьому важливим чинником є створення привабливого інвестиційного клімату для залучення до цього приватних інвесторів [50].

Вплив держави у стимулюванні інноваційної діяльності може здійснюватися у таких двох напрямках: бюджетне фінансування інноваційних

процесів та сприятлива податкова політика. Дієві економічні стимули застосовуються з метою забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства в найближчій перспективі (вливання готівки в економіку й захист існуючих робочих місць). Державна інноваційна політика повинна враховувати середньо- й довгострокове зростання через інвестиції, які досягнуть відповідного рівня, що, у свою чергу, матиме відгук з боку пропозиції. Від якості інноваційної політики безпосередньо залежить можливість здійснювати науково-технічні розробки та ефективно використовувати у виробничому процесі новітні технології, виробляти продукцію, яка буде мати меншу ресурсомісткість, що, як наслідок, підвищить її конкурентні переваги. Це створить промислові підприємства зі значним потенціалом інноваційності та конкурентоспроможності, що зміцнить як певну галузь промисловості, так і загалом вплине на рівень економічної безпеки.

Також на державному рівні необхідно сприяти реалізації інноваційної продукції за межами України, розвитку інноваційних процесів, розширенню міжнародного науково-технічного співробітництва у промисловій сфері, включаючи науку, технології та інвестиції за різними формами (програми, договори, замовлення на науково-технічну продукцію); пріоритетному розвитку тих високотехнологічних галузей оборонно-промислового комплексу, які найбільш значущі для забезпечення національної безпеки і оборони держави та підвищення рівня конкурентоспроможності оборонних виробництв. Значна увага повинна зосереджуватися на зміцненні вітчизняного інвестиційного потенціалу та політиці іноземного інвестування для реалізації довгострокових програм створення інноваційного продукту, використання якого у промисловому виробництві, зокрема оборонно-промислового комплексу та його продукції, істотно підвищить їх рівень конкурентоспроможності (варто враховувати не тільки техніко-технологічні, а також управлінські інновації).

Стосовно впливу вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України, то це створює втрату інтелекту нації. Це серйозна загроза економічній

безпеці України. Постійний виїзд кваліфікованих фахівців із країни до високорозвинених країн – це не просто міграція окремих людей, а цілеспрямоване перекачування високопродуктивних сил з бідних в багаті країни. Необхідно змінити кадрову філософію в Україні, оскільки втрати науково-технічного потенціалу прирікають її на подальший розвиток найбільш капіталомістких паливно-сировинних галузей і перетворюють у колонію розвиненого світу, підривають економічну безпеку і, відповідно, незалежність країни.

Так, обравши вектор руху до суспільства знань, в Україні на державному рівні повинна бути переглянута позиція щодо освіти. Насамперед, освіта як пріоритетна сфера має бути відображена у всіх бюджетних документах та статтях державних витрат. Такий рівень фінансування не є повноцінним, але затвердження національних програм, спрямованих на сферу освіти та науки, виявили б «вузли напруженості», які потребують постійної уваги структур національної безпеки. Тому необхідно серед заходів оптимізації взаємодії освітнього елементу інтелектуального потенціалу з такими структурами на першому місці поставити визнання необхідності значного посилення контролю фінансового та матеріально-технічного забезпечення освітніх установ з боку держави та місцевих органів влади [51; 32, с. 72]. Важливим аспектом є також здатність системи освіти адекватно відповідати на запити суспільства знання. Система освіти, в Україні особливо, потребує радикальної перебудови цілей, змісту, форм, методів, засобів та організації усього процесу відповідно до вимог часу.

Очевидно, що весь світ, Україна в тому числі, знаходиться у фазі переходу до суспільства знань. Кожна держава формує власну модель. Але головним напрямом у цьому процесі має стати розвиток інтелектуального потенціалу – науки та освіти. Відставання України у сфері генерації наукових знань та захисту об'єктів права інтелектуальної власності, на відміну від найбільш розвинених країн світу, стає стратегічним чинником, що загрожує економічній безпеці. Разом з тим, варто враховувати соціальну складову, щоб економіка знань не перейшла у

технологічний детермінізм. Саме це є одним із завдань національної безпеки, щоб економіка будувалася на основі проектів соціального характеру. На сьогодні в Україні економіка знань втілюється через розвиток уже звичних інститутів, але цього недостатньо [32, с. 72]. Хоча позитивні тенденції почали з'являтися у політиці України щодо вдосконалення освітньої системи, зміцнення науки, утвердження інноваційного розвитку економіки.

1.3. Сутність та наслідки інноваційної діяльності у промисловості для забезпечення економічної безпеки держави

Сучасними тенденціями в країнах з трансформаційною економікою є зростання уваги до інноваційної моделі промислового розвитку. Проте недостатньо вивченими аспектами залишаються механізми її комплексного формування для забезпечення економічних змін в умовах ринкових перетворень [52, с. 7]. З огляду на економічні трансформації у світовому масштабі, формується думка, що суспільство перебуває на тому етапі свого розвитку, коли проблеми вирішують переважно шляхом швидкої розробки та запровадження у виробництво нових технологічних і організаційних ідей, нової техніки, тобто інновацій. Для України рівень інноваційної активності у забезпеченні ефективного функціонування підприємств набуває все більшої актуальності, оскільки національна економіка проходить період відродження ринкових відносин, що насамперед зорієнтований на стимулювання інноваційної діяльності [53, с. 348-349]. Феномен такого явища вперше проаналізували дослідники другої половини ХХ ст. Так, у 1957 р. Роберт Соллоу в праці «Технологічні зміни та функція сукупного виробництва», зробивши певні узагальнення досвіду в розвитку промисловості, зазначив, що темпи економічного зростання підприємств різних форм власності все більше визначає їх активна інноваційна діяльність. За результатами його підрахунків, валовий національний продукт США з 1909 р. по 1949 р. зріс на 87,5% унаслідок «технологічних змін», тобто інновацій [54, 55].

Таким чином, це дало поштовх ученим-дослідникам вивчити питання, пов'язані з інноваційною діяльністю. Розробляючи аспекти проблем такої діяльності, насамперед необхідно чітко визначити поняття «інновація» та «інноваційний процес» [56].

Сучасне трактування поняття «інновації» розцінюється як наслідок еволюції розуміння явища «здійснення нових комбінацій», яке в науковому обігу вперше використав Й. Шумпетер [57, с. 159], і що в подальшому стало коротко іменуватися інновацією. Інші вчені також не залишилися осторонь цього питання, досліджуючи окремі сфери соціально-економічного розвитку (формування капіталу, конкуренції, загального добробуту держави тощо). Проте в залежності від спеціалізації, їх трактування «інновації» мають свою специфіку [58].

Світова економічна література подає різні визначення «інновації». Зважаючи на це, можна виокремити два підходи вітчизняних та зарубіжних учених до визначення цього поняття:

1) статичний підхід (Х. Рігс, В. Хіппель, Р. Фатхутдінов, С. Покропивний, Рекомендації Фраскаті (1993 р.) та «Методика збирання даних щодо технологічних інновацій» (1992 р.) в Осло та ін. [цит. за 59, с. 8]), де інновацію подано як «інновацію-продукт», тобто вона представлена як результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки (продукції), технології, нового методу, що впроваджується на ринку;

2) динамічний підхід, де інновація подається як «інновація-процес» (Й. Шумпетер, Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Б. Твісс, Б. Санто, І. Школа, І. Будникевич, О. Лапко, Д. Черваньов, Л. Нейкова, Ю. Яковець та ін. [цит. за 59, с. 8]), тобто представлено інноваційний процес у його розвитку – від дослідження, проектування, розроблення до організації виробництва, комерціалізації та заміни існуючих виробів, технологій, принципів на нові.

Тобто, з одного боку, інновація представлена як одиничний акт, а з іншого – як процес, тому що інноваційна діяльність входить до складу відтворювального

процесу, а інновація, у свою чергу, є результатом інноваційної діяльності зі своїм життєвим циклом [60].

Таким чином, розглядати статичний і динамічний підходи у протиставленні не доцільно, відповідно, інновацію варто розглядати і як одиничний акт, і як процес. З огляду на це, схилиємося до такого визначення поняття «інновація»: інновація як одиничний акт – це будь-який упроваджений новий продукт (послуга) або продукт з новими якостями, новий засіб його виробництва, освоєння нових джерел сировини, нових ринків збуту, нові організаційно-технічні, управлінські, соціально-економічні рішення виробничого, фінансового, комерційного тощо характеру; інновація як процес – це суспільний техніко-економічний процес, який охоплює дослідження, проектування, розроблення, організацію виробництва, комерціалізацію та поширення нового продукту, процесу або системи [59]. Беручи до уваги інші прикладні дослідження, варто зауважити, що в науковій літературі не існує єдиного бачення щодо сутності інновацій. На сьогодні немає всеохоплюючого її висвітлення, хоча на інтуїтивному рівні певне усвідомлення поняття «інновацій» є загальнозрозумілим [58].

У нашому дослідженні будемо спиратися на визначення поняття «інновації» згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», а саме: інновації – «це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [61].

Зрозуміло, що інновації пов'язані із запровадженням інноваційних процесів. Терміни «інновація» та «інноваційний процес» не ідентичні, оскільки «інноваційний процес пов'язаний зі створенням, освоєнням і поширенням інновацій» [62, с. 9]. Варто врахувати думку Дж. Брайта і Б. Твісса, що це – «єдиний свого роду процес, який поєднує науку, техніку, економіку, підприємництво та управління у єдине ціле» для одержання суттєвих результатів і

якіснішого задоволення суспільних потреб [63, с. 30]. Низка науковців визначає інноваційний процес «як систематичний розвиток і практичне відпрацювання нових ідей» [64, с. 118].

За основу візьмемо те, що інноваційний процес загалом – це перетворення в нову (вдосконалену) продукцію, що користується на ринку попитом, а також удосконалення виробничих процесів, які використовуються в промисловості та торгівлі, нові підходи до реалізації послуг соціального характеру. Очевидним є, що це динамічний і мінливий процес. Сьогоднішні суб'єкти інноваційного процесу, його цілі й роль в економічному розвитку виглядають іншими від тих, що були вчора, а завтра вони будуть суттєво відрізнятися від сьогоднішніх [65].

Сучасна тенденція щодо інновацій є одним із найважливіших чинників забезпечення якісного економічного розвитку, що сприяє підвищенню конкурентоздатності економіки. Отже, інновації можна визначити як результат інноваційної діяльності, отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу, що забезпечує комерційну вигоду чи позитивний соціальний ефект.

Інноваційна діяльність є сукупністю різних видів діяльності, що передбачають створення і впровадження інновацій. Від її стану розвитку залежить підвищення конкурентних позицій держави, рівень і подальша динаміка на інтенсивній основі [66]. Поняття «інноваційна діяльність» активно функціонує у сучасній вітчизняній економічній термінології, незважаючи на те, що відносно недавно потрапило в обіг [67], оскільки за часів радянської науки правова й економічна галузь використовували терміни «управління науково-технічним прогресом» або «впровадження досягнень науки й техніки» [68, с. 399]. На думку В. В. Єрмолаєвої, цей термін «майорить чи не в кожному абзаці друкованих видань» [69, с. 268; 53, с. 349]. Відповідно, якщо до поняття «інновації» існує кілька підходів, то й «інноваційна діяльність» не має однозначного трактування [70].

Наведемо кілька пропонованих визначень.

С. Покропивний пропонує розуміти інноваційну діяльність як «діяльність, яка зумовлена результатами маркетингових досліджень (вивчення ринку) та охоплює: науково-технічні розробки; інженерну підготовку виробництва; технічні, організаційні та інші нововведення; формування інвестиційної політики; реальне інвестування новинок і нововведень» [71, с. 24].

На думку Р. Фатхутдінова, інноваційна діяльність – це «процес зі стратегічного менеджменту, НДДКР, організаційно-технологічної підготовки виробництва, виробництва та оформлення нововведень, їх впровадження (або перетворення в інновацію) і поширення в інші сфери (дифузія)» [72, с. 17].

В. О. Коюда та Л. А. Лисенко пропонують розглядати інноваційну діяльність шляхом чотирьох підходів, ґрунтуючись на базових поняттях: діяльність, процес, система, комплекс, здійснивши їх порівняльний аналіз. Виокремлюють наукову та прикладну інноваційну діяльність. Узагальнивши погляди низки науковців (А. О. Акімов, Г. С. Гамідов, В. Г. Колосов [73]), подають таке визначення: «Інноваційна діяльність підприємства – це системна діяльність, спрямована на наукові дослідження, розробку (або залучення), впровадження та комерціалізацію інновацій з метою отримання економічного та (або) іншого ефекту, підвищення конкурентоспроможності підприємства та забезпечення його розвитку» [74, с. 15].

Інші вчені-дослідники, зокрема А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, під терміном «інноваційна діяльність» визначають діяльність, спрямовану на пошук можливостей удосконалення виробництва шляхом інтенсифікації та забезпечення потреб суспільства у конкурентоспроможних товарах (нових або значно поліпшених) і послугах завдяки використанню новітніх технологій та інтелектуального потенціалу [75, с. 258-260].

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність»: інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг [61].

Аналізуючи українське законодавство, яке визначає інноваційну діяльність винятково як випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, що очевидно обмежує зокрема державний вплив на інноваційну політику, доходимо висновку, що світова практика оперує ширшим формулюванням, яке враховує також і розширення та відновлення номенклатури й удосконалення якості продукції (товарів і послуг), що випускається, підвищення рівня технології їх виробництва з подальшим запровадженням та ефективною реалізацією на внутрішньому чи зовнішньому ринках [76].

Світова тенденція щодо цього питання полягає у тому, що інноваційна діяльність виступає найважливішим чинником соціально-економічного розвитку, масштаби й ефективність якого визначають рівень конкурентоспроможності кожної країни.

Освоєння нових технологій як найважливіший чинник економічного розвитку пов'язане зі ступенем інтенсифікації інноваційної діяльності, що забезпечує зв'язок науки, техніки, економіки, управління та підприємництва. За таких умов інноваційна діяльність стає невід'ємною потребою у всіх галузях економіки загалом і промислового виробництва зокрема [77].

Підвищення потенціалу вітчизняних промислових підприємств на сучасному рівні розвитку економіки України безпосередньо залежить від динаміки зрушень в інноваційній діяльності, яка максимально використовує умови, створені зовнішнім середовищем, та можливості, що існують у внутрішньому середовищі підприємства.

Інноваційна діяльність підприємства – складна рухома система заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних, організаційно-економічних розробок, яка функціонує під впливом факторів зовнішнього й внутрішнього середовищ з метою задоволення мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства загалом у конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах) [53, с. 349-350].

Ефективне впровадження інноваційної діяльності в промисловості обумовлює нарощення торгових точок, розширення номенклатури продукції, що випускається, пошук та освоєння нових напрямів і видів діяльності, розширення кола постачальників, а також внутрішнього й зовнішнього ринків, пошуки та просування новаторських ідей, рішень і підприємств-партнерів суміжного профілю, формування нових об'єктів, які належать фірмі, спільних підприємств з фінансування й реалізації інноваційних проектів.

Інноваційна діяльність промислового підприємства полягає у практичному застосуванні наукової, науково-технічної діяльності та інтелектуального потенціалу, метою якого є створення нового або покращення виробленого продукту [78].

А. І. Пригожин зазначив: «Нововведення вже шукаються не тільки в технології або продукті, як було раніше. Інноваційна гонка залучила до себе способи організації праці, отримання нових ідей, мотивації співробітників тощо. Інтелектуальні й організаційні ресурси мають вагу, не нижчу фінансових і технологічних. Ця думка була відома і в стратегічному плануванні, але лише тут інноватика перетворилася в управлінський стрижень бізнесу. Управляти – значить оновлювати!» [79, с. 449]. Отже, перші погляди на інноваційні процеси на підприємствах були сфокусовані лише тільки на технологічних нововведеннях, а сучасні дослідження інноваційних процесів за пріоритет мають нововведення і в економічній, організаційній, соціальній сферах функціонування промислової компанії.

Інноваційна сприйнятливість є основною характеристикою, яка поєднує в собі сукупність визначальних властивостей інноваційної діяльності та здатність підприємства ефективно взаємодіяти з динамічним зовнішнім середовищем, швидко реагувати на виклики, що дає можливість враховувати результати такої взаємодії у процесі прийняття управлінських рішень щодо інноваційної діяльності підприємства [53, с. 350]. Тому під інноваційною сприйнятливістю слід розуміти ступінь готовності, зацікавленості й можливості підприємства постійно

оновлювати фактори внутрішнього середовища шляхом виявлення інновацій, їх розрізнення за визначеними ознаками та оцінки необхідності їх упровадження, своєчасне виявлення чинників, які стримують інновації, з метою підвищення конкурентоспроможності [80].

Зважаючи на інтенсифікацію глобалізаційних процесів, рівень конкурентоспроможності національної економіки набуває особливої актуальності. Досягнути певних результатів у цьому напрямку можна лише шляхом глибокого переоснащення технологічного рівня виробництва, яке потребує різних варіантів залучення коштів. Інвестиційна діяльність в Україні є однією зі складових механізму реалізації економічної позитивної динаміки, підвищення конкурентоспроможності підприємств за рахунок збільшення показників освоєних видів техніки й упровадження нових технологічних процесів, що дозволить підвищити рівень економічної та, відповідно, національної безпеки країни.

Взаємозв'язок активізації інноваційної діяльності в країні і розвитку економіки є практичним показником досвіду як країн із розвиненою ринковою економікою, так і з трансформаційною. Інновації переконливо визначаються найважливішим фактором технологічного розвитку виробництва на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Конкурентоспроможність країни, певної галузі, регіону, підприємства переважно залежить від політики стратегічного інноваційного менеджменту як на державному рівні, так і на всіх рівнях господарювання. Лише створення належних стимулів для інноваційної діяльності в усіх сферах життєдіяльності сприяє нарощуванню інвестицій у високотехнологічні виробництва, що, в свою чергу, формує стійкі передумови для забезпечення високого рівня економічної безпеки країни [81].

Оцінка економічної безпеки держави та її стійкість певною мірою залежать від динамічних властивостей реального сектору національної економіки, здатності промислових підприємств до інноваційної сприйнятливості, в тому

числі до генерації інновацій. В Україні, як країні з високою часткою сировинних галузей промисловості, інноваційний розвиток економіки в період ринкових трансформацій (особливо гальмівними були процеси 90-х років) позначився негативними тенденціями, і дотепер залишилася низка невирішених проблем, які здійснюють негативний вплив на рівень економічної безпеки країни.

Лише забезпечення стійкого рівня системи економічної безпеки може бути умовою скоригованих загальносвітових тенденцій у відповідності до національних інтересів, забезпечення сталого розвитку держави в умовах конкурентної боротьби за позиції присутності на міжнародних ринках в аспекті поділу товарів, робіт, послуг, в умовах політичних позицій у зовнішньому середовищі, гарантом суверенітету і незалежності країни. Вплив інноваційної діяльності на економічну безпеку є дуже вагомим, оскільки основою його високого рівня є постійне забезпечення економічного зростання. У трансформаційній економіці розвинутих країн світу головним фактором такого розвитку є залежність динаміки ВВП від обсягу виконаних НДДКР, рівня їх фінансування та обсягів високотехнологічного експорту, а також виручка від реалізації інноваційної продукції і продажів технологій на світовому ринку. Системне забезпечення інноваційної діяльності зумовлює ефективність економічної діяльності.

Як зазначалося вище, що базовою для економічної безпеки, зокрема для країн групи перехідних / наздоганяючих економік, є насамперед її сировинна складова. В результаті відсутності або слабкого розвитку власних інноваційних технологій та їх фінансування, найбільш вірогідним (у той же час небезпечним – «голландська хвороба»¹) є сировинний вектор економіки, що стає основою для господарської діяльності як держави, так і підприємств, які функціонують на її території.

¹ «Голландська хвороба» — гостра залежність економіки та бюджету від експорту одного-двох різновидів сировини, який забезпечує лівову частку доходів держави; при цьому потреби населення в товарах і послугах задовольняються за рахунок імпорту, а власне виробництво розвивається слабо [82].

Оцінюючи загальну тенденцію, що відчутна в українській економіці на сьогодні, зазначимо, що найбільш ефективною стратегією розвитку країни з оптимальним її здійсненням, є планування, концентрація, координація ресурсів, контроль їх використання та їх поєднання у застосуванні з інноваційними технологіями.

Щоб активно посилити розвиток несировинних секторів, у тому числі для подальшого розвитку сировинних, необхідно модернізувати техніко-технологічну базу і відчутно підвищити рівень інноваційної складової.

За стабільного розвитку економіки фінансова система зміцніє чи буде здатна самотійно фінансувати виробництво, а також інноваційну діяльність або зможе стати фінансовим посередником між національними суб'єктами господарювання та міжнародними ринками капіталу і грошей, що, у свою чергу, буде працювати на забезпечення економічної безпеки. Разом з тим, підвищені вимоги до фінансової складової цього процесу, доведення її до рівня абсолютної фінансової безпеки (для недопущення кризових явищ, тіньових фінансових потоків тощо) стануть необхідною умовою досягнення стабільності економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності.

Як і раніше, нині українська економіка працює за зразком експортно-сировинної моделі. Негативними для неї, а, відповідно, й економічної безпеки, є наслідки сировинного напрямку в розвитку, нестійкості функціонування фінансового сектору. Суттєвим дестабілізуючим чинником є фінансово-економічна криза, що впливає на фондовий ринок і банківську систему. Становище сектору національного господарства через кризу перебуває у пастці боргових зобов'язань, що змусило всю банківську систему реструктуризувати борги по кредитах і позиках, а також призвело до необхідності структурних реформ.

Можливо, варто відмовитися від пріоритетності у цьому процесі фінансового сектору як засобу зростання, оскільки він виявився надто мінливим, а економіка з великим впливом фінансового сектору – нестабільною. Більшість

проблем багатьох економік саме і полягають у глибоких структурних диспропорціях, як і українська, якій необхідна ефективна науково-технічна та промислова політика з метою повної технологічної модернізації традиційних галузей економіки з урахуванням інноваційного стрибка у низці нових галузей.

Отже, з огляду на систему забезпечення економічної безпеки інноваційна складова повинна стати пріоритетною сферою у комплексі заходів, спрямованих на зміцнення загальнодержавного рівня, а стимулювання розвитку інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів (від домогосподарств до корпорацій) – стабілізуючим чинником цього процесу [83, с. 3-10; 52, с. 350-352].

Сучасний етап розвитку України позначився незастосуванням інновацій, яке стає вагомим порівняно з іншими загрозами, оскільки інноваційна діяльність у промисловості полягає в тому, що це процеси у «високорозвинутій і провідній галузі матеріального виробництва, від рівня розвитку якої залежить технічне переозброєння та інтенсифікація всіх галузей економіки, підвищення добробуту населення, зміцнення обороноздатності країни» [84, с. 253]. Необхідно зазначити, що це проведення змін не лише в техніці й технології, а й в організації, екології, економіці, соціальній сфері, результатом яких є одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб людського буття. А це, в свою чергу, є невід'ємною частиною забезпечення економічної безпеки країни.

Вищенаведені твердження обумовлюють необхідність упровадження інноваційної моделі економіки як безальтернативного шляху реалізації системної та послідовної державної політики, спрямованої на подальше вдосконалення інноваційних процесів, забезпечення виробництва інноваційної продукції, стабілізацію національної економіки, що в комплексі забезпечить високий рівень економічної безпеки країни [29].

З одного боку, тенденція сучасної економіки дедалі набуває рис інноваційної, направленої на розробку, впровадження та використання інновацій, що передбачає використання у виробництві останніх досягнень науки і техніки. З іншого боку, процеси глобалізації загострюють питання зміцнення економічної

безпеки. Отже, забезпечення економічної безпеки повинно відбуватися шляхом відповідної державної економічної політики, зосередженої на розвитку науки, технологій та освіти, які є елементами національної інноваційної системи (НІС) і забезпечують її активний розвиток [85].

Відповідно до Концепції розвитку національної інноваційної системи, національна інноваційна система – це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), задіяних у процесі створення та застосування наукових знань і технологій, що визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу [29].

Отже, спільно державою, підприємницьким і науковим середовищами та суспільством загалом формується НІС, яка поєднує [86]:

- дослідницьке середовище (висококваліфіковане, дослідницьке, здатне до співпраці з підприємницьким середовищем);
- підприємницьке середовище (конкурентоздатне, зі стимулом до інновацій, здатне до навчання, адсорбції й адаптації знань);
- механізм взаємодії цих двох середовищ (що організовує трансфер знань, їх розподіл, трансформацію для підприємницького середовища; орієнтує дослідницьке середовище на задоволення виникаючих інноваційних потреб розвитку виробництва) [85].

Динаміка інноваційних процесів нині є одним з визначальних факторів безпеки держави, що має зовнішню і внутрішню складові. Стосовно зовнішньополітичної безпеки, йдеться про науково-технологічну, тобто наявності власного потужного науково-інноваційного потенціалу, що дозволяє протистояти будь-яким загрозам ззовні, пов'язаним з обмеженням доступу до передових технологій, розривом основних сформованих технологічних ланцюгів. «При цьому, як свідчать дослідження трансферу технологій до України на основі ліцензійних угод, майже всі ліцензійні технології не належать до останніх досягнень і надходять до України в середньому з 10-річним запізненням» [87, с. 13]. Вагоме значення розвиток науково-інноваційного потенціалу має для

зміцнення обороноздатності країни. Разом з тим, інтернаціоналізація науково-технічних та інноваційних процесів знижує небезпеку конфліктів унаслідок посилення технологічної взаємозалежності країн. Внутрішня безпека пов'язана з поширенням інновацій, що дозволяють запобігти катастрофам, стихійним лихам, терористичним актам, іншим протиправним діям, а також звести до мінімуму їх негативні наслідки [88].

Зміцнення держави передбачає забезпечення її безпеки в усіх сферах, що належать до державної компетенції. Саме тому найважливішою особливістю соціальної форми розвитку є взаємозв'язок та взаємозалежність між розвитком і безпекою як двостороннім процесом життєдіяльності відкритої соціальної системи. Первинний – розвиток, безпека є вторинною й покликана забезпечити цей розвиток, захистити його від загроз. Зокрема, у «Концепції (основи державної політики) національної безпеки України», зазначено, що захист національної безпеки є однією з найважливіших функцій держави [89].

За М. Портером [90], для національної економіки, що розвивається, актуальною стала необхідність перейти на інноваційну стадію розвитку, тобто забезпечення економічної безпеки можливе за рахунок переходу на новий рівень. Інноваційна політика України потребує перегляду існуючих і розробки нових форм взаємодії всіх суб'єктів інноваційної діяльності.

Забезпечення економічної безпеки з урахуванням інноваційної техніки і технологій є основою для підвищення конкурентоспроможності економіки країни.

Отже, з метою забезпечення економічної безпеки держави необхідно задіяти інструменти державної інноваційної політики:

1) програми технологічного розвитку для формування і вирішення завдань системоутворюючих підприємств і галузей, які сприяють економічному зростанню, технологічного переоснащення виробництв, здатних до ефективної діяльності;

2) окремі інноваційні проекти з високим ступенем комерціалізації для забезпечення економічно значущого ефекту на конкретних промислових

підприємствах, як правило, з швидким оборотом капіталу і номенклатурою виробництва, що мобільно змінюється;

3) законодавча база, орієнтована на державну підтримку і стимулювання інвесторів, які розміщують кошти в наукоємне, високотехнологічне виробництво [53, с. 353-354].

Багато вітчизняних та зарубіжних науковців поряд з економічною безпекою пропонують розглядати інноваційну в контексті національної безпеки держави. На нашу думку, інновації не можна виділяти в окрему складову, оскільки вони (інновації) мають можливість впливати на всі складові національної безпеки, економічної у тому числі, й підвищувати їх рівень через упровадження інновацій у виробництво й сферу управління.

Як свідчить досвід розвинених країн, що саме технологічна революція є одним з тих факторів, які забезпечили цим країнам стабільний розвиток. Глобальна конкуренція визначає інноваційний фактор як парадигму економічного розвитку та покладає його в основу сутності поняття економічної безпеки. Відповідно, економічну безпеку держави можна визначати не лише як стан економічної захищеності, а й як тривалий розвиток на інноваційній основі.

Головними перешкодами процесу активізації інноваційної діяльності в Україні можна вважати відсутність стабільних інформаційних взаємозв'язків між наукою і підприємницьким сектором, між різними сферами науки і технологій, галузями економіки, а також недостатня фінансова підтримка наукових і дослідних установ з боку держави і приватного сектору [91].

У процесі забезпечення економічної безпеки засобами інноваційного розвитку можемо визначити основні наслідки інновацій:

- постійна диверсифікація виробництва, що є наслідком кількісного й якісного оновлення продукції (розширення асортименту, підвищення якості, виробництво принципово нової продукції);

- освоєння нових ринків завдяки впровадженню комплексу маркетингових інновацій;

— підвищення ефективності виробництва шляхом упровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу (нові види матеріалів, економія ресурсів, зменшення виробничих втрат, сучасні методи організації виробництва тощо);

— стратегічний інноваційний менеджмент з допомогою застосування прогресивних методів організації праці, фінансування, кадрового навчання, інвестування, капіталізації тощо.

Отже, інноваційна діяльність у промисловості є засобом комплексного забезпечення системи економічної безпеки, адже охоплює усі складові, що її формують [92; 53, с. 354].

Аналізуючи вищезазначене, загальне значення інновацій для економіки країни полягає у наступному:

1. Вплив інноваційного прогресу спричиняє зміну структури економіки за рахунок вивільнення частини ресурсів і зростання ефективності їх використання в інших сферах діяльності. Інновації стають причиною виникнення нових виробництв і галузей та поступового вимирання інших.

2. Вплив інновацій на інституційні економічні механізми, в результаті чого з'являються нові елементи в спектрі основних господарюючих структур. Відбуваються зміни в структурі й реалізації різних форм власності. Розвивається стратегічний інноваційний менеджмент. Вертикальний вплив замінюється горизонтальними зв'язками.

3. Зростання здатності нації до прогресу. Вдосконалення структури споживання матеріальних і нематеріальних благ.

4. Вплив інноваційних процесів на стабільність соціальних відносин. Зростання економіки, інноваційний прогрес дозволяє підвищити рівень життя населення. Інновації допомагають вирішенню проблем зайнятості населення за рахунок створення нових робочих місць, сприяють підвищенню рівня освіти. Інновації є сполучною ланкою між різними соціальними й економічними

суб'єктами, що забезпечує єдність нації, а в багатьох випадках пом'якшує соціальні суперечності й конфлікти.

5. Вплив на навколишнє середовище, яке за деякими напрямками наближається до критичної межі. Розвиток економіки шляхом інновацій дозволяє знизити застосування небезпечних ресурсів і, як наслідок, шкідливих викидів.

6. Активізація міжнародного науково-технічного співробітництва. Створення світової науково-інноваційної інфраструктури.

7. Залежність глобальної конкурентоспроможності національної економіки від рівня розвитку інноваційних процесів. Наявність адекватної до світових стандартів науково-технічної бази з метою повноцінної інтеграції у світові інноваційні процеси.

8. Вплив на структуру суспільного виробництва. Інновації виступають безпосередньою причиною виникнення одних виробництв і галузей, поступового відмирання і зникнення інших [93].

Можна зробити висновок, що на даний момент часу головним джерелом економічного зростання промислових країн є активне використання інновацій. Підприємства, здатні освоювати нові технології, прискорюють розвиток національної економіки, ефективне функціонування якої за рахунок створення та застосування інновацій на промислових підприємствах підвищує рівень забезпечення економічної безпеки держави. На сучасному етапі розвитку нашої країни існує достатньо невирішених проблем, які впливають на економічну безпеку. Головне, що необхідно врахувати у державних програмах, – це те, що нові технології мають велике значення для стабільного і стійкого розвитку країни загалом. Тому важливо сформулювати і реалізувати інноваційну політику в країні, яка повинна орієнтуватися на підвищення рівня забезпечення економічної безпеки.

Висновки до розділу 1

У розділі 1 здійснено аналіз зміни понятійно-категоріального апарату процесу забезпечення національної безпеки держави у працях вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, який показав, що національна безпека певний час розглядалася переважно у військово-політичному аспекті як проблема обороноздатності держави, поступово економічна безпека вирізнялася та сформувалася в окрему складову. Економічну безпеку держави визначено як пріоритетний національний інтерес, для забезпечення якого використовуються не силові шляхи захисту національних інтересів та цінностей, а покладена в їх основу інноваційна діяльність.

За результатами проведеного аналізу констатовано, що в умовах світового інноваційного розвитку сфери науки, освіти та економічної безпеки взаємодіють і впливають одна на одну. Ці зв'язки розглядаються у двох площинах: з одного боку, вплив ресурсів науково-освітньої сфери на зміцнення економічної безпеки, з іншого – її власна (секторальна) безпека. Як узагальнений висновок, подано фактори взаємовпливу вищезазначених сфер: науково-технічний та технологічний розвиток країни; державна інноваційна політика; механізми стимулювання інноваційної діяльності; рівень конкурентоспроможності наукоємної продукції; стан розвитку внутрішнього ринку високотехнологічної продукції й рівень його захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; рівень внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств; рівень оплати науково-технічної праці, її престижу; механізми захисту прав інтелектуальної власності; вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межами країни.

Визначено основні наслідки інновацій, які виникають у процесі забезпечення економічної безпеки засобами інноваційного розвитку: постійна диверсифікація виробництва, що є наслідком кількісного й якісного оновлення продукції (розширення асортименту, підвищення якості, виробництво принципово

нової продукції); освоєння нових ринків завдяки впровадженню комплексу маркетингових інновацій; підвищення ефективності виробництва шляхом упровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу (нові види матеріалів, економія ресурсів, зменшення виробничих втрат, сучасні методи організації виробництва тощо); стратегічний інноваційний менеджмент з допомогою застосування прогресивних методів організації праці, фінансування, кадрового навчання, інвестування, капіталізації тощо. Отже, інноваційна діяльність у промисловості є засобом комплексного забезпечення економічної безпеки, адже охоплює всі складові, що її формують.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОМИСЛОВOSTІ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

2.1. Оцінка рівня економічної безпеки України на сучасному етапі інноваційного розвитку

Захист від небажаних зовнішніх впливів і внутрішніх змін, інакше кажучи, потреба в безпеці – це основна потреба як життя окремої людини, сім'ї, так і різних об'єднань людей, включаючи суспільство і державу. Необхідність забезпечення безпеки супроводжує особистість, суспільство протягом усього життя [94; 95, с. 58]. Експерти відзначають погіршення ситуації в світі, зростання нестабільності, конфліктного потенціалу та військової небезпеки. Посилення напруженості відбувається на тлі розгортання глобальної економічної кризи. На думку експертів, наслідки кризи проявляться не тільки в економіці і соціальній сфері, але і, в значній мірі, відобразяться на міжнародних відносинах. Зокрема, загостриться боротьба за лідерство в світі, посиляться гонка озброєнь, знизиться роль структур і правових механізмів, що забезпечують міжнародну безпеку. Найбільш уразливими до економічної кризи та її наслідків виявляться країни, що розвиваються, в тому числі – Україна [96; 97, с. 152].

Оцінка стану безпеки країни передбачає не лише оцінювання певних безпекових сфер, але й має враховувати взаємозв'язки і взаємовпливи між ними [98]. Сучасна наука нерозривно пов'язує поняття «економічна безпека» з поняттям «національна безпека». Так як економіка є однією з пріоритетних сфер діяльності особистості, суспільства і держави, відповідно забезпечення національної безпеки фактично не можливе без забезпечення економічної [85; 97, с. 152]. Як відомо, надійна, ефективна система забезпечення економічної безпеки може служити гарантом суверенітету і незалежності країни, її стабільного та сталого соціально-економічного розвитку.

Забезпечення державної безпеки і обороноздатності країни в усі часи вимагало розвиненої економіки. За часів «холодної війни», економіка СРСР розвивалася нерівномірно; активно розвивалися тільки ті її частини, які забезпечували обороноздатність країни, гарантуючи її безпеку. Тепер ситуація змінилася. В даний час розвиток військової техніки і технологій призвів до практичної неможливості ведення війни у великих масштабах. Основною зброєю в XXI столітті більшою мірою стають економічні та фінансові методи. Більшість країн світу не мають свого конкурентоспроможного науково-технічного потенціалу та повністю залежать від техніки і технології розвинених країн. Країни, що розвиваються, в тому числі й Україна, залежать від політики міжнародних фінансових організацій – МВФ, Світового банку та МБРР. Ці організації були створені в кінці Другої світової війни для закріплення переваги США у фінансовій сфері й, за допомогою цього, в економічній сфері. По мірі включення України в світову економіку, її залежність від стану і тенденцій світових фінансових потоків зростає. Практика 90-х років та початку нового століття показала високу ефективність інформаційно-фінансової зброї, яка дозволяє вирішувати політичні завдання без ведення бойових дій [94; 95, с. 58].

У контексті гарантування економічної безпеки держави модернізація української економіки виступає базовою основою її стабільного зростання й покращення рівня добробуту населення. Нові вимоги, пов'язані з євроінтеграцією України, через значну конкуренцію ставлять на часі актуальність потреби в постійному забезпеченні економічної безпеки країни. Разом з тим, нерозвинені та слабо використані можливості економічного росту не створюють потенціал для утримання достатнього рівня економічної безпеки держави. Вони полягають у наступному: значний ступінь зношеності основних засобів, недостатній рівень інновацій у технологічних процесах, висока капіталоємність та постійний витік вітчизняного капіталу за кордон, затягування конфлікту на сході України.

Процес забезпечення економічної безпеки України має стати системним виконанням послідовних дій, які полягають у постійній позитивній зміні явищ та

станів цього процесу, що має бути закладено насамперед через стратегічно важливу функцію цілепокладання. Тому варто визначити економіку країни як складну багаторівневу структуру, яка охоплює окремі її одиниці, об'єднані у підсистеми за функціональними ознаками та сконцетровані на досягнення стратегічних цілей шляхом взаємно підсилювальних дій.

Виходячи з вищезазначеного, можемо зробити визначення забезпечення економічної безпеки держави як процесу організації дій кумулятивно сприйнятливих окремих підсистем економіки країни, які мають свої функції, джерела, механізми та закони розвитку. Такі підсистеми, як правило, за рахунок взаємного обміну мають властивість максимального самозбереження. Відповідно, системи не існують відокремлено, а тільки у взаємозв'язку з метою інформаційного, енергетичного та матеріального обміну, але, разом з тим, визначаються автономністю й зменшенням впливу взаємозв'язків.

Економічна безпека держави входить до розгалуженої системи національної безпеки та, разом з тим, має власну складну структуру, яка, в свою чергу, поділяється теж на складові елементи. Їх перелік неоднозначний, навіть викликає у наукових колах певні суперечності, оскільки окремі складові національної безпеки (соціальна, демографічна, енергетична тощо) визначені на законодавчому рівні та включені до системи економічної безпеки, що викликає дискусію серед учених і практиків [99]. Складовими економічної безпеки відповідно до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки (рис. 2.1) [100]. Кожен індикатор має власний ваговий коефіцієнт, що вказує на ступінь внеску в забезпечення безпеки кожної складової (табл. 2.1).

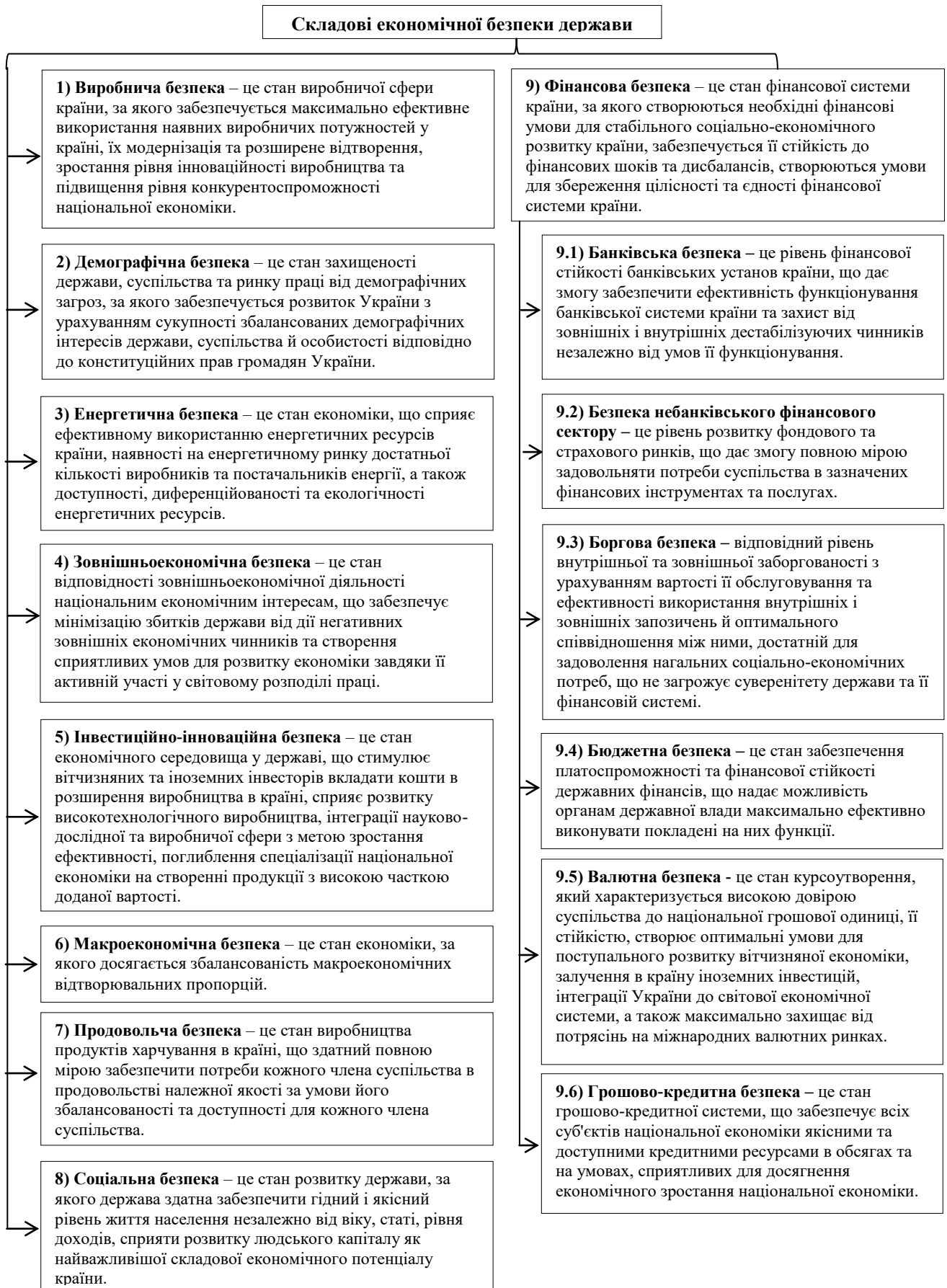

Рис. 2.1. Складові економічної безпеки України

Джерело: побудовано автором на основі [100].

Таблиця 2.1

Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки

№	Субіндекси економічної безпеки	Значення вагового коефіцієнта
1	Виробнича безпека	0,1218
2	Демографічна безпека	0,0913
3	Енергетична безпека	0,1148
4	Зовнішньоекономічна безпека	0,1095
5	Інвестиційно-інноваційна безпека	0,1089
6	Макроекономічна безпека	0,1224
7	Продовольча безпека	0,1007
8	Соціальна безпека	0,1013
9	Фінансова безпека	0,1294

Джерело: побудовано автором на основі [100].

Оцінка стану економічної безпеки держави відбувається через порівняння розрахованих індикаторів безпеки до їх порогових значень. Якщо спостерігається значне відхилення від порогового значення, то це є результатом чи то позитивного, чи то негативного впливу на інтегральний рівень окремої складової системи економічної безпеки [99]. У процесі забезпечення економічної безпеки держави важливим також є упередження стану, коли певні параметри безпеки перевищують її граничний рівень. На думку А. Качинського, це дає змогу при їх порівнянні визначити ймовірні «небезпечні зони» та рівні цієї небезпеки (допустимий ризик – передкризовий стан – кризовий стан), і, крім того, створити умови, потрібні з метою покращення здатності економічного імунітету країни [101].

Постійний контроль за граничним рівнем показників економічної безпеки держави, системне визначення його показників дають можливість більш-менш системно відстежувати ситуацію. Якщо не відбудеться своєчасного гальмування відповідних процесів, це призведе до серйозного кризового стану. Як висновок, визначення граничних значень індикаторів стану економічної безпеки виступають вагомим інструментом для аналізу, прогнозування і стратегічного планування

[101]. Іншими словами, порогові значення індикаторів економічної безпеки надають національним інтересам у галузі економіки кількісну визначеність і в той же час є критерієм оцінки діяльності окремих суб'єктів управління.

Якщо розглядати рівень економічної безпеки України за складовими (рис. 2.2) станом на 2011-2018 роки, слід зазначити, що, за останніми даними, з 9 субіндексів покращилися лише 4, а 2 залишилися на місці попереднього року, що теж можна вважати як негативну тенденцію, оскільки світова економіка постійно розвивається і будь-яке «стояння на місці» зрештою перетворюється в негативну динаміку. Як видно з рисунка 2.2, жодна зі складових економічної безпеки в період, що аналізується, не перебувала в критичній зоні, при цьому 6 індикаторів знаходяться в зоні, яка характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки. Проте 3 із них лише нещодавно піднялися з небезпечної зони: макроекономічна (покращення в I півріччі 2018 р.); фінансова (в небезпечній зоні перебувала до 2016 р. включно); зовнішньоекономічна (з 2016 р. піднялася на задовільний рівень, після чого залишається без змін на рівні 40 %).

Причинами хоч і незначного, але покращення макроекономічної безпеки є зменшення індексу споживчих цін у 2018 р. на 3,9 % у порівнянні з попереднім роком, також зменшився рівень безробіття з 9,9 % у 2017 р. до 9,1 % у 2018 р. [105], реальні доходи населення зросли на 9,9% порівняно з попереднім роком [106], разом із тим, відновилося зростання заощаджень населення, що забезпечило і зростання схильності до заощаджень – приріст заощаджень населення у 2017 р. склав 1,2 % [107], рівень тіньової економіки у 2018 році склав 30 % від обсягу офіційного ВВП, що на 2 в.п. менше за показник 2017 р. [104] (рис. 2.3).

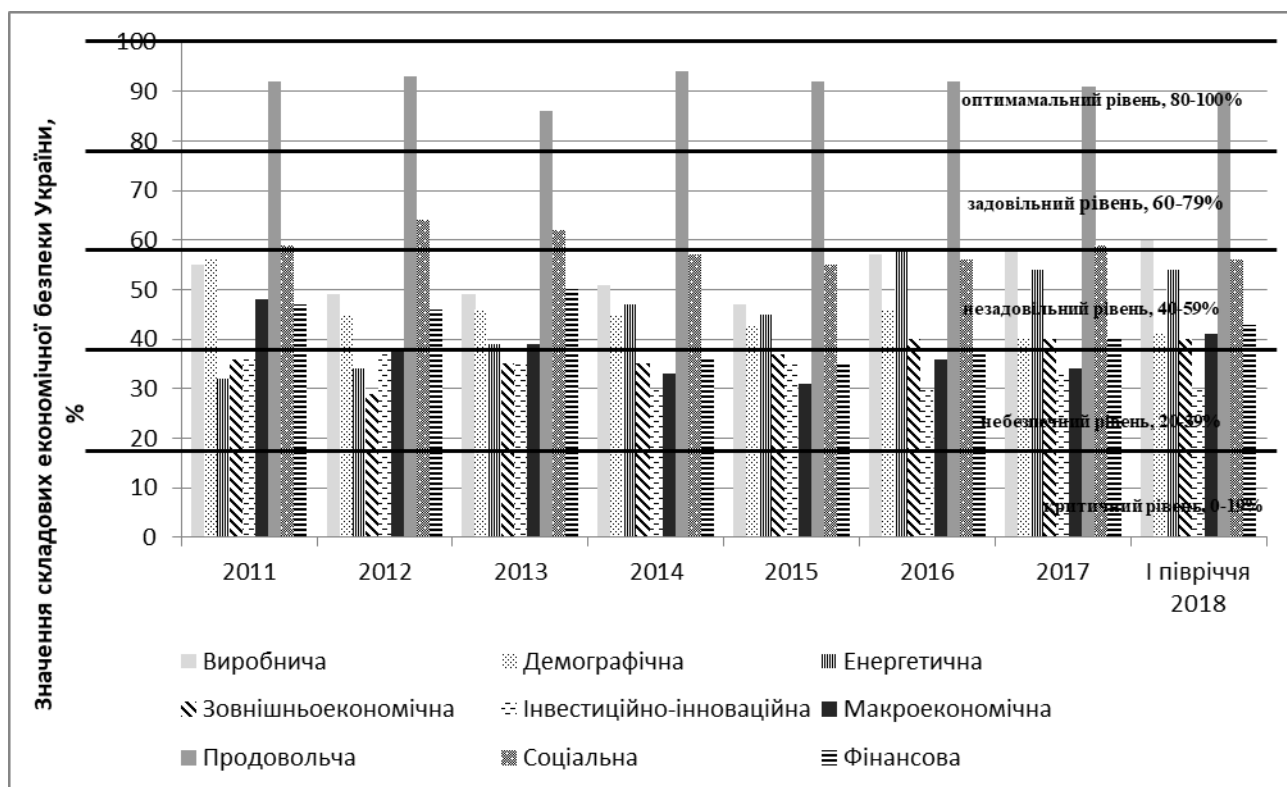

Рис. 2.2. Рівень складових економічної безпеки України в період 2011 – I півріччя 2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [102–104].

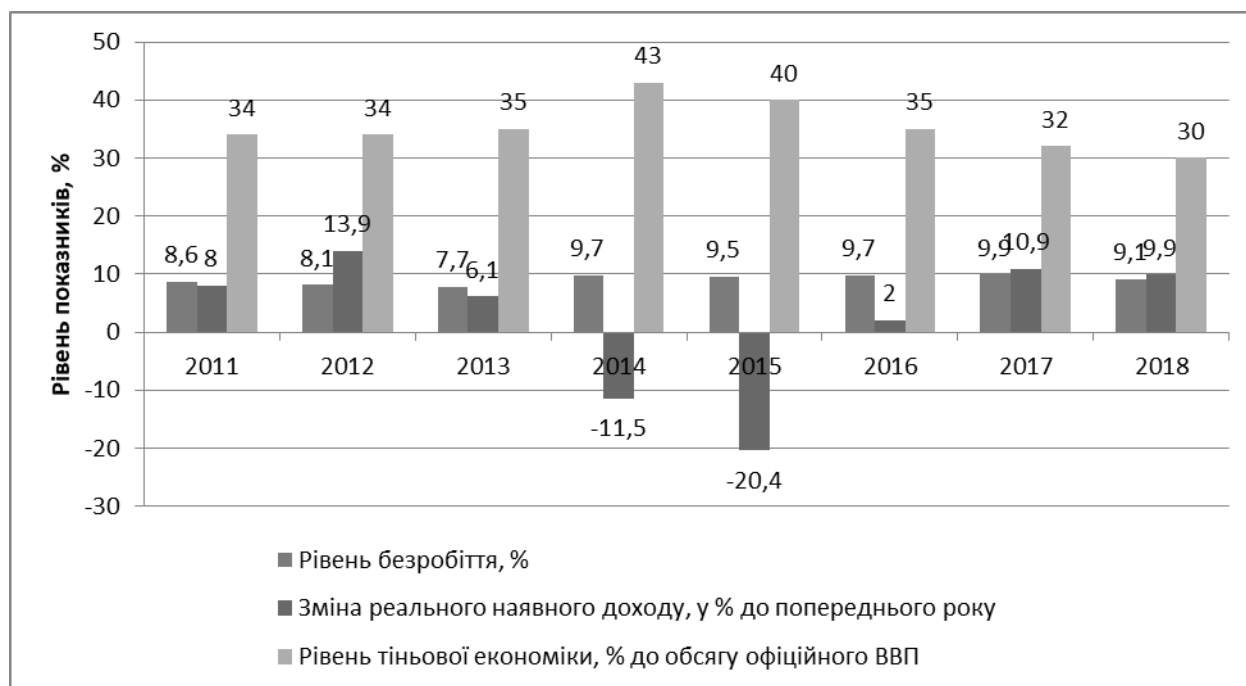

Рис. 2.3. Значення вибірових показників макроекономічної безпеки України у період 2011 – 2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [102–105].

Фінансова безпека протягом 2014-2016 рр. перебувала в небезпечній зоні, при цьому її рівень у 2014 р. є найнижчим за весь аналізований період, що виступає наслідком дестабілізації ситуації на валютному й грошово-кредитному ринках та загострення проблем у борговій, бюджетній і банківській сферах (рис. 2.4). Важливим показником фінансової складової економічної безпеки є рівень внутрішніх та зовнішніх боргів, сума яких в Україні зростає з кожним роком, що свідчить про недостатні обсяги міжнародних резервів. Як видно з рис. 2.5, міжнародні резерви України в 2018 р. у порівнянні з 2014 р., який відзначився найгіршими показниками, збільшилися майже на 64 %, але так і не досягли рівня 2011 р. Зазначене вказує на посилення фінансової нестабільності в країні та погіршення здатності України забезпечувати захист національних фінансових інтересів.

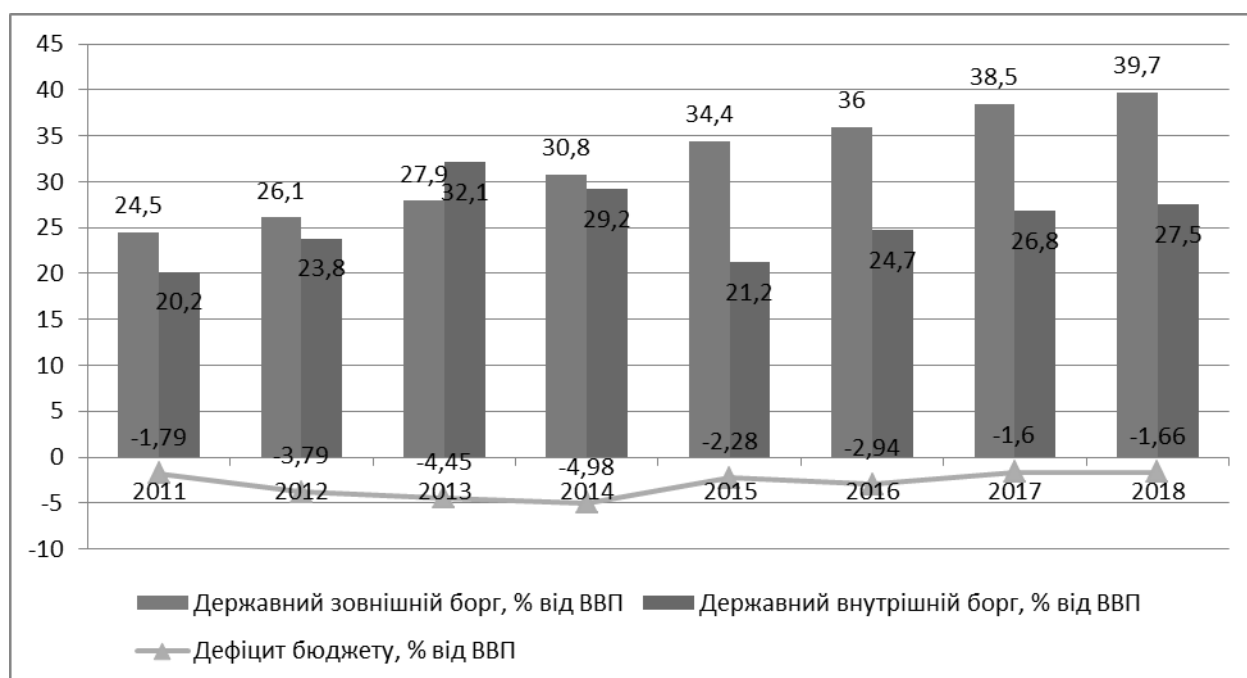

Рис. 2.4. Значення деяких показників фінансової безпеки України у період 2011 – 2018 рр., % від ВВП

Джерело: складено автором на основі [103].

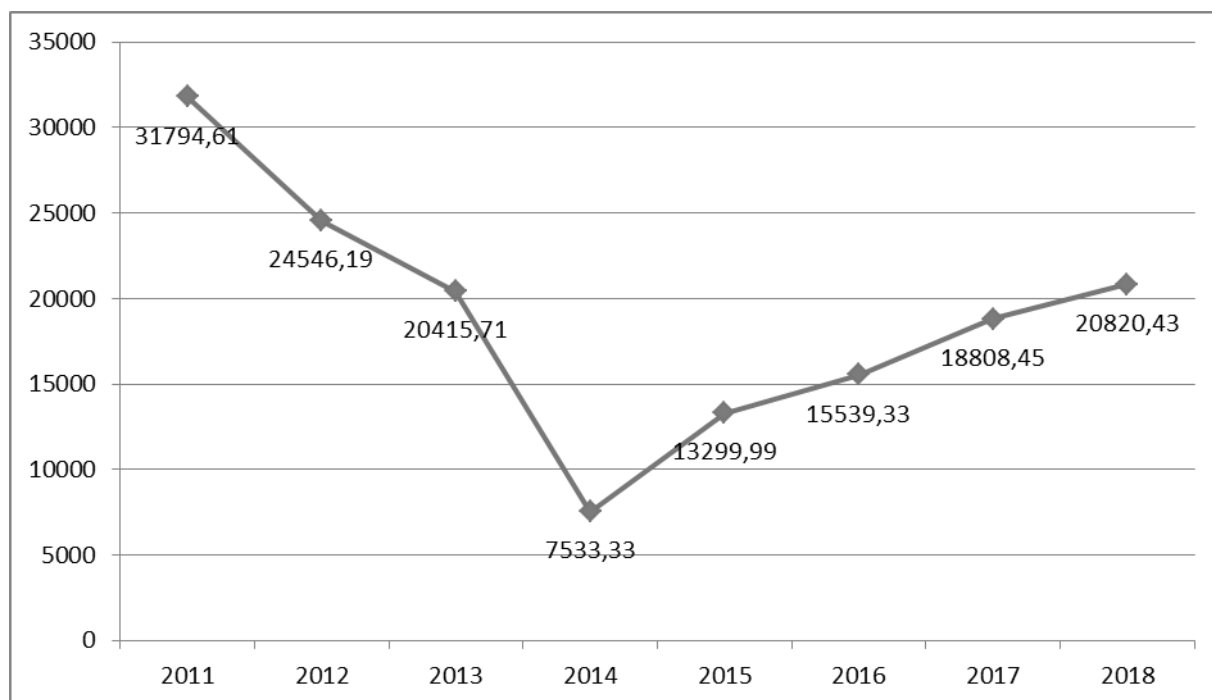

Рис. 2.5. Офіційні міжнародні резерви України з 2011 по 2018 рр. (млн. дол. США)

Джерело: складено автором на основі [103].

Аналізуючи ситуацію, яка склалася з вітчизняною бюджетною сферою, можемо вказати на присутність диспропорцій у її розвитку. Виходячи зі стратегічного плану, тільки конкурентоздатна економіка може забезпечити бюджетну безпеку [106]. Як висновок, основу бюджетної безпеки країни має визначати спроможність України самостійно втілювати державну політику економічних процесів згідно зі своїми національними економічними інтересами. Як відомо, на стабільність бюджетної системи впливають рівень дефіциту бюджету, а також платіжний баланс, обсяги зовнішніх і внутрішніх боргів, стабільність цін, національної валюти, крім того, розвиток ринку цінних паперів та масштаби інвестиційних вливань й ін.

У світлі підходу захисту національних економічних інтересів, визначені негативні фактори, що створюють появу небезпек та значно впливають на рівень фінансової й бюджетної безпеки: збільшення тіньової економіки, порушення балансу бюджетної сфери шляхом зменшення доходів за основними статтями

державного бюджету та значного збільшення витрат бюджету, втрата прямих інвестиційних вливань і фінансів від реального сектору економіки, девальвація національної валюти й інші структурні негативні зміни вітчизняної економіки. Збільшення обсягів державного та гарантованого державою боргів до показників з абсолютними для ризику значеннями варто включити до системних небезпек бюджетній безпеці держави, а це, в свою чергу, підвищує загрози щодо дефолту.

Разом з тим, вагомою загрозою бюджетній безпеці є виражена виснаженість внутрішніх джерел фінансових ресурсів. Такими джерелами є: прибуток суб'єктів господарювання, доходи населення, бюджетів за всіма рівнями, амортизаційні відрахування, ресурси цільових фондів тощо. За ситуації, що сформувалася у вітчизняній економіці внаслідок тиску, з одного боку, економічних, з другого боку, неекономічних факторів, сталося збільшення до межі критичного рівня загроз економічній безпеці української економіки передусім через появу інших, абсолютно нових для країни небезпек [107].

Вагомою складовою економічної безпеки України є зовнішньоекономічна безпека. В умовах інтеграції економіки України до світової економічної системи роль зовнішньоекономічної безпеки стає дедалі відчутнішою. Зовнішньоекономічна безпека полягає у спроможності держави протистояти впливу зовнішніх негативних чинників і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту; забезпечувати відповідність зовнішньоторговельної діяльності національним економічним інтересам [108]. Як видно з табл. 2.2, коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2015 р. мав позитивний показник, але за останні 2 роки пішов на спад, тому Україна ще залишається імпортозалежною.

Таблиця 2.2

Значення деяких показників зовнішньоекономічної безпеки України у період 2011 – 2017 рр.

Найменування індикатора	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Покриття імпорту експортом	0,83	0,81	0,82	0,99	1,02	0,94	0,87
Експортна залежність, %	41,85	39,04	35,59	41,17	42,09	38,8	39,61
Імпортна залежність, %	50,54	48,06	43,3	41,56	41,43	41,47	45,37

Джерело: складено автором на основі [104].

За даними (рис. 2.2), до кінця 2017 року рівень виробничої безпеки залишався незадовільним, що пов'язано з посиленням рецесійних процесів української економіки, затягуванням збройного конфлікту на сході України, кризою українсько-російських відносин та загостренням економічного протистояння за умов переважної кількості до цього експортоорієнтованих українських промислових підприємств на Російську Федерацію та, відповідно, обмежень, введених Російською Федерацією для українського імпорту, низьким рівнем внутрішнього попиту на продукції національних підприємств і послабленням кон'юнктури на світових товарних ринках українського експорту, зокрема у зв'язку зі спадом росту міжнародної торгівлі. Крім того, головний фактор довготермінової дії, що призводить до неможливості збільшення виробничої складової економічної безпеки держави, - надміру значний знос за основними засобами виробництва (для прикладу, в 2014 р. у будівництві – 54,4%, у промисловості – 60,3%, у ВЕД «Транспорт та зв'язок» – 97,9%), а це, в свою чергу, не тільки негативно впливає на виробництво українських підприємств, а й призводить до зростання технічного й технологічного відставання України порівняно з розвиненими країнами світу, що демонструє частка реалізованої інноваційної продукції, яка за обсягом промисловості мала стійку тенденцію до зниження (з 3,8 % у 2011 р. до 0,7 % у 2017 р.) [106]. Незначне покращення (на 2 в. п.) рівня виробничої безпеки України можна пов'язати з поступовою

інтеграцією України в ринковий простір Європи, налагодженням торгових зв'язків, появою нових ринків збуту тощо.

На I півріччя 2018 р. відбулося зменшення рівня продовольчої безпеки на 1 в. п. або на 1,1 %. Разом з тим, варто зазначити, що за весь проаналізований період рівень продовольчої безпеки України становить більше 80%, перебуває у межах оптимального рівня безпеки, а це, в свою чергу, вказує на належну спроможність національних виробників щодо задоволення потреб українських споживачів у харчових продуктах. Щоб розв'язати проблему продовольчої безпеки, яка є однією з базових складових стабільного розвитку держави, потрібно не тільки виробляти необхідний обсяг продуктів харчування, але працювати над охороною та підтримкою аграрних ресурсів, розвивати можливість їх відтворення й продуктивності, а це, в свою чергу, створить умови для убезпечення наступних поколінь від продовольчої кризи. В цьому й полягає стратегічне забезпечення продовольчої безпеки [109, с. 32].

Рівень енергетичної безпеки України скоротився на 4 в. п. (2017 – I півріччя 2018 рр.), проте залишається в незадовільній зоні, піднявшись до неї лише в 2014 р. Першочерговою причиною такого стану є неналежне забезпечення викопними ресурсами, що показує індикатор частки власних джерел за балансом ПЕР держави (68,2 % у 2016 р.). Здатність збільшувати обсяги видобутку нафти незначні у зв'язку з тим, що головні родовища держави поступово вичерпуються, а нові не розробляються, оскільки інвестицій на разі немає. Разом з тим, протягом останнього десятиліття видобування вітчизняної нафти зменшилося на 45 %. Також імпорт ПЕР із РФ переважно серйозно перевищував сумарний імпорт енергоносіїв з інших держав. За період 2011–2013 рр. частка імпорту енергоносіїв з РФ становить 68–69 %, а по завершенню часткової диверсифікації джерел постачання енергоносіїв за 2014 рік зменшилася на 23,5 %. На період початку 2017 р. частка імпорту енергоносіїв з Росії становила третю частину від частки загального обсягу їх імпорту, а це, відповідно до Методичних рекомендацій з розрахунку рівня економічної безпеки, – задовільне значення. Значну загрозу для

енергетичної безпеки держави продовжує становити високий рівень енергоємності ВВП, який є перевищеним за більшість країн Європи у 2,5–3 рази (рівень енергоємності ВВП у відповідності з паритетом купівельної спроможності: Німеччина – 0,09; Угорщина – 0,10; Польща – 0,11; Чехія – 0,14; Україна – 0,31) [110, с. 111; 111, с. 73]. Однією з основних проблем такого стану є зношення матеріально-технічної бази промислових підприємств, відставання рівня комп'ютеризації та автоматизації виробничих процесів, незначне використання енергоефективних технологій і відновлюваних джерел енергії, перевага в економіці галузей первинної переробки й т.ін. Відповідно до даних аналітичного центру імені Разумкова, Україна посідає одне з лідируючих місць у світі щодо рівня газоемності економіки [112, с. 15, 113]. Рівень витрат ВВП на газ в Україні в 9,1 раза вищий, порівняно з Польщею, й у 17,8 раза – ніж у Китаї. Такий стан є не тільки загрозливим для енергетичної безпеки, а й країни загалом.

Соціально безпечним суспільством вважається таке, стан економіки якого може гарантувати високий рівень життя, гармонійний і якісний розвиток особистості. У результаті скорочення обсягів суспільного виробництва з економіки вивільнилася значна частина працездатного населення (табл. 2.3). У 2015 р. на підприємствах, в організаціях, установах було зайнято лише 8065 тис. осіб, тобто 18,9 % усього населення України. Число безробітних, за визначенням МОП, склало 1654 тис. осіб або 9,1 % економічно активного населення. Протягом останніх чотирьох років рівень безробіття збільшився в середньому на 2%, особливо небезпечним є те, що близько половини безробітних – люди молодого віку від 15 до 29 років. Частка населення, грошові витрати якої були нижчими за прожитковий мінімум, у 2014 та 2017 рр. склала відповідно 8,6% та 3,8%, що відображає позитивну динаміку. Для порівняння, цей показник у 2001 р. становив 26,2%. У 2017 р. показник середньомісячної номінальної заробітної плати підвищився на 62,9% від 2011 року.

Таблиця 2.3

Динаміка вибірових індикаторів соціальної безпеки України (2011-2017 рр.)

Індикатор	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Рівень безробіття, %	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,3	9,5
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	2633	3026	3265	3480	4195	5187	7105
Населення з доходом нижче прожиткового мінімуму, %	7,8	9,1	8,4	8,6	6,4	3,8	3,8
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % від ВВП	3,6	4,0	4,0	3,6	3,7	3,2	3,4
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % від ВВП	6,4	7,0	6,9	6,4	5,8	5,4	5,96
Обсяг видатків зведеного бюджету на духовний та фізичний розвиток, % від ВВП	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	0,8
Обсяг видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, % від ВВП	7,8	8,6	9,5	8,8	8,9	10,8	9,6

Джерело: побудовано автором на основі [101–104].

За результатами аналізу динаміки обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП виявилось, що, починаючи з 2013 р., відбувалося їх зменшення з 4 % до 3,4 % у 2017 р. У період 2012-2013 рр. значення індикатора знаходилося в порівняно безпечній зоні, а саме на рівні 4 %. Згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я, фінансування охорони здоров'я на рівні 6,4 1% ВВП розцінюється як мінімальний рівень фінансування, здатний забезпечити виживання медичної галузі; 3,2 % ВВП – як критичний рівень, за якого відбувається зниження рівня і зменшення обсягу медичної допомоги на 1/3; 1,6 % ВВП – як позамежовий, що розцінюється як рівень повного руйнування структури медичної галузі [114]. Таким чином, в Україні фінансування охорони здоров'я за рахунок бюджетних коштів знаходиться на критичному рівні, що потребує кардинального реформування системи охорони здоров'я та термінового запровадження медичного страхування. Оцінка рівня соціальної безпеки України включає індикатор обсягу видатків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП [115]. Аналіз цього індикатора показує, що рівень фінансування освіти є критично низьким, а це, в свою чергу,

дестабілізує рівень соціальної безпеки України. Пріоритетним напрямом політики соціально орієнтованої демократичної держави є духовний і фізичний розвиток людини. Саме держава повинна гарантувати необхідні організаційно-управлінські, правові та фінансово-економічні умови для створення, збереження і поширення культурних цінностей, розвитку фізичної культури і спорту в суспільстві [116]. Запорукою соціального благополуччя та економічного процвітання будь-якої країни є духовно розвинута і здорова нація. Головним джерелом фінансового забезпечення потреб духовного та фізичного розвитку в країні є кошти державного бюджету. За результатами аналізу статистичних даних, протягом 2011–2017 рр. число видатків зведеного бюджету на фінансування духовного і фізичного розвитку в Україні залишається практично на одному рівні, а саме 0,7–0,9 % від ВВП. Негативним чинником є те, що цей індикатор не перевищує навіть 1 %, хоча в 2010 р. він становив 1,2 % [104]. Саме передача у значній мірі цієї категорії витрат на місцевий рівень зумовила зменшення видатків на духовний та фізичний розвиток.

Однією зі статей видатків державного бюджету є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Під час аналізу бюджетного фінансування соціального захисту населення у 2011–2017 рр. спостерігається збільшення його обсягу на 1,8 % (з 7,8 % у 2011 р. до 9,6 % у 2017 р.) [104]. Зазначимо, що у 2013 р. відбувалося зростання обсягу фінансування соціального захисту, що свідчить про підвищення пріоритетності соціальних видатків державного бюджету у зв'язку з поліпшенням матеріального становища населення, розв'язанням основних соціальних проблем та підтверджує тезу про соціальну спрямованість бюджетної політики держави. Далі у наступному 2014 р. видатки державного бюджету на вищезазначену статтю скоротилися, що обумовлено політичними подіями в Україні протягом останнього року, а саме: анексія АР Крим та військові дії в окремих районах Донецької і Луганської областей. Таким чином, фінансування соціального захисту населення у межах цих територій не проводиться [117]. Держава у розвитку соціальної сфери повинна

застосовувати як правові методи впливу – прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів, так і економічні – прямі державні видатки з бюджетів різних рівнів на фінансування соціальної сфери (розвиток освіти, науки, медичне обслуговування, охорона довкілля тощо).

Незважаючи на те, що рівень демографічної безпеки на I півріччя 2018 р. зріс на 1 в. п., зазначимо, що він продовжує залишатися у зоні незадовільного стану (46 % від оптимального рівня). Депопуляція є результатом значних змін параметрів відтворення населення (табл. 2.4). Характерною особливістю цього процесу в Україні є, з одного боку, низький, у порівнянні з розвинутими країнами, рівень народжуваності, а з другого – катастрофічно високий (характерний для слаборозвинутих країн) рівень смертності. Значення коефіцієнта депопуляції до 1991 р. було менше одиниці, а за роки незалежності України він збільшився майже у 2 рази, що свідчить про загрозливий демографічний стан у країні, а ситуацію, що склалася, можна вважати кризовою та загрозливою для національної безпеки України. При цьому стабільне зменшення кількості населення характерне не тільки для України загалом, а й практично для всіх її регіонів. Разом з тим, необхідно враховувати, що нинішня депопуляція є довгостроковою і, за розрахунками, для швидкого виходу з неї немає підстав, навіть якщо усунути негативні політичні, соціально-економічні та демографічні чинники. Зараз склалася така структура населення і параметри його відтворення, що і в подальшому деякий час це зумовлюватиме скорочення чисельності населення. Як свідчать прогнози експертів ООН, населення України у 2050 р. зменшиться до 30 млн. осіб [108].

Разом з тим, до головних проблем забезпечення демографічної безпеки варто включити: зниження якості та рівня життя, через що з'явилася демографічна криза; знецінення інституту сім'ї (переважання коефіцієнта смертності над коефіцієнтом народжуваності, збільшення кількості неповних, бездітних сімей, громадянських шлюбів без зобов'язань тощо) [118, с. 13].

Таблиця 2.4

Динаміка вибірових індикаторів демографічної безпеки України (2011-2018 рр.)

Індикатор	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт депопуляції	1,32	1,27	1,32	1,36	1,44	1,47	1,58	1,75
Приріст населення, проміле	-3,5	-3,1	-3,5	-3,9	-4,2	-4,4	-5,1	-6,1
Чисельність наявного населення, % до рівня 1990 р.	88,31	88,03	87,87	87,63	82,81	82,49	82,15	81,77
Очікувана тривалість життя при народженні, років	71,02	71,15	71,37	71,37	71,38	71,68	71,98	н.д.
Коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей віком до 1 р.), на 1 тис. народжених живими	9	8,4	8	7,8	7,9	7,4	7,6	7

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Що стосується інвестиційно-інноваційної безпеки, то протягом періоду, що аналізується (2011 – I півріччя 2018 рр.) даний субіндекс постійно знаходиться в небезпечній зоні. На I півріччя 2018 р. показник знизився на 3 в. п. або на 9,1 %. Така ситуація зумовлена несприятливим інвестиційним кліматом і недостатнім рівнем інвестиційних ресурсів через військові дії на сході країни й невизначені перспективи економічного зростання на фоні значного рівня корупції, гальмування реформ та несприятливості умов ведення бізнесу. В свою чергу, зазначене несприятливо відображається на можливостях розвитку високотехнологічного виробництва, створення продукції з високою часткою доданої вартості.

Через економічні події останнього періоду на території України інвестиції на разі майже відсутні. Держава змушена поступатися країнам ЄС та іншим країнам СНД. Іноземні інвестиції безпосередньо впливають на розвиток вітчизняної економіки шляхом зміцнення її інвестиційної привабливості та формування іміджу, що сприятиме просуванню на міжнародні ринки. У ході аналізу цієї проблеми, слід зазначити, що несприятливі умови інвестиційного клімату і сучасний стан законодавчої бази стали серйозною перешкодою щодо подальшого залучення інвестицій до держави. Крім того, актуальною є проблема,

пов'язана з обмеженням доступу до інформації щодо інвестиційного об'єкту та її недостовірність, суперечливе становище вітчизняної економіки та інтересів інвесторів. Слід наголосити на тому, що обсяги вливання фінансів від інвесторів на територію України за період 2011–2015 р. були досить стабільно динамічними. У цілому протягом аналізованого періоду маємо серйозні коливання обсягів інвестицій [119], спад надходжень відбувається в 2015 р., що є своєрідним погіршенням розвитку економіки, адже в цей період часу інвестиції скоротилися на 4,44 %, зниження спостерігається й у 2017 р. ще на 6,78 % (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Показники інвестиційного клімату в Україні (2011-2017 рр.)

Індикатор	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %	56,91	65,02	61,92	57,5	79,34	56,27	н.д.
Інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища, %	2,89	2,16	2,12	2,65	2,58	2,87	3,09
Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП	17,6	19	16,9	14,2	13,5	15	н.д.
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	30,26	30,98	31,71	34,4	47,85	43,41	36,63

Джерело: побудовано автором на основі [103, 104, 120].

У період 2014–2015 р. у країні впроваджено систему заходів з формування сучасних умов ведення бізнесу, що, в свою чергу, повинно сприяти відтворенню вітчизняної економіки. Через такі заходи рейтинг Світового банку Doing Business 2015 [121] за показником з легкості ведення бізнесу демонструє, що Україна посіла 96-е місце поміж 189 світовими державами, а в 2017 р. займає 80-у позицію (рис. 2.6).

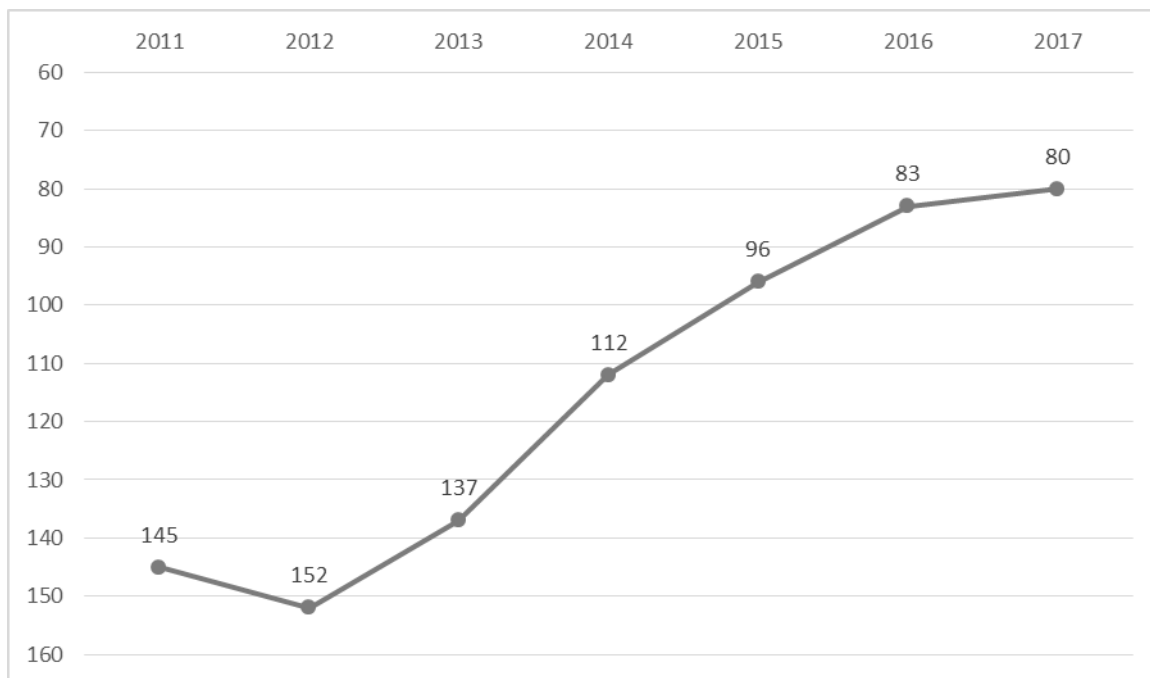

Рис. 2.6. Місце України у рейтингу Світового банку за показником щодо легкості ведення бізнесу (2011-2017 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [121].

Серед головних держав-інвесторів варто перелічити: Кіпр (506 млн. дол. США), РФ (395,9 млн. дол. США), Нідерланди (262,5 млн. дол. США), Великобританія (211,7 млн. дол. США), Німеччина (119,3 млн. дол. США) (рис. 2.7) [104]. Географічне положення України стало однією з проблем у вливанні інвестицій, наприклад європейських, на територію країни, оскільки відчутною є значна конкуренція таких держав, як Польща, Угорщина, Чехія, країни Балтії й ін. Ці держави мають розташування більш зручне для території, яка визначає межі Європейського Союзу, та є так званими «культурно спорідненими» країнами. Уникнути цих перешкод можливо тільки покращенням інвестиційної привабливості та міжнародного брендингу.

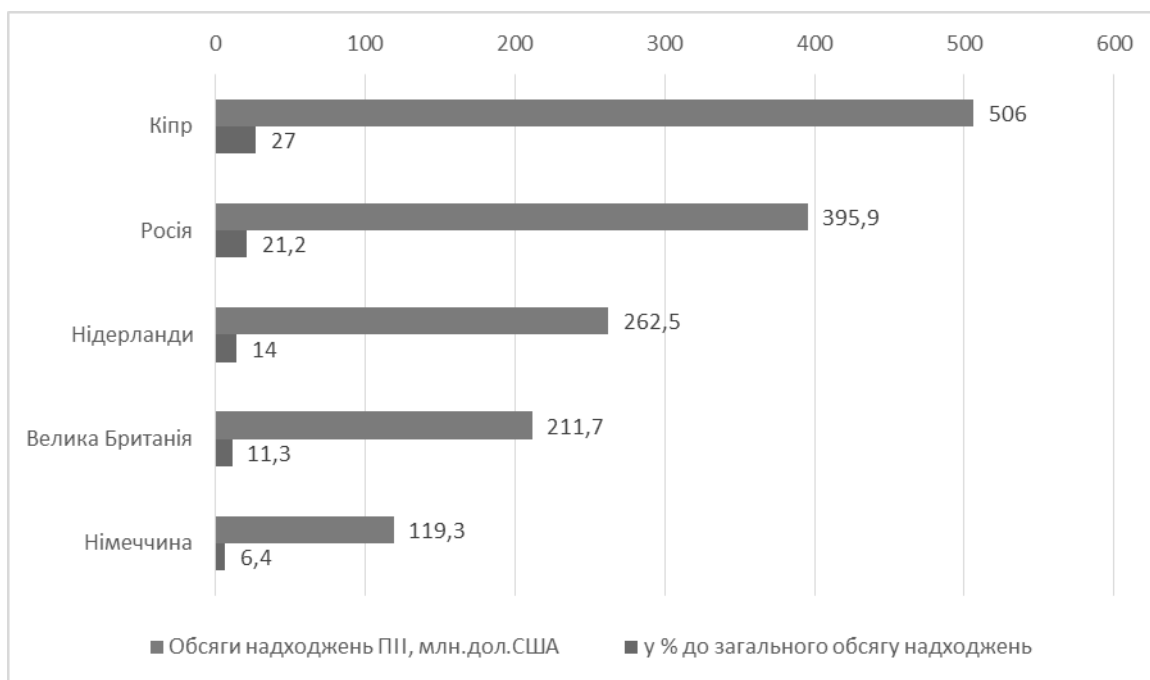

Рис. 2.7. Найбільші обсяги надходжень прямих інвестицій в Україну за країнами-інвесторами у 2017 р.

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Що ж стосується саме інноваційності України, то ситуація має незадовільний стан, що найбільш негативно впливає на інвестиційно-інноваційну безпеку загалом. Насамперед це спричинено низьким держфінансуванням наукової діяльності (рис. 2.8). У період з 2011 по 2017 роки фінансування за рахунок державного бюджету коливалося в межах 28,38-42,67 % від загальної суми, тобто держава не покриває навіть третю частину витрат [95, с. 59-60].

Інноваційна діяльність, що відповідно до чинного законодавства спрямована на впровадження й комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок та випускає на ринок нові конкурентоздатні товари й послуги, в Україні має недостатньо активну динаміку [61]. Так, протягом 2011–2017 рр. питома частка інноваційно активних підприємств становила в середньому 17 %. У 2017 р. реалізацією інноваційної діяльності у промисловості займалися 16,2 %. Обсяг підприємств, які впроваджували інновації у 2017 році, становить 14,3 % [104].

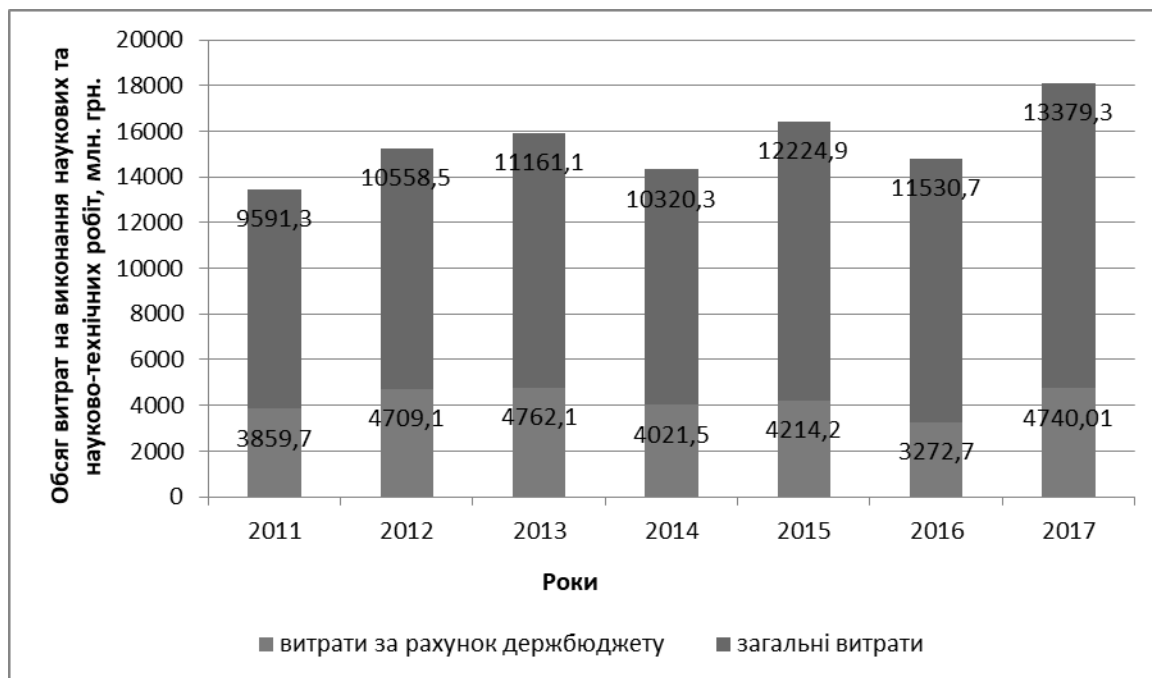

Рис. 2.8. Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні з 2011 по 2017 рр. (млн. грн.)

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Спостерігається постійне коливання всіх показників упровадження інновацій на промислових підприємствах. Так, упродовж 2011–2015 рр. помітним є спад упровадження нових технологічних процесів, значне підвищенням маємо у 2016 р., майже втричі, проте 2017 р. відзначився повторним зниженням показника. Виробництво інноваційної продукції коливається в діапазоні 2,3-4,1 тис. найменувань. Також при збільшенні питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями, частка підприємств, що впроваджували інновації, теж збільшується, проте рівень реалізованої інноваційної продукції має динаміку стрімкого зниження від 3,8 % у 2011 р. до 0,7 % у 2017 р. і становить 3,3 % у 2012 й 2013 рр., а у 2015 – 4,2 %. Як видно з рис. 2.9, 2017 р. для України відзначається погіршення основних показників інноваційної діяльності промислових підприємств, що пов'язано із загостренням економічної та політичної ситуації в країні [104].

Рис. 2.9. Інноваційна діяльність на промислових підприємствах України впродовж 2011-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Відсталість України за кількістю інновацій є серйозною загрозою економічній незалежності, а отже, безпеці країни. Але це не єдиний чинник ризику. Одним з важливих є низька якість інновацій. Як показують розрахунки експертів, 75 % інвестицій спрямовується в III уклад та тільки 20 % і 4,5 % відповідно у IV і V технологічні уклади. Технологічна частина капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) має домінантою III технологічний уклад – 83 %, і тільки 10 % припадає на IV. Як результат цього, у промисловості України переважають виробництва третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія, органічна та неорганічна хімія), частка яких разом складає 94 %. На п'ятий (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості й приладобудування, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) та шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна і високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, генній інженерії) технологічні уклади припадає 6 %,

зокрема на шостий, на який переходять постіндустріальні країни, – 1 % [122, 97, с. 153-155]. Варто зазначити, що інноваційна діяльність є фундаментом для забезпечення науково-технологічного підґрунтя інвестиційно-інноваційної безпеки України. Науково-технологічний розвиток країни – це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів [92].

Для забезпечення науково-технологічного розвитку країни важливе місце належить науковцям. За роки незалежності України чисельність дослідників значно скоротилася, так у кінці 2015 р. загальна кількість працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, становила 101,6 тис. осіб, з яких 53,0 % – дослідники, 9,9 % – техніки, 18,7 % – допоміжний персонал, 18,4 % – інші працівники [104]. За сучасних умов скорочення наукових кадрів фактично не має позитивного рішення гостра й у край небезпечна для країни проблема оптимізації вікової структури науковців, яка необґрунтовано зводиться лише до надмірного старіння зайнятих у науці. Вікову проблему створюють не пенсіонери, які, до речі, ще плідно працюють у науці, а надмірне скорочення «середніх» вікових груп учених (у 2015 р. – близько 45 %) і незначне вливання у науку молоді. За умов, що склалися в науці України, існує серйозна кадрова криза внаслідок природного (або під бюрократичним тиском) відтоку з неї значної кількості нині працюючих пенсіонерів.

Проблема скорочення та відтік наукових кадрів безпосередньо залежить від стану фінансування науки [123]. У 2017 р. наукоємність ВВП становила 0,45 % (рис. 2.10), у тому числі за рахунок коштів державного бюджету 0,16 %, залишившись на рівні 2016 р., що майже у десять разів нижче від показника, передбаченого Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [124]. У Європейському співтоваристві частка обсягу витрат на наукові

дослідження та розробки постійно зростає. За даними 2016 р., наукоємність ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03 % [125].

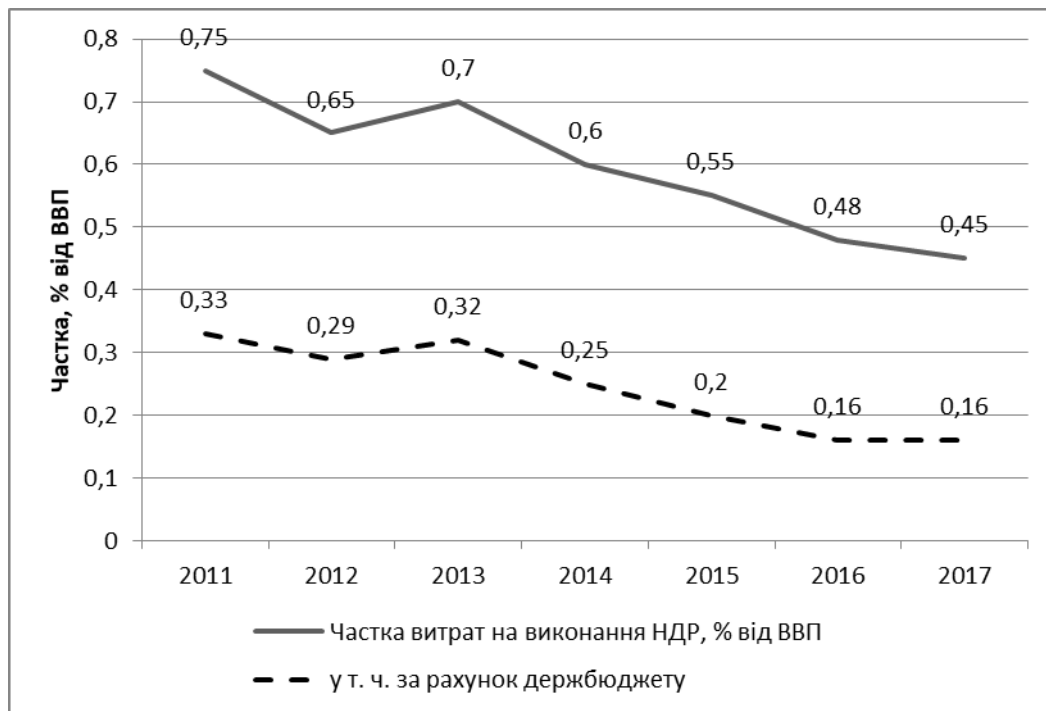

Рис. 2.10. Динаміка наукоємності ВВП України у період 2011-2017 рр., % від ВВП
Джерело: побудовано автором на основі [104].

При цьому, фактичні бюджетні видатки на розвиток наукової сфери в Україні становлять менше 0,2 % ВВП, тоді як навіть у національному законодавстві передбачено не менше 1,7 %. Для порівняння: лідери економічного рейтингу Світового банку – Японія, США та Китай витрачають на науку відповідно 3,33 %, 2,79 % та 1,43 % ВВП. Бажаною нормою фінансування науки для країн ЄС є 3 % від сукупного ВВП, а в Ізраїлі та Швеції цей показник вже досягнув 4 % ВВП. Державні витрати на діяльність одного українського вченого втричі нижчі за російські, у 18 разів – за бразильські, у 34 рази – за південнокорейські та у 70 – за американські [126]. Також варто зауважити, що в «Доповіді ЮНЕСКО про розвиток світової науки до 2030 року» зазначена характерна тенденція переваги інвестицій у науку над зростанням ВВП. А в Україні вже сьогодні кількість наукових працівників на 1 тисячу працюючих

удвічі менша, ніж у країнах ЄС. З огляду на незначні обсяги фінансування науки малоімовірним стає й подальше широке залучення талановитої молоді до дослідницької діяльності [127; 128, с. 338-339].

Прискорення інноваційних процесів вимагає ефективнішого використання всесвітнього інформаційного простору. Повинні бути створені й задіяні високоефективні системи телекомунікацій, розроблені та застосовані нові прискорені методи передавання й оброблення інформації та її пошук, збирання, накопичення і збереження за єдиною системою обліку електронних інформаційних ресурсів. Як відомо, в 2001 році американських економістів – Дж. Стігліца, М. Спенса та Дж. Ейкерлофа – нагородили Нобелівською премією за аналіз ринків з асиметричною інформацією. Асиметричністю в розподілі інформації називається така ситуація, коли частина учасників ринку володіє інформацією, котрою не володіють інші зацікавлені особи. Саме така асиметричність є серйозною причиною, що породжує невизначеність ефективного використання засобів і ресурсів. Асиметрична інформація змушує учасників ринку покладатися на випадок і призводить до краху ринку.

На наш погляд, за минулі 17 років після присудження трійці учених Нобелівської премії можна зробити такий висновок, що в умовах глобалізації і конкуренції між великими корпораціями, суперництва між державами за лідируючі позиції все більшого значення набуває володіння таким ресурсом, як інформація [129]. За сучасних умов інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки країни та економічної безпеки зокрема. Інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології значною мірою впливають на рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку. Тому досягнутий рівень розвитку та безпека інформаційного простору, які є системоутворюючими факторами у всіх сферах національної безпеки, активно впливають на стан економічної безпеки України у тому числі та всіх її складових.

«Глобальний звіт про розвиток інформаційних технологій» аналізує дію і вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на економічне зростання і робочі місця у гіперпов'язаному світі. Звіт охоплює 145 країн і побудований на Індексі мережевої готовності (Network Readiness Index – NRI), який вимірює готовність економіки країни до використання ІКТ для підвищення конкурентоспроможності й благополуччя. Індекс вимірює рівень розвитку ІКТ за 53 параметрами. Всесвітній економічний форум і Бізнес-школа INSEAD розраховують Індекс мережевої готовності (рис. 2.11), орієнтований на глобальні інформаційні технології, з 2001 р. [123] У розрахованому в 2016 р. рейтингу чільні місця утримують Сінгапур (1), Фінляндія (2) і Швеція (3), а Україна посідала 64-е місце [130].

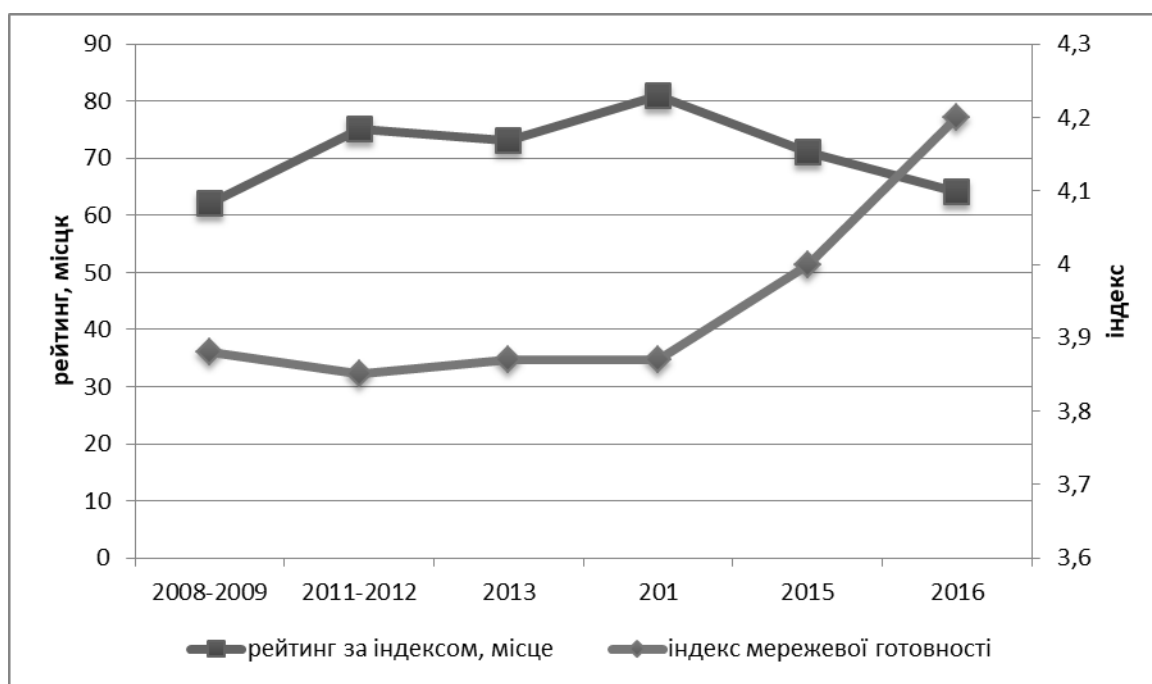

Рис. 2.11. Динаміка зміни Індексу мережевої готовності України 2008-2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [130].

Як видно з діаграми, підвищення індексу ще не гарантує підняття позиції в загальному рейтингу, оскільки країни-лідери не стоять на місці, а постійно вдосконалюють ІКТ, мають сформовану цілісну стратегію, націлену на створення

умов для підвищення навичок, розвитку інновацій і умов для підприємництва, які будуть працювати із сучасною інфраструктурою. Країни, що поступаються своїми позиціями, в тому числі Україна, стикаються з істотними викликами, які заважають більш активному впровадженню і використанню ІКТ та продовжують зазнавати труднощів з реалізацією свого потенціалу. Недостатні компетенції, нерозвинені інститути, інші слабкі місця в політичній і адміністративній сферах, у тому числі пов'язані з бізнес-кліматом, є основними недоліками, які стримують розвиток підприємництва та інновацій. Важливе місце в забезпеченні безпеки інформації належить рівню розвитку Інтернету в країні (рис. 2.12). Загальна інтернет-аудиторія на всій території України, без урахування Криму, в 2017 р. зросла до 66 % у порівнянні з 2015 р., коли цей показник складав 59 %. Відзначається, що найбільш активно зростає аудиторія старшого віку. Кожен 10-й українець у віці 65 років уже користується Інтернетом. Також повідомляють, що кожен другий мешканець села виходить в Інтернет [131].

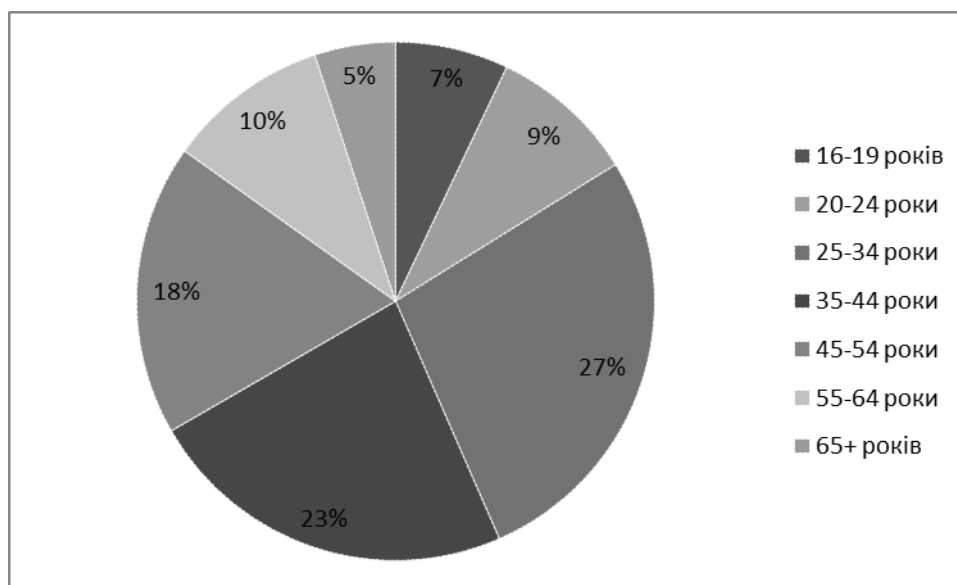

Рис. 2.12. Розподіл інтернет-користувачів в Україні за віковими групами у 2017 р.

Джерело: побудовано автором на основі [133].

Поширення сфери використання глобальної комп'ютерної мережі Інтернет зумовило появу нового виду злочинності у сфері комп'ютерної інформації –

комп'ютерної злочинності або кіберзлочинності. Сьогодні жертвами осіб, які вчиняють злочини у віртуальному просторі, можуть стати не лише окремі люди чи юридичні особи, а й цілі відомства і навіть держави. Для України, як однієї з найбільших європейських держав, де у повсякденне життя стрімко входять нові комунікативні технології, зокрема ті, що розширюють можливості реалізації товарів і послуг за допомогою мережі Інтернет, проблема кіберзлочинності не обходить жодним чином. Адже Україна входить до десятки країн із найвищим рівнем поширення цього виду криміналу [132]. Сприятливі умови для розроблення інформаційної зброї та активної підготовки до інформаційних війн залежать від позиції розвинутих країн щодо цілей, умов, форм і наслідків застосування інформаційної сили, тобто становлять загрозу економічній безпеці в системі національної безпеки держави [133].

За останні роки вітчизняна економіка перебуває у рецесійному стані, при якому більшість основних економічних показників виявляють тенденцію до спаду, що підтверджує посилення економічних небезпек як внутрішніх, так і зовнішніх та недостатній рівень забезпечення економічної безпеки держави. Отже, наразі необхідно визнавати присутність багатьох проблем у процесі забезпечення економічної безпеки країни, підтвердженням такого стану демонструє рівень інтегрального показника економічної безпеки (рис. 2.13), що розрахований згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [100].

Як видно з рис. 2.13, за оптимального значення інтегрального показника 100 %, найвищий рівень інтегрального показника зафіксовано у 2011 р. – 50 %, що визначається, як загрозливий (небезпечний) рівень економічної безпеки (діапазон 40–59 %). Відповідно, за весь аналізований період рівень економічної безпеки перебував в межах даного інтервалу, не переходячи за небезпечну зону та не отримавши задовільного рівня, що, в свою чергу, варто визначати як негативну оцінку.

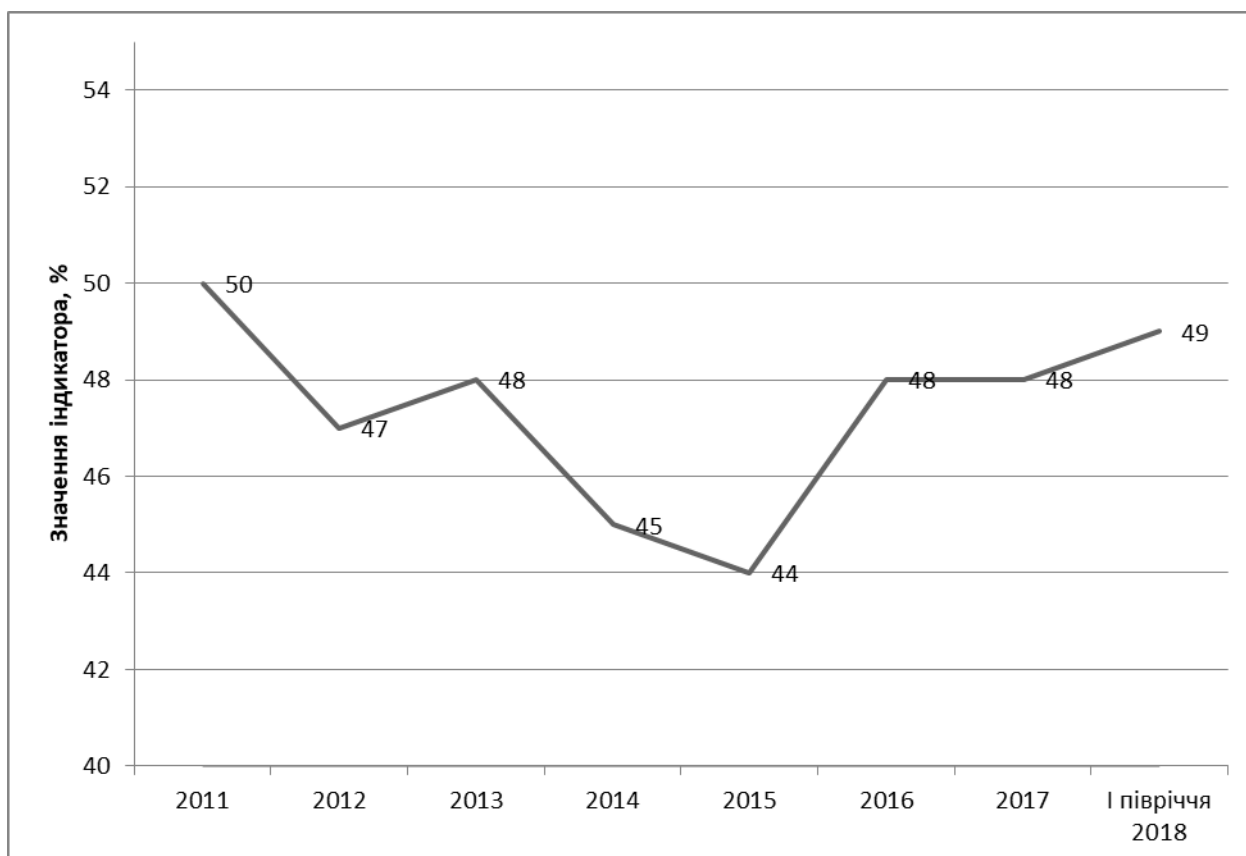

Рис. 2.13. Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки України за 2011–2018 рр., %

Джерело: складено автором на основі [102–105].

Також до негативних тенденцій потрібно зараховувати зниження інтегрального показника наприкінці 2014 р. на 4% в. п. або на 8,9 % у порівнянні із станом у кінці 2013 р. Незважаючи на незначне підвищення показника в період 2016 – I півріччя 2018 р., ми не можемо говорити про поліпшення, оскільки показник усе ще залишається в зоні незадовільного рівня і навіть не досягнув показників 2011 р.

Отже, варто зазначити присутність наразі значної кількості проблем енергетичної, фінансової, виробничої, макроекономічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, продовольчої, демографічної та зовнішньоекономічної сфер, що призводять до дестабілізації соціально-економічного розвитку держави та наслідком яких є спад загального рівня економічної безпеки України.

Вищезазначене вказує на потребу в розробці й затвердженні на державному рівні обґрунтованої Концепції економічної безпеки держави, реалізація якої призведе до гарантування ефективного захисту та реалізації національних економічних інтересів, враховуючи цілеспрямований вплив на зовнішні й внутрішні небезпеки, що виникають.

2.2. Аналіз інноваційної діяльності в промисловості України та її вплив на рівень економічної безпеки

В останні десятиліття відбулася світова переоцінка існуючих факторів виробництва і, як наслідок, чинник «інновації» був виведений у розряд визначального. Лідируючі позиції у списку найбільш конкурентоспроможних держав світу в більшій мірі завдяки цілеспрямованому стимулюванню інноваційної активності посіли країни, які, здається, не мають вагомих шансів на першість [134]. Простеження сучасних умов розвитку та функціонування промисловості дає можливість особливо гостро відчувати проблему, пов'язану зі своєчасним просуванням інноваційного потенціалу, зосередженням ресурсів, ефективним управлінням інноваційного процесу з урахуванням мінімального ризику хибного вибору інноваційного напрямку. Загальна стратегія управління сталим розвитком національної економіки включає, як одну зі складових, інноваційну стратегію управління, а вибір інноваційних стратегій та їх оцінка, вивчення ефективності реалізації інноваційних можливостей є ключовими у процесі тривалого розвитку промисловості.

На сьогодні вже відчутні найгірші наслідки розвитку (а по суті занепаду) української промисловості, який реалізується за відсутності системного реформування всієї політико-економічної системи країни. Варто зазначити, що набули поширення такі фактори впливу, як зовнішні виклики, пов'язані з загрозою ще однієї хвилі світової кризи, здійснення нестабільного зовнішньополітичного курсу, що, зокрема, погіршило відносини з країнами-

економічними партнерами. Як наслідок, це призвело до втрати ринків збуту української високотехнологічної продукції; державна економічна політика з підтримки інноваційного розвитку виробництва набула декларативного характеру; з'явилися труднощі у залученні коштів для відродження кластерів високотехнологічних виробництв; зросла вартість кредитних ресурсів банків і, відповідно, стало неможливим залучення зовнішніх фінансових ресурсів для реалізації довгострокових інноваційно-технологічних проектів у різних галузях промисловості; фінансові ринки обмежені та відсутня ефективна система перетікання капіталу, внаслідок чого відсутні фінанси для модернізації переробної промисловості; систематично відбувається ігнорування фінансовими умовами реалізації урядових цільових програм економічного розвитку; механізми економічного стимулювання інноваційно-технологічної модернізації виробництва не розвинені; платоспроможний попит внутрішнього ринку на наукові здобутки знизився; втрачено вплив науки на рівень технологічного розвитку вітчизняного виробництва.

Враховуючи труднощі вищезазначених проблем і стійкість визначених тенденцій, спостерігаємо високу ймовірність розвитку промисловості за інерцією. Хоча останнім часом в економіці з'явилися інші можливості подолання існуючих недоліків за рахунок інновацій, а основним вектором економічної політики повинна стати реалізація умов для розвитку інноваційної діяльності в промисловості: заохочення технологічної модернізації виробництва та впровадження нових технологій для випуску інноваційної продукції; ефективна кадрова політика високотехнологічних галузей промисловості; втілення інноваційних проектів з метою поліпшення виробництва, створення позитивного інноваційного клімату для інтенсивного розвитку промисловості [135]. Варто зауважити, що інноваціям властива «вроджена» невизначеність: запроваджуючи певні новації, складно, а часто й неможливо, спрогнозувати, якими будуть їх наслідки, оскільки результат, як правило, стає очевидним через місяці, а то й роки після нововведення. Також особливості інновації як нового продукту і як

товару для реалізації на ринку характеризуються такими чинниками: специфікою фінансування, яка залежить від ризиків тимчасового розриву між витратами на створення інновації і доходами після її реалізації; непрогнозованим характером попиту, внаслідок чого пропозиція інновацій має бути важливою та відігравати запобіжну роль.

Під час розробки інновацій необхідно враховувати фактор часу. Розробка нового продукту та методів його виробництва займає певний період, тривалість якого може становити від кількох місяців до кількох років, що, відповідно, потребує максимального скорочення з врахуванням дотримання при цьому техніко-економічних цілей. Починаючи з вироблення рішення дослідно-конструкторських робіт варто враховувати світовий стандарт як динамічну величину, яка до терміну запровадження виробу в серійне виробництво значно зрушиться. Тому необхідно використовувати в межах технологічної можливості прогнозує планування інноваційного виробництва. Нині особливо важливою є проблема підвищення активізації інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств, оскільки, за даними статистики, вони втрачають свої позиції на внутрішньому ринку. Показники останніх десятиліть кількості організацій з розробки та виконання досліджень у 2016 р. знизилися більше ніж на 70% у порівнянні з 1992 р.

Разом зі зниженням інноваційної активності промислових підприємств слід зауважити, що значна кількість нововведень, які впроваджують на них, є запозиченими. За теперішніх економічних умов набагато вигідніше купувати за кордоном технологічні лінії і патенти, ніж забезпечити власні науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Актуальною проблемою сучасної інноваційної сфери є протиріччя між вимогами сучасності до стратегічного менеджменту із забезпечення інноваційного процесу в промислових підприємствах та існуючою методологічною базою із забезпечення вирішення інноваційних проблем на вітчизняних підприємствах. Такими вимогами насамперед є проведення власних НДДКР українськими промисловими

підприємствами як базою з виробництва нових товарів і послуг [136]. Під час моніторингу інноваційного потенціалу промисловості важливо проаналізувати динаміку показників впливу на формування інноваційної діяльності у промисловості. До таких показників належать: число інноваційно активних підприємств; число підприємств, які впроваджували інновації; загальний обсяг фінансового забезпечення інноваційної діяльності; освоєння виробництва інноваційної продукції; обсяги інноваційної продукції, реалізованої як на території України, так і за її межами [137].

Активна інноваційна діяльність українських промислових підприємств не висока та є показником стійкої тенденції до подальшого зниження. Як демонструє таблиця 2.6, протягом 2011–2017 рр. число підприємств з інноваційною діяльністю знизилося на 54,8 %, хоча їх частка в загальній кількості промислових підприємств залишилася на рівні 2011 р. Це аргументовано підвищенням загального числа промислових підприємств у період 2011-2017 рр. на 11,5 %.

Спад інноваційної діяльності став наслідком впливу дестабілізуючих факторів, які створюють негативне інвестиційно-інноваційне середовище бізнесу: зменшення джерел фінансування; ускладнення в отриманні дозволів; обмежена інформованість про існуючі технології та можливості ринків; недостатність державних програм із підтримки тощо. Власне на підприємствах інноваційна діяльність проводиться безсистемно, не здійснюється необхідне обґрунтування інновацій та їх стратегічне планування, що в результаті створює додаткові загрози економічній безпеці [92].

Порівнявши показники інноваційної діяльності у промисловості та зміну інтегрального показника економічної безпеки України, можемо простежити взаємозалежність. Починаючи з 2013 р. кількість інноваційно активних промислових підприємств знижується (рис. 2.14), при цьому погіршуються такі показники економічної безпеки, а саме рівень ВВП (з 183,38 млрд. дол. у 2013 р. до 112,15 млрд. дол. у 2017 р.), погіршується інвестиційний клімат, збільшується зовнішній борг (від 20,48 % у 2013 р. до 46,1 % у 2017 р.), а експортна залежність

майже не змінилася (від 40,79 % у 2013 р. до 39,61 % у 2017 р.). Також в 2016 р. спостерігається незначне покращення рівня економічної безпеки (на 4 в. п.), і в цьому ж році покращуються всі показники інноваційної діяльності в промисловості України.

Таблиця 2.6

Динаміка показників інноваційної діяльності у промисловості України

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість інноваційно активних підприємств, % до загальної кількості промислових підприємств	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	18,9	16,2
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, % до загальної кількості промислових підприємств	12,8	13,6	12,9	12,1	15,2	16,6	14,3
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млн. грн.	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5	9117,5
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	3238	3403	3138	3661	3136	4139	2387
з них нових видів техніки	897	942	809	1314	966	1305	751
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	н.д.	0,7

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Головною динамічною силою у відновленні інноваційної діяльності промислових підприємств стала реалізація в Україні у 2010-2012 рр. заходів урядової політики, орієнтованих на підтримку інноваційних процесів. Рівень інноваційної активності таких підприємств у 2012 р. дійшов до 17,4 % (у 2011 р. – 16,2 %), серед підприємств переробної промисловості він дорівнював 17,1 %, добувної – 8,6 %, з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 13,2 %. Упроваджували інновації 13,6 % від загальної кількості промислових

підприємств (у 2011 р. – 12,8 %; у добувній промисловості – 6,4 %, переробній – 13,9 %, виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – 7,3 %) [138].

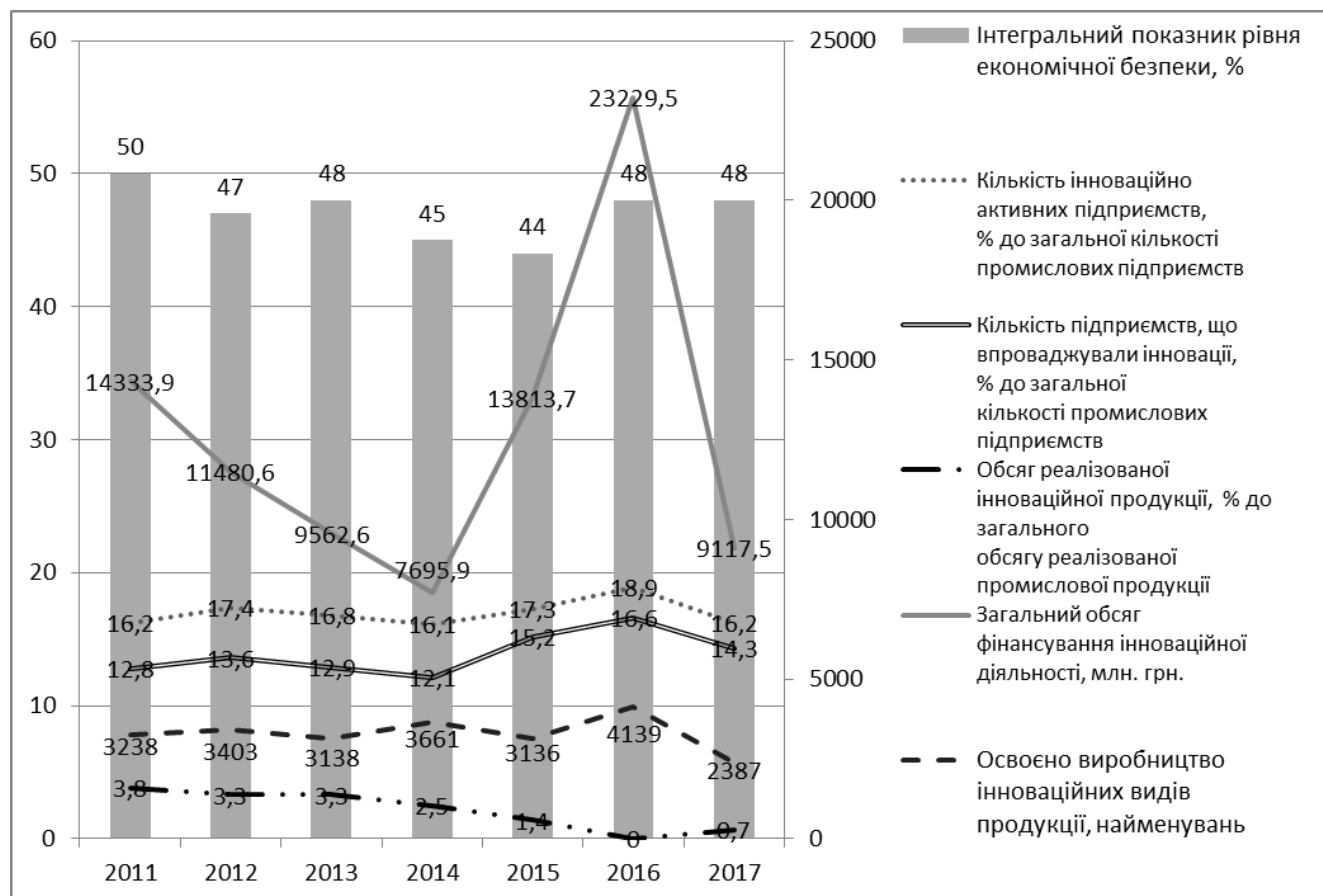

Рис. 2.14. Динаміка зміни інтегрального показника економічної безпеки та показників інноваційної діяльності в промисловості України (2011–2017 рр.)

Джерело: побудовано автором на основі [102-105].

За період 2013–2017 рр. спостерігалось падіння інноваційної активності підприємств, що засвідчило обмеженість їх платоспроможного попиту на інновації та недостатню дієвість стимулів до інноваційної діяльності. Разом з тим, відповідно до даних вітчизняної статистики, промисловість демонструє постійне освоєння виробництвом нових видів інноваційної продукції, кількість яких у 2011 р. становила 3238 найменувань, у 2016 р. – 4139, на жаль, у 2017 р. цей показник упав аж до 2387 найменувань. Хоча, з огляду на періодичні позитивні фактори, пов'язані з активізацією інноваційної діяльності промислових підприємств

України, частка реалізованої інноваційної продукції за обсягом промислової мала стійку тенденцію до зниження (з 3,8 % у 2011 р. до 0,7 % у 2017 р.). Це засвідчує, що продукція, виготовлена вітчизняними промисловими підприємствами, є більшою мірою не інноваційною і, відповідно, низько конкурентоздатною. Іншими словами, інноваційна діяльність промислових підприємств України направлена, певною мірою, на ресурсозбереження, а не на створення нового конкурентоздатного продукту, що має високу додану вартість. Це засвідчує недосконалість інноваційного розвитку країни та вимагає державного стимулювання підприємств до створення інноваційних товарів, робіт, послуг з використанням повного арсеналу державного регулювання, в тому числі й за допомогою пільгового оподаткування цієї діяльності [139].

Разом з тим, враховуючи періодичну позитивну динаміку, в Україні значення показників інноваційного розвитку нижчі за аналогічні світові. Наприклад, у провідних країнах – США, Японії, Німеччині й Франції – частка інноваційно активних підприємств коливається у межах 70-80 %; у країнах Європейського Союзу частка підприємств, що впроваджують інновації, у чотири рази вища, ніж в Україні [138].

Витрати на інноваційну діяльність у 2017 р. порівняно з 2011 р. знизилися на 36,4 %. У 2017 р. обсяги витрат підприємств на інновації сягали 9,1 млрд. грн., з них 64,8 % фінансів було спрямовано на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення, на проведення внутрішніх та зовнішніх науково-дослідних розробок – 24,2 %, на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,22 %, решта – на інші роботи, пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій (інші витрати). Основне джерело фінансування інновацій у промисловості становлять власні фінансові ресурси підприємств, частка яких становила у загальному обсязі у 2017 р. 84,5 % (рис. 2.15). Їх пріоритет серед інших джерел фінансування інноваційної діяльності є показником нечіткого та складного процесу залучення коштів як наслідок несприятливого інвестиційного клімату, нерозвиненості венчурного фінансування інноваційної

діяльності тощо. Малочисельною є частка фінансування інноваційної діяльності з державного бюджету – 3,5 %, коштами вітчизняних й іноземних інвесторів – 4,2 % [138].

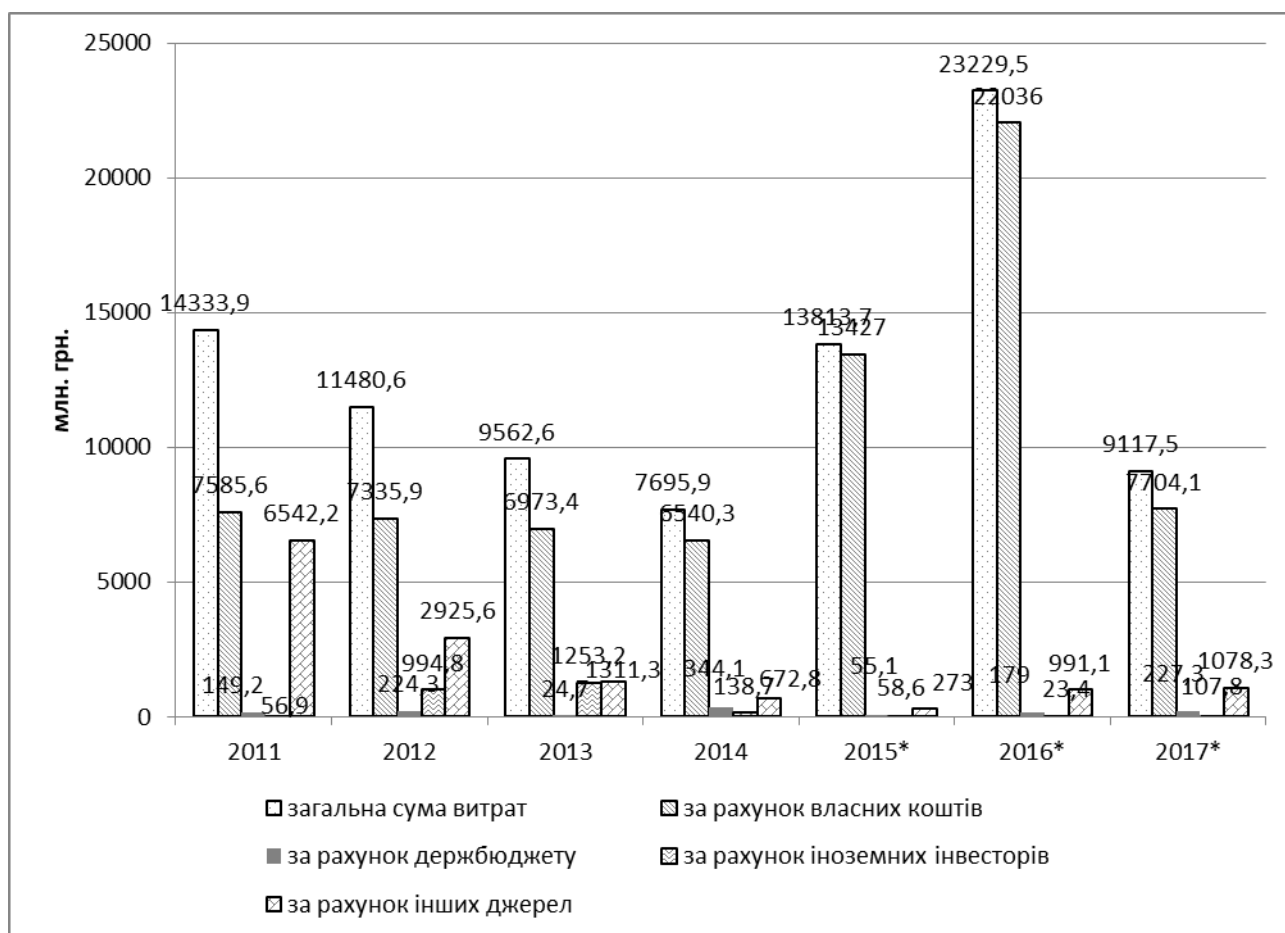

Рис. 2.15. Фінансування інноваційної діяльності у промисловості України за джерелами у період 2011-2017 рр., млн. грн.

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Операції Об'єднаних Сил.

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Іноземне фінансування протягом 2012–2015 рр. в рази перевищує обсяги витрат на інновації з державного бюджету, а це не може позитивно позиціонувати нашу країну в міжнародному просторі. Як зазначають фахівці, такі низькі обсяги фінансування загалом та за окремими джерелами не дають можливості українським підприємствам виробляти високо інноваційні продукти, що, у свою чергу, не сприяє отриманню Україною якісно нового рівня розвитку. Частка

корпорацій, які займаються фінансуванням фундаментальних і науково-практичних досліджень та прикладних розробок в Україні не перевищує 5 %, у той час як у більшості розвинутих країн (Японія, Індія, Ізраїль та ін.) цей показник знаходиться у межах 50–80 % від загального обсягу. Цей факт негативно впливає на рівень фінансування інноваційної діяльності в країні.

Однією з умов ефективного функціонування інноваційної сфери є могутній інтелектуальний потенціал наукових кадрів і кваліфікованої робочої сили. Успішний стан розвитку та впровадження інновацій залежить від якісної підготовки фахівців. Тому проаналізуємо динаміку показників щодо кількості й якості наукових кадрів та організацій, що займалися науковими дослідженнями і розробками протягом 2011-2017 рр., наведених у таблиці 2.6 [139].

Таблиця 2.6

Наукові кадри та кількість організацій в Україні у 2011-2017 рр.

	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, осіб	у тому числі	
			кількість докторів наук, осіб	кількість кандидатів наук, осіб
2011 ²	1255	175330	11677	46321
2012 ²	1208	164340	11172	42050
2013 ²	1143	155386	11155	41196
2014 ^{1,2}	999	136123	9983	37082
2015 ^{1,2}	978	122504	9571	32849
2016 ^{1,3}	972	97912	7091	20208
2017 ^{1,3}	963	94274	6942	19219

¹ дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Операції Об'єднаних Сил.

² дані за 2011-2015 роки включають постійних та тимчасових працівників (сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, включаючи науково-педагогічних працівників).

³ дані наведено без урахування науково-педагогічних працівників, які не виконували наукові дослідження і розробки.

Джерело: побудовано автором на основі [104].

Отже, з 2011 року в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження кількості працівників наукових установ і організацій, що виконують дослідження й розробки. У 2017 році чисельність науковців зменшилася майже на 46,3 %

порівняно з 2011 роком. За період 2011-2017 рр. чисельний склад кандидатів та докторів наук, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, мав тенденцію до спаду. Все це засвідчує те, що висококваліфіковані кадри не працюють у сфері наукових досліджень та розробок, тобто за переважною кількістю це представники реального сектору економіки. З одного боку, це позитивний фактор, тому що сприяє інтегруванню науки у підприємства, впровадженню в їх господарську діяльність та виробництво новітніх досягнень, а з іншого – це використання наукових кадрів не за призначенням і неефективно, оскільки вони повинні займатися розробками нових технологій та продуктів, а не менеджментом організацій.

Загалом аналіз показників за період 2011-2017 рр. щодо кількості та якості наукових кадрів та організацій, що займалися науковими дослідженнями та розробками, дає підстави оцінити динаміку цього процесу як негативну [139]. Крім того, зниження даних показників здійснює підриз саме інвестиційно-інноваційної складової економічної безпеки, зокрема її науково-технологічного аспекту. Значущим показником науково-технологічного розвитку виступає наукоємність ВВП, значення якого дають підстави підтвердити залежність від інноваційної діяльності, тому що у 2013 р. він становив 0,7 %, а в 2017 р. – 0,45 %. Усі роки незалежності позначилися тим, що рівень науково-технічного потенціалу дійшов до найнижчого показника. Крім того, спад продовжується, що, у свою чергу, може опинитися у значенні критерію неповернення. Певні норми чинних законів не дотримуються, а іноді ігноруються у науковій, зокрема інноваційній, сфері. Якщо приймаються якісь доповнення чи зміни до них, то вони не завжди достатньо обґрунтовані. Це призводить до того, що під прикриттям проведення реформ насправді посилюють існуючі проблеми, додають до них нові, які до цього не були наявними [125].

А, отже, позитивну динаміку демонструє лише незначний показник інноваційної активності промислових підприємств. Конкурентоздатність українських товарів та технічний рівень виробництва в основному залежить від

отримання та передачі технологій. Як свідчить статистика, майже повністю відсутній попит на вітчизняні технічні досягнення. Дедалі відчутно зменшується число науковців, які, на відміну від розвинених країн, в Україні зосереджені переважно у ВНЗ та науково-дослідних центрах, які майже не співпрацюють з промисловими підприємствами. Все це не сприяє якісному та ефективному впровадженню інновацій у промисловості [140]. Послаблення стану науково-технологічного аспекту стає причиною зростання загроз інформаційній безпеці України. На сьогодні інформація перестала відігравати роль допоміжного ресурсу виробництва, як наслідок, стала визначальною складовою у будь-якому бізнесі. Процес переформатування значної частини інформації в електронний вигляд, застосування локальних і глобальних мереж призводять до якісно інших загроз щодо конфіденційної інформації. Через те набуває актуальності потреба у збереженні й захисті інформації шляхом залучення інноваційних розробок. Сучасній ринковій економіці характерне застосування інновацій у інформаційній безпеці як ефективного способу підвищення конкурентоздатності вироблених продуктів та послуг, зростання темпів розвитку технологій, що призводить до зміцнення фінансового стану будь-якого промислового підприємства.

Щодо ефективності зростання промисловості, то одним із напрямків його забезпечення є такі умови її функціонування, що сприяли б упровадженню і розвитку інноваційної діяльності. Зокрема, це спонукає до здійснення реструктуризації виробництва, пришвидшує оновлення основних виробничих засобів, удосконалення технологій, організації та управління виробництвом, зменшення ресурсомісткості продукції, обсягів відходів промисловості, налагодження виробництва екологічно чистої продукції. Хоча проблеми, пов'язані з недостатнім технічним й організаційним рівнем виробництва, низьким фінансуванням та стимулюванням інноваційної діяльності не сприяють на сьогодні тому, щоб на цій основі у повній мірі розвивалися промислові підприємства [141].

Аналіз саме індикаторів інноваційної складової економічної безпеки на основі даних з 2011 р. по 2017 р. дозволяє зробити висновок, що стан інвестиційно-інноваційної безпеки є вкрай низьким та перебуває в зоні небезпечного рівня, що підриває стан економічної безпеки країни загалом. Як бачимо з рис. 2.16, при оптимальному значенні інтегрального показника 80–100 %, найвищий рівень інтегрального показника спостерігався у 2011 р. – 50 %, що характеризується, як незадовільний рівень економічної безпеки (діапазон 40–59 %). При цьому, протягом всього аналізованого періоду рівень економічної безпеки знаходився в межах інтервалу 40–59 %, не перетинаючи межі небезпечної зони та не досягаючи задовільного рівня, що слід оцінювати негативно. Негативною тенденцією також є зменшення інтегрального показника на кінець 2014 р. на 4 % в. п. або на 8,9 % порівняно зі станом на кінець 2013 р. Не зважаючи на незначне підвищення показника в період 2016 – 2017 рр. ми не можемо говорити про поліпшення, оскільки показник все ще залишається в зоні незадовільного рівня і навіть не досягнув показників 2011 р.

Для кращого аналізу залежності інвестиційно-інноваційної складової та економічної безпеки зробимо прогноз даних показників до 2020 р., для цього побудуємо рівняння регресії (рис. 2.16). Рівняння регресії і достовірність апроксимації зв'язку між інтегральним показником рівня економічної безпеки та інвестиційно-інноваційною безпекою (з урахуванням прогнозних оцінок) свідчать про прямий зв'язок між досліджуваними показниками. Точність апроксимації складає 0,9972 (99,7 %) та дозволяє стверджувати про високий ступінь взаємозалежності, тобто доводиться прямопропорційний вплив рівня інноваційної складової на рівень економічної безпеки держави.

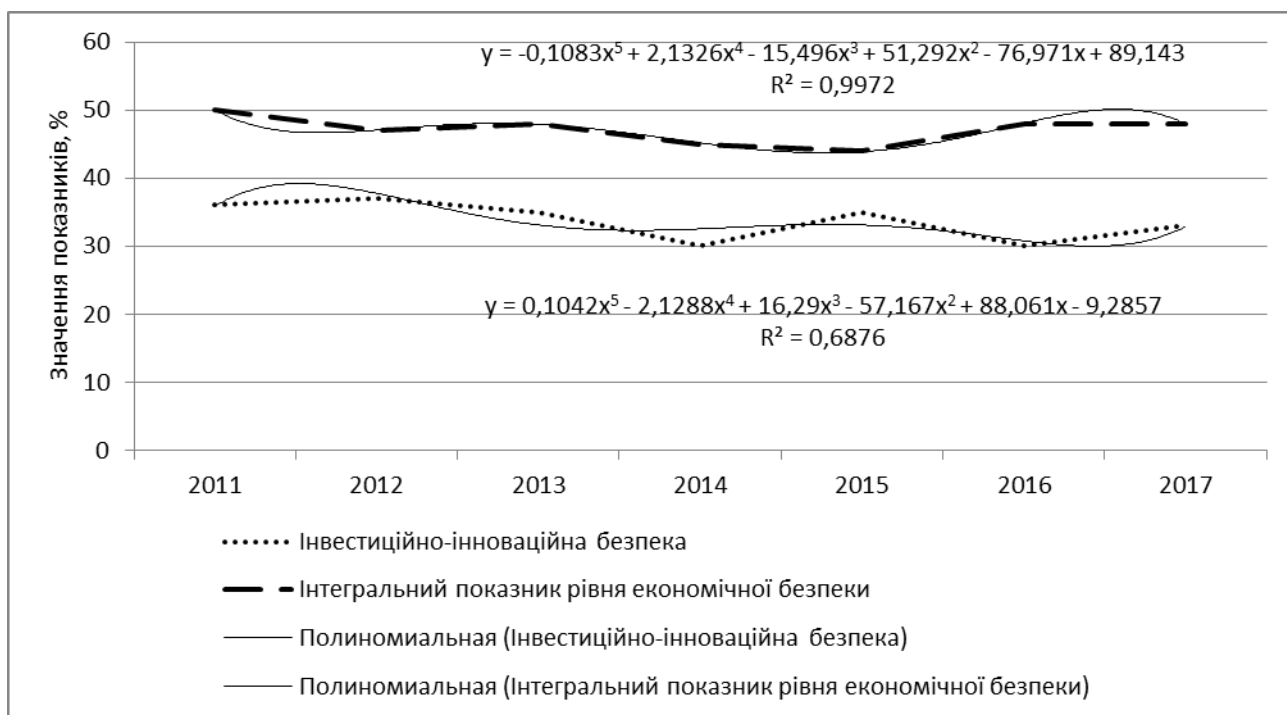

Рис. 2.16. Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки України та його інвестиційно-інноваційної складової в період 2011 – 2017 рр.

Джерело: складено автором на основі [102-105].

При цьому, коли ми здійснюємо прогноз інтегрального показника економічної безпеки України та інвестиційно-інноваційної складової, отримуємо невтішні дані (рис. 2.17), а саме: інвестиційно-інноваційна безпека України йде по низхідній, втрачаючи майже 7 в. п. до 2025 р. у порівнянні з 2017 р.; що стосується інтегрального показника економічної безпеки, то значних його погіршень не спостерігається (показник залишається в межах 46–48 %), проте і покращень не відбувається, «стояння» на місці в швидкозмінному економічному світі прирівнюється до спаду. Зазначимо, що прогноз не враховує впливових погіршень складових субіндексу інвестиційно-інноваційної безпеки.

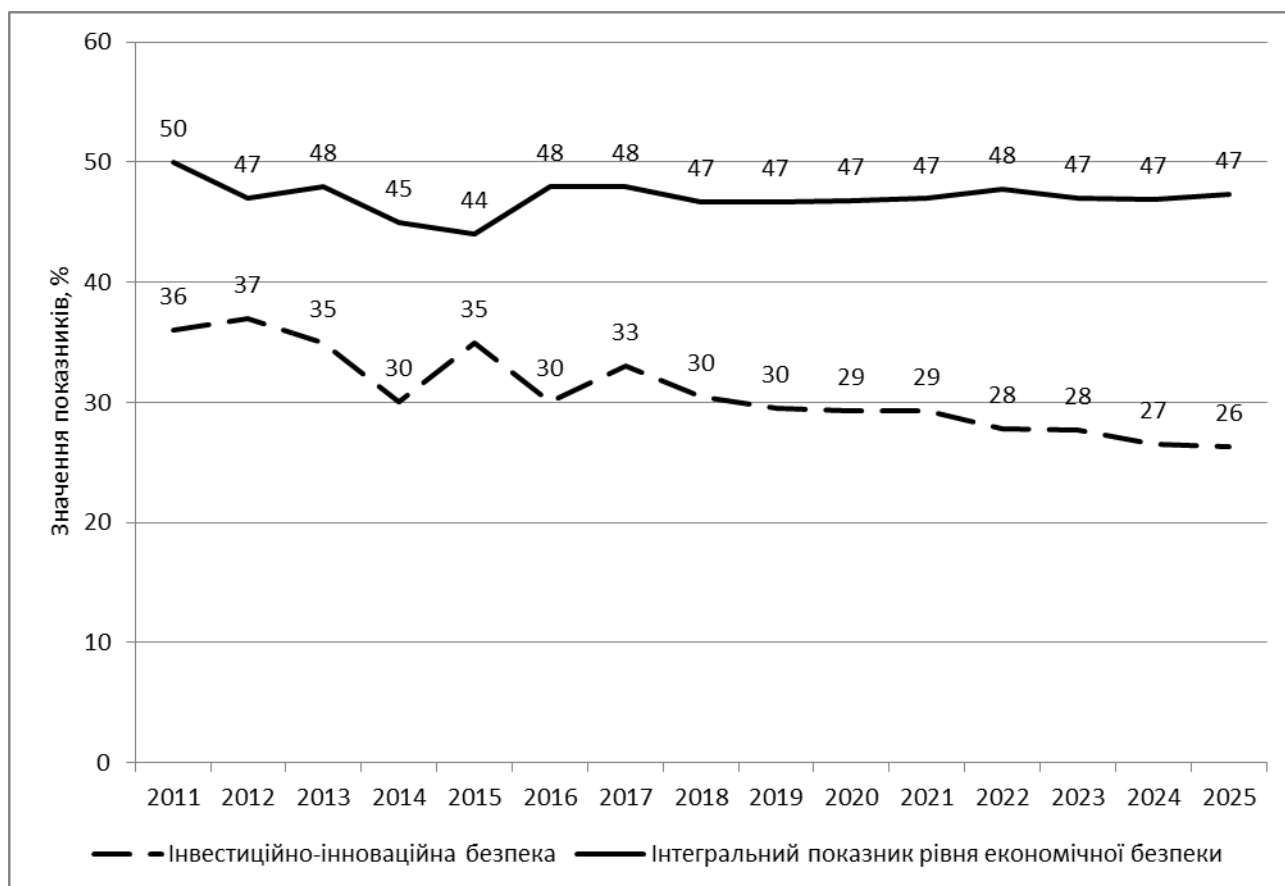

Рис. 2.17. Динаміка прогнозованих значень інтегрального показника рівня економічної безпеки України та його інвестиційно-інноваційної складової до 2025 р.

Джерело: побудовано автором на основі [102-105].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що за умов незмінної інноваційної діяльності в промисловості України буде погіршення рівня економічної безпеки країни. Загалом для гарантування економічної безпеки України важливим є врахування всіх складових елементів цієї системи та їх взаємозв'язок з інноваційною діяльністю в промисловості. Для цього необхідно запропонувати стратегію із врахуванням інноваційного потенціалу держави, що буде охоплювати систему продуманих дій та правил і виконання запланованих задач. Під час розробки стратегії необхідно керуватися національними інтересами та інтересами громадян України. На рис. 2.18 запропоновано логіко-концептуальну модель

основ гарантування економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості.

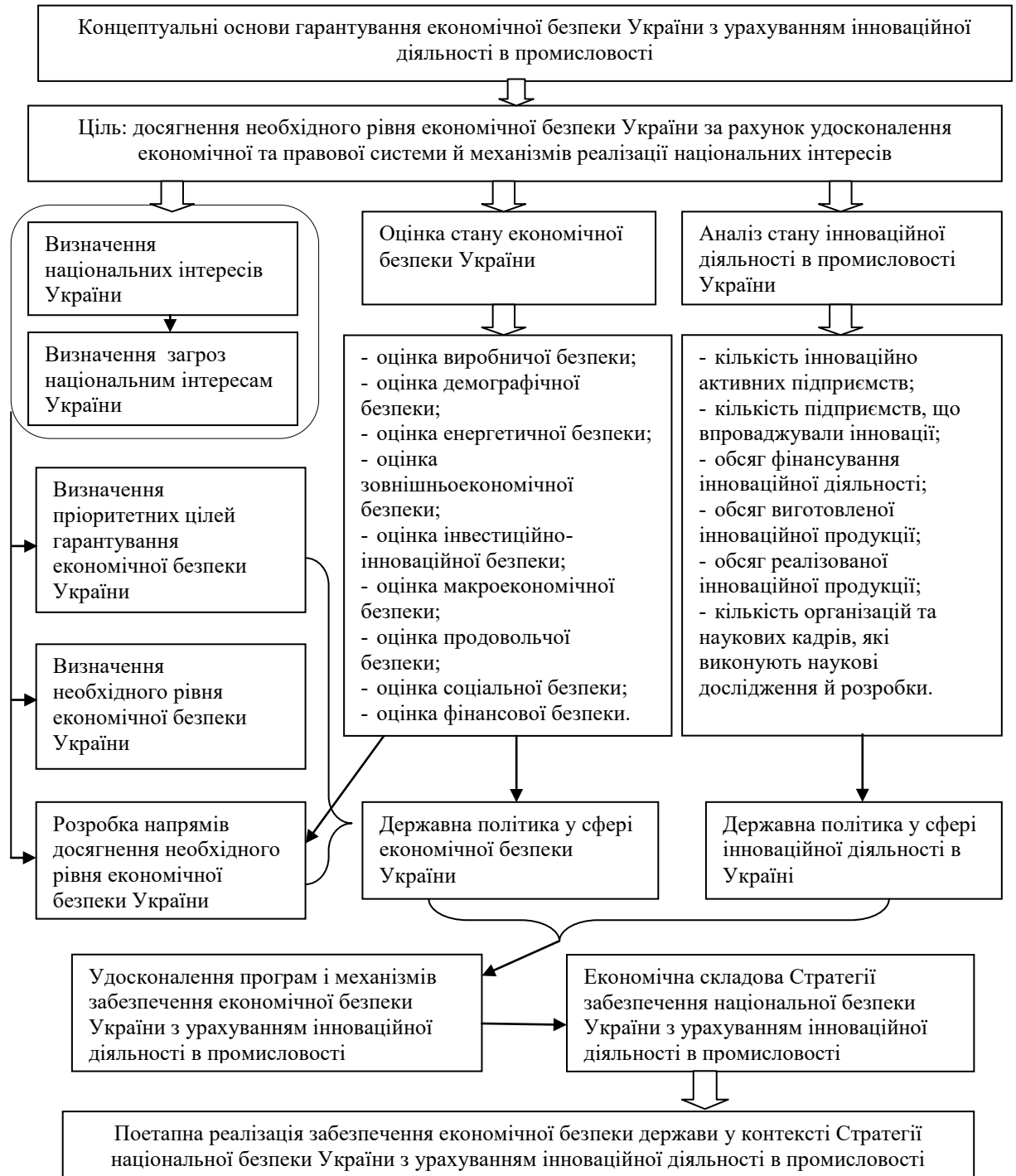

Рис. 2.18. Логіко-концептуальна модель гарантування економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості

Джерело: власна розробка автора.

Процес створення національної моделі економічної безпеки, її функціонування безпосередньо пов'язані з обґрунтованим вибором цільової функції держави, визначення якої відбувається з урахуванням системи національних економічних інтересів. Застосування такої моделі (рис. 2.18) зробить можливим точне виявлення того, під час якого власне етапу забезпечення економічної безпеки з'являються загрози та яка сфера перебуває у зоні ризику. Крім того, використання логіко-концептуальної моделі передбачає оцінку кожної складової економічної безпеки з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості.

Отже, умовою і засобом комплексного забезпечення економічної безпеки виступає інноваційна діяльність у промисловості, оскільки включає всі складові елементи, задіяні у формуванні цієї системи. Інноваційна діяльність на українських промислових підприємствах відзначається зниженою спроможністю до активності порівняно з країнами високого розвитку. До причин неефективності в інноваційній політиці варто віднести негативне інвестиційно-інноваційне середовище в бізнесі, а це, в свою чергу, залежить від: нестачі джерел фінансування; труднощів у отриманні дозвільних документів; обмежень в інформуванні щодо технологій, які існують, і можливостей на ринках.

Варто впроваджувати дієву політику уряду зі стимулювання інноваційної діяльності підприємств, допомоги у розповсюдженні інновацій і зниженні чинників, які заважають діяльності вітчизняних інноваційних промислових підприємств. До принципів інноваційної політики і діяльності щодо забезпечення економічної безпеки відносимо: стратегічну направленість, цілеспрямованість, системність, унікальність, спланованість, інформаційний супровід, ефективність. Застосування вищезазначених принципів у процесі реалізації інноваційної стратегії забезпечує гарантування економічного зростання промисловості й конкурентоздатності, виконання цілей економічної безпеки. Головним у цьому процесі стає доведення інноваційної діяльності до такого рівня інтенсивності, що

гарантовано зміцнить систему економічної безпеки держави хоча б у тривалому періоді.

2.3. Механізми реалізації зарубіжного досвіду гарантування економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку промисловості

Будь-яка держава на урядовому рівні має зобов'язання забезпечити гарантування своїй нації підготовку до майбутніх викликів та загроз. У прогресивних державах стратегічним завданням на наступне десятиліття є обов'язкове врахування урядом думки власних громадян і вживання заходів щодо забезпечення вищезазначених суспільних процесів. Саме наука й інновації мають стати інвестиціями в майбутнє будь-якої країни, тому з метою подальшої розбудови, підвищення потенціалу науки та інновацій виникає нагальна потреба у затвердженні певної Інноваційної програми або Інноваційної стратегії розвитку кожної держави. Як показує світова практика, присутнє розуміння того, що для власної економічної безпеки вагомою стає наука і розробка інновацій. На сьогодні актуальним для захисту нації є застосування науки і техніки в оборонно-промисловій сфері. Приклад подій останніх років, які відбуваються в світі, засвідчує зростання викликів до безпеки кожної країни. Проте сформувати позитивне середовище з метою забезпечення економічної безпеки може вплив екстремальних економічних подій тощо [142].

Світові держави сьогодні переважно досить активно займаються пошуком нових можливостей та шляхів розвитку своїх національних економік, просування за якими надасть їм можливість отримати зростання соціально-економічного статусу, а також зайняти вагоме місце у міжнародному розподілі праці. Нарощування науково-технічного й інноваційного потенціалу є одним з таких напрямків. Таке завдання, спільне для всіх, розв'язується кожною державою по-своєму. Різні стартові позиції, існуючі стереотипи, ментальність та інші фактори

додають специфіки до процесу розробки стратегії розвитку, вибору засобів, швидкості та ефективності здійснених заходів.

Наприклад, у 2008 р. Прем'єр-міністр Австралії зробив заяву про те, що «Австралія повинна залишатися технологічно та науково обережною, гнучкою та надійною, щоб передбачати та реагувати на все нові та нові загрози». Саме тому для покращення процесу застосування науки й інновацій з метою забезпечення економічної безпеки Австралії розроблено Національну стратегію безпеки науки та інновацій. Вона робить акцент на тому, що наука й інновації є життєво важливими для нації. Як наслідок, це посилило Австралію у питаннях ефективнішої підготовленості, продуманих профілактичних заходів, дієвої реакції на певні загрози і, таким чином, прискорює темпи відновлення. На теперішній час Австралія досягла успіху у виробництві провідних наукових й інноваційних технологій з метою забезпечення цих стратегічних цілей. Разом з тим, у державі використовують інфраструктуру, ресурси та співробітництво між державними установами, університетами, компаніями й міжнародними партнерами. Хоча варто зазначити, що забезпечення економічної безпеки набуває все складнішого характеру. Проте актуальною на сучасному етапі розвитку країни є готовність до глобальних викликів: екологічних, соціальних та економічних змін чи катастрофічних подій. На економічну безпеку продовжують дедалі більше впливати технологічні зміни, причому як позитивно, так і негативно, оскільки терористи й кіберзлочинці націлюються на вразливі позиції, застосовуючи новітні технології. Забезпечує національну безпеку Уряд Австралії, здійснюючи практичні кроки у досягненні поставлених цілей, посилюючи застосування науки й інновацій:

- 1) здійснює детальний аналіз з метою визначення, де варто застосувати з метою гарантування економічної безпеки відповідні науки та інновації, запропоновані урядом, університетами та приватним сектором;

- 2) підвищує фінансове забезпечення сфер, що потребують більшої підтримки з метою досягнення ідентифікованих цілей держави;

3) об'єднує науково-інноваційні пріоритети системи економічної безпеки та оприлюднює їх у консолідованому річному звіті;

4) проводить роботу з програмами фінансового забезпечення науки й інновацій для посилення підтримки відповідної діяльності, у тому числі, у разі необхідності, через надання експертної консультації;

5) тісно співпрацює у цілях економічної безпеки з приватним сектором для адаптації та комерціалізації результатів науки й інновацій;

6) забезпечує інтеграцію науки та інновацій в економічну безпеку шляхом таких реформ, як «Енергетичні ідеї» та «Інноваційна програма ХХІ століття».

В Австралії засновано Департамент інновацій, промисловості, науки та досліджень, на який покладено відповідальність за політику та координацію програм підтримки науки й інновацій. Також Департамент сприяє координації науково-інноваційної діяльності, спрямованої на забезпечення економічної безпеки. Серед іншого, у національному дослідницькому пріоритеті визначено прикордонні технології з метою будівництва і трансформації промисловості, що зосереджує увагу на нових і прикордонних технологіях, у тому числі кібернетичний захист та електронна безпека [142].

Для України Австралія може бути цікавим прикладом, оскільки проблеми переходу від сировинної моделі розвитку до створення диверсифікованої структури економіки та експорту, розвитку інноваційної діяльності багато в чому перегукуються з українськими реаліями.

В Австралії процес модернізації економіки розпочався за ініціативою уряду держави у 1960-1970 рр. та був став наслідком проблемних питань, пов'язаних із сировинною залежністю, нестабільним станом кон'юнктури світових товарних ринків мінеральних ресурсів та спровокований переходом до розвитку обробних галузей на основі ведення протекціоністської політики й імпортозаміщення. Але позитивні результати, досягнуті в результаті, отримали короткотерміновий ефект. Очевидним виявилось те, що вжиті заходи були обмежені, тому необхідно було провести ґрунтовні системні перетворення. Поступово втілювалися реформи

соціально-економічної сфери, набували трансформації діючі та формувалися нові інститути, відбулося зростання ефективності фінансової і грошово-кредитної сфер, провели демонополізацію економіки та набула розвитку конкуренція.

Варто зазначити, що керівництво держави зрозуміло й публічно визнало, що сировинне багатство – це конкурентна перевага, яку необхідно навчитися застосовувати в інтересах розвитку національної економіки. Саме тому висунули стратегію розвитку, побудовану на тому, що диверсифікація економіки та експорту відбувається не за рахунок заміщення видобувних і обробних галузей сучасними наукомісткими виробництвами, а на основі необхідного забезпечення їх взаємозв'язку та взаємодоповнення. Держави, які розвивають новітні технології, створюючи мультиплікаційний ефект, активно розвивають сільське господарство, гірничодобувну промисловість, фінансовий та інформаційно-комунікаційний сектор.

Успіхи, які вже досягнуто, не можуть бути постійними, оскільки потім стає очевидною необхідність у розробці подальшої стратегії. У результаті ґрунтовного системного аналізу Міністерством промисловості, інновації та науки успіхів, що досягнуті, виявлено частину нерозв'язаних завдань та, як результат, визначено нові виклики і запропоновано стратегію формування національної інноваційної системи. У зв'язку з цим, як і в інших країнах, було визнано як основні джерела розвитку держави інновації, генерування та застосування нових знань, інтелектуального потенціалу, що мають бути інтегровані в життя австралійського суспільства як його невід'ємна частина. Держава в Австралії є співучасником інноваційного процесу: займається формуванням умов для становлення сприятливого інноваційного середовища, напрацюванням стратегії, фінансуванням пріоритетних проектів, формуванням та розвитком нових інститутів, стимулюванням розвитку людського потенціалу, а також бере на себе координуючу роль.

В Австралії поширені різні форми інноваційних кластерів, що спеціалізуються на розвитку інформаційно-комунікаційних технологій –

Балларат (Ballarat Information Communication Technology Cluster), Австралійський технологічний парк (Australian Technology Park) займається широким спектром діяльності, особливу допомогу отримують високотехнологічні компанії - початківці у сфері біоіндустрії. Державна податкова політика посідає вагоме місце у стимулюванні опосередкованими методами науково-дослідної та інноваційної діяльності. Податкові відрахування на дослідно-конструкторські роботи займає 45 % для підприємств із валовим вигоном до 20 млн. дол. і 40 % - для інших компаній. До іноземних компаній, які займаються науково-дослідною та дослідно-конструкторською діяльністю на території держави застосовують податкові пільги. Обсяги податкових відрахувань встановлюють від 40% до 45% залежно від обороту компанії [143].

Протягом останніх десяти років Австралія більше за всіх (з розрахунку на душу населення) займається не тільки реєстрацією патентів, а й побудувала одну з найбільш ефективних у світі систем комерціалізації інновацій. Посилаючись на офіційні дані, за 2013 р. близько 47 % усього бізнесу в Австралії стало інноваційним. Також там винайшли та комерціалізували «чорний ящик» для літаків, пеніцилін, ультразвуковий медичний сканер, wi-fi та інші продукти, визнані в усьому світі. Значна частина «австралійських» технологій чи продуктів у дійсності привнесені з-за кордону. За 2013 р. з 17 724 патентів, які видало патентне відомство Австралії (IP Australia), лише 1311 належать власне австралійцям. Вагома частка патентних заявок надходила від американських, німецьких і японських компаній.

Те, що люди надають інновації з-за кордону та одержують патент у цій країні, свідчить тільки про те, що в Австралії сформовано прозору систему комерціалізації інновацій, яка отримує державну підтримку інноваційних проєктів, особливо на початкових стадіях (seed і start-up), є достатньо кваліфікованих провайдерів за всіма видами послуг і, звичайно, існує сприятливий ринок. Як свідчать дані Світового банку [144], Австралія перебуває на 7 місці у світі за легкістю процедур запуску нового бізнесу та на 6 місці за

кредитуванням бізнесу й, загалом, за легкістю ведення бізнесу – 14 місце з-поміж 190 країн світу.

В Австралії за типом фінансування інноваційного бізнесу побудована розгалужена система неповоротних грантів, схема прямих капіталовкладень та спеціальні податкові кредити. Уряд заснував багато фондів з метою забезпечення проектів венчурним капіталом під керівництвом AusIndustry (підрозділ департаменту промисловості), який забезпечує часткове фінансування та гранти у таких галузях, як автомобілебудування, технології очищення, різні виробництва (одягу, побутових приладів, текстильної промисловості та ін.). До прикладу, програма Commercialisation Australia дає можливість інноваційним підприємцям отримати гранти до 50 тис. дол. на консультаційні послуги, до 250 тис. дол. для закріплення прав на інтелектуальну власність, до 350 тис. дол. з метою найму топ-менеджерів, до 2 млн. дол. задля виходу нового продукту на ринок [145].

На державному рівні уряд Австралії взяв на себе зобов'язання сформувати потужну національну інноваційну систему, усвідомлюючи важливу роль, яка належить інноваціям, у збільшенні ефективності економіки й економічному зростанні. Країна демонструє серйозні досягнення у розвитку інновацій багатьох сфер наукових досліджень, зокрема медицини, прогресивні розробки у промисловості та сільському господарстві тощо. У державі зроблено значні наукові відкриття, вчені Австралії отримують престижні наукові премії за видатні, зроблені ними наукові відкриття, зокрема в галузі фізики, математики, клінічної медицини, у тому числі імунології. До прикладу, в 1915, 1945, 1960, 1963, 1975, 1996 і 2005 рр. австралійські дослідники були лауреатами Нобелівської премії з фізики, хімії, а також 5 разів з медицини (у тому числі 2 рази з імунології). Проводяться наукові дослідження на трьох рівнях: в університетах (приблизно 40 %), у Державному об'єднанні наукових і прикладних досліджень і за програмою Кооперативних наукових центрів (Cooperative Research Centres), де співпрацюють університети, промисловість та інші організації. Вагомим є Державне об'єднання наукових і прикладних досліджень –

найдиверсифікованіший науково-дослідний інститут в Австралії. Його дослідження охоплюють: агробізнес, інформаційні технології, обробну промисловість, охорону здоров'я, новітні енергоджерела, зміни клімату, проблеми водопостачання, розвиток добувної промисловості, космічну галузь. Варто зазначити, що лише частина наукових досліджень виконуються безпосередньо на території Австралії. Це, зокрема, тому, що крупні компанії нерідко вбачають переваги у проведенні наукових досліджень у відомих науково-дослідних організаціях, які розміщені, наприклад, у Північній Америці або Європі. Ключова ініціатива уряду Австралії – це проект, вартість якого становить 200 млн. дол. «Мережа взаємодії підприємств» (Enterprise Connect network). Він направлений на зростання взаємодії та обміну між різними підприємствами і бізнес-центрами новітніми ідеями й технологіями. До цієї системи входять: Центр обробної промисловості, Центр дослідження нових джерел енергії, Центр сучасних промислових технологій та Центр з управління віддаленими підприємствами.

Розвинутій економіці необхідна висококваліфікована та високоосвічена робоча сила. Саме тому в Австралії значну увагу надають підтримці й розвитку системи сучасної освіти, зокрема, частка витрат на освіту становить 4,3% ВВП держави. Система освіти Австралії має міжнародне визнання. Керівну роль у визначенні та просуванні національних стандартів і пріоритетів для учнів та студентів відіграє уряд. Головні цілі охоплюють: застосування високих стандартів освіти шляхом національної узгодженості та відповідальності, підвищення якості навчання, гарантування безпеки системи навчання та забезпечення доступу до освіти [146].

На сьогодні Швейцарія презентована у міжнародному просторі як високорозвинена індустріальна країна, яка має диверсифіковану експортоорієнтовану економіку, інтенсивне сільське господарство та входить до числа головних фінансових і банківських центрів світу [147]. Згідно з класифікацією Всесвітнього економічного форуму, Швейцарія входить до групи країн, що за основний чинник економічного розвитку вважають інновації. За

майже повної відсутності корисних копалин, а також власної паливно-сировинної бази ця держава протягом 8 років поспіль посідає перше місце у світі за результатами визначення індексу глобальної конкурентоспроможності економіки [148-155]. Також варто зазначити, що Швейцарія протягом низки років стає світовим лідером у сфері розвитку інноватики, а це, в свою чергу, дає можливість швейцарським компаніям займати провідні позиції у різних секторах світових товарно-промислових ринків.

Однією з найбільш важливих галузей національного господарства Швейцарії є переробна промисловість. Також країна вважається світовим лідером за обсягом промислового виробництва у співвідношенні на одну людину, що становить близько 12400 дол. США та дає можливість значно випереджати такі країни, як Японія (8600 дол.), Німеччина (7700 дол.), США (6000 дол.), Великобританія (4000 дол.), Китай (1500 дол.) [156]. Хоча у Швейцарії не працюють якісь державні програми, спрямовані на активну підтримку галузей промисловості, пріоритетом у державній політиці стало забезпечення сприятливих умов розвитку промислової сфери з перевагою інновацій, їх підтримка та послідовне зменшення впливу державного регулювання, створення здорового конкурентного середовища для підприємств [157].

Причини вищезазначеного підходу полягають у такому:

- 1) відкритість економічної системи Швейцарії, яка працює у міжнародному правовому полі та охоплює норми Світової організації торгівлі, що створюють обмеження державної підтримки певних секторів економіки;
- 2) основу швейцарської економіки загалом, у тому числі й промислового сектору, створюють малі та середні підприємства, які спеціалізуються на випуску продукції, що орієнтована на вузький ринковий сегмент;
- 3) внутрішній ринок Швейцарії є незначним, для того щоб цілеспрямовано займатися стимулюванням певних галузей чи технологій;
- 4) у Швейцарії вважається, що на державному рівні не завжди можливо впевнено визначити перспективні галузі промисловості, хоча політичне лобі

аналіз та визначення таких галузей робить складнішим та не намагається сприяти ефективній реалізації заходів, до прикладу, несвоєчасно згортає заходи підтримки;

5) високий рівень інноваційної діяльності у промисловості вважається найбільш важливим чинником успіху в міжнародній конкурентній боротьбі на світових ринках.

Тому саме через вищезазначені причини ключовим завданням промислової політики держави стало формування та підтримка загальних сприятливих умов для розвитку визначеної сфери, зокрема: транспарентна та ефективна податкова система, підтримування зовнішньоекономічної діяльності, приватних інновацій та інвестицій, значний рівень якісної освіти, розвинена інфраструктура.

Швейцарська економіка відзначається високою експортоорієнтованістю. Частка експорту товарів та послуг у ВВП країни постійно становить більше 50%. У зв'язку з такою значною залежністю економіки країни від експорту уряд держави надає особливої уваги питанням зовнішньої економіки. Але важливим стимулом ведення бізнесу насамперед є податкова та фінансова підтримка з боку уряду. Чинна податкова система країни закладає пільги для виробничих підприємств на федеральному та кантональному (регіональному) рівнях. Хоча у плані надання податкових пільг головну роль відіграють кантони, що користуються ширшим інструментарієм підтримки підприємств. Майже кожен кантон створив агентство економічного розвитку, саме такі агентства забезпечують безпосередній зв'язок з підприємствами у питанні одержання ними фінансової та податкової підтримки під час розміщення виробництва на території кантону. У процесі прийняття рішення кантональною владою про надання податкових пільг чи інших заходів фінансової й адміністративної підтримки виробничим підприємствам бізнес-проект повинен мати такі характеристики: високу інноваційну складову продукції, яка готується до випуску; високу додану вартість; створення нових чи переорієнтація існуючих робочих місць; екологічну безпеку, а також продукція, що випускатиметься, чи послуги мають бути

затребуваними на європейському ринку, виробництво має бути діючим чи у стадії готового технічного рішення. Пільговим оподаткуванням є зменшена ставка податку на прибуток чи абсолютне звільнення від сплати у період десяти років, сума пільги розраховується у залежності від кількості робочих місць, які відкриваються під час запровадження інвестиційного проекту. Зауважимо, що пільгове оподаткування розповсюджується і на іноземних інвесторів [158]. Для підприємств передбачене також пільгове кредитування, яке складає до 2/3 від вартості проекту, фінансування грантів на НДДКР та навчання персоналу.

Підтримка інновацій на державному рівні у Швейцарії виступає центральним елементом розвитку промислової сфери. Формування процесу розвитку інновацій у країні традиційно належить до найвищих пріоритетів у державному управлінні, тому що країна, яка не має значних сировинних ресурсів, тільки шляхом активного впровадження наукоємних технологій у галузях, так званого, реального економічного сектору зможе утриматися в числі провідних промислових країн світу. Загалом за останнє десятиліття на дослідні програми уряд розподіляє щорічно приблизно 3% ВВП країни, а це у відповідності до рекомендацій Європейського Союзу, відповідно, демонструє позицію Швейцарії як європейської країни з високим науковим потенціалом. Окрім цього, відповідно до досліджень, приблизно 2/3 від загальних витрат на наукові розробки здійснюється за рахунок приватного сектору й лише 30% фінансує федеральний та кантональний бюджети [159].

Інноваційна система Швейцарії відрізняється ще й тим, що, на відміну від інших розвинених країн, має у розпорядженні крупні агентства розвитку та значні програми підтримки (зокрема, Фінляндія і Швеція), традиційне державне стимулювання інновацій полягає лише у діяльності уповноваженого органу – Комісії з технології та інновацій. Підтримка відбувається у трьох напрямках: фінансування проектів; створення нових підприємств та сприяння трансферту знань і технологій у сферах науки і промисловості. Разом з тим, у центрі перебуває стимулювання інноваційної активності малих та середніх підприємств

[160, с. 4]. За основоположний нормативно-правовий документ, на який покладено регулювання планування й проведення заходів з підтримки досліджень та інновацій, у Швейцарії визначено федеральний закон «Про підтримку досліджень та інновацій» [161], який став чинним у 1983 році, а в подальшому отримав редакції та доповнення, а також відповідна Постанова до вищезазначеного Закону. Відповідно до нього визначено цілі: 1) сприяти науковим дослідженням та інноваціям, а також надавати підтримку оцінки та впровадження результатів досліджень на практиці; 2) контролювати та регулювати співробітництво між уповноваженими органами у галузі досліджень; 3) ефективно використовувати федеральні кошти, виділені для підтримки досліджень та інновацій.

Згідно із законом уповноважені органи у галузі досліджень під час діяльності з підтримки інновацій за рахунок федеральних бюджетних коштів мають звертати увагу на внесок у зростання конкурентоздатності національної економіки, підвищення рівня доданої вартості та зайнятості у країні. У Законі окремо визначено вищий дорадчий орган при Федеральній раді Швейцарії (уряді) – Рада з науки і технологій, до сфери компетенцій якої належить підготовка та аналіз створеної бази у сфері національної політики в галузі науки, досліджень і технологій, а також подання на розгляд урядові загальної концепції розвитку та пропозиції заходів для її реалізації.

До важливих напрямків державної політики у сфері підтримки створення та розвитку інноваційних промисловоорієнтованих підприємств належить гарантування підприємцям доступу до джерел фінансового забезпечення. Завдячуючи виваженій політиці у сфері венчурного капіталу, обсяг національних та іноземних інвестицій у ризикові швейцарські активи протягом останнього десятиліття зріс до чотирьох разів. Окрім цього, частка іноземних інвестицій на ринку венчурного фінансування Швейцарії складає більше 30 % [162]. У тому числі, в якості стимулів для венчурного капіталу за 2000-2010 роки було закладено пільгове оподаткування прибутків та збитків венчурних інституційних і

приватних інвесторів (так званих, бізнес-ангелів). Разом з тим, за останні роки активно розвивається інститут надання промисловоорієнтованих гарантій, до завдань якого належить забезпечення інноваційних малих та середніх підприємств необхідним капіталом у період початкового етапу їх розвитку. За пріоритетний напрямок державної підтримки інновацій у Швейцарії визначено забезпечення участі швейцарських науково-дослідних організацій та підприємств у міжнародних проектах та програмах. До базових інфраструктурних елементів розвитку інноваційної сфери на практиці відносять: Комісію з технологій та інновацій (КТИ); центри технологічного трансферу при університетах; технопарки і стартап-центри. На території країни розміщено більше 45 технопарків та бізнес-інкубаторів [163], у межах яких на ґрунті об'єднаних інтересів здійснюється співробітництво високотехнологічних компаній, венчурних фірм, які створюють ноу-хау, факультетів та кафедр університетів, інвестиційних і венчурних фондів, що фінансують інноваційний процес. Взаємодія зазначених вище учасників, побудована на синергетичному ефекті, призведе до створення якісно нової високотехнологічної продукції, трансферу технологій та прискореного економічного й технологічного розвитку держави загалом та кантонів зокрема.

З метою привернення державної підтримки трансферу технологій до найперспективніших для економіки Швейцарії сфер, визначено 80 національних тематичних мереж, зокрема: композиційні матеріали на основі вуглецю; медичні технології; технології оброблення поверхонь; біотехнології; фотоніка; дослідження у сфері продовольства; технології оброблення деревини; логістика. Головним цільовим завданням тематичних мереж визначено зростання доступності наукових знань для промислових підприємств і вироблення міжінституційних та міждисциплінарних рішень, насамперед для підприємств малого й середнього бізнесу, що через обмеженість ресурсів не мають такої змоги.

Як висновок, можна визначити особливість промислової політики Швейцарії, яка полягає у відсутності адресної підтримки окремих галузей. Окрім того, державним пріоритетом стало формування сприятливих рамкових умов для розвитку всієї промислової сфери, який охоплює: високий рівень якісної освіти й дослідження, помірну податкову справу, розвинуту інфраструктуру, стабільну нормативно-правову базу, гарантування свободи підприємницької ініціативи шляхом низького ступеня регулюючого впливу з боку держави, а також стійку соціально-політичну систему. Також у центрі уваги державної підтримки визначені заходи зі стимулювання інноваційної активності підприємств, насамперед малого та середнього бізнесу, та сприяння трансферту результатів наукових досліджень у промисловості. Основним федеральним інструментом із стимулювання інноваційного розвитку країни визначено державне забезпечення проектів дослідницького прикладного характеру, кінцеве завдання яких зводиться до передачі знань у межах дослідницьких установ і промислових підприємств [164].

Починаючи з 1945 року Сполучені Штати Америки прослідковуються в історії як країна, що вклала найбільше у світі інвестицій у фундаментальні дослідження [165]. Надалі розвиток у цьому напрямку призвів до того, що було підготовлено ціле покоління вчених, відкрито нові технічні галузі, сформовано нові сектори бізнесу. Все це в результаті забезпечило підґрунтя економічного процвітання і, відповідно, гарантування економічної безпеки [166].

У 2017 р. США представляли Стратегію національної безпеки й інноваційну безпеку, зокрема, як важливу складову американської безпеки загалом. До терміну «база» зарахували академічні кола, приватний сектор і взаємопов'язані національні лабораторії [167]. 21 століття змусило керівництво США поставити інновації у перелік найважливіших вимог до національної безпеки. Країна, як і раніше, залишається найбільш потужною, хоча утримання лідерських позицій і міцної національної безпеки буде вимагати від Сполучених Штатів базуватися на існуючих сильних сторонах й укріплювати їх. Вагомим елементом такої вимоги

виступає здатність створювати системні й ефективні інновації. США ввійшли у добу глобальної конкуренції на всіх рівнях національної влади. Крім того, що державна влада успішно впроваджує інновації, приватний сектор Америки теж вживає вагомі заходи з метою заохочення інновацій. Вирішальним елементом стала кластерна модель в інноваціях, що об'єднує громадські, приватні й неприбуткові сектори; фокусує увагу уряду до інновацій; допомагає зростанню підтримки інновацій корпораціями; утримує розмаїття ідей і підходів, важливих для інновацій, разом з тим розширюючи взаємодію різних елементів ландшафту інновацій, враховуючи зростання проникності в органах національної безпеки і приватному секторі.

Як вказує Стратегія національної безпеки, «наукове відкриття та технологічні інновації дають можливість американському лідерству конкурентну перевагу, яка забезпечує військову перевагу, стимулює економіку та покращує становище людини» [168]. З метою ефективного розвитку держави необхідно збалансувати роботу уряду за кількома напрямками: бізнес-середовище; регулятивне середовище – охоплює законодавство в галузі торгівлі, податків і підприємництва; політика, спрямована на розвиток інноваційного середовища. У сфері прийняття інформаційно-комунікаційних технологій на сьогодні лідером є американські компанії: як власне самої техніки, так і програмного забезпечення. Вони найбільше від інших країн інвестують у купівлю обладнання і софту. До прикладу, ці обсяги вдвічі вищі, ніж у Кореї. Разом з тим, американські компанії отримують, відповідно, і більше доходу від цих інвестицій. А також це пов'язано й з тим, що фірми в Сполучених Штатах застосовують ІКТ з метою фундаментальної реструктуризації процесів виробництва.

У США 1946 р. заснована American Research and Development Corporation. Створення цієї фірми відбулося з метою залучення до підприємств, заснованих ветеранами Другої світової війни, інвестицій приватного сектору. American Research and Development Corporation як інвестиційна фірма заохочувала приватних осіб до фінансування, при чому не тільки багаті родини. Далі з'явилися

приватні інвестиційні компанії – послідовники. Суб'єкти новоствореної галузі здійснили допомогу не тільки в інвестуванні, але й займалися управлінськими функціями та розробкою стратегії. На сьогодні кожен штат США має активні венчурні інвестиційні компанії та бізнес-ангели. Влада деяких штатів реалізує програми підтримки венчурного інвестування в стартапи на їх початкових етапах. У координуванні їх зусиль надає допомогу спільнота бізнес-ангелів, яка займається пошуками стартапів для інвестування. Субсидування молодих компаній певних галузей покладено на федеральний уряд, який це реалізовує через програму «Інвестиційна компанія малого бізнесу» (Small Business Investment Company): субсидовані урядом інвестиційні компанії здійснюють довготривале фінансування малих підприємств. Їм надають допомогу через «Програму підтримки інноваційних досліджень малого бізнесу» у вигляді безповоротних грантів на конкурсній основі. Варто зазначити, що отримати невдачу в перших стартапах у США не вважається чимось недостойним. Навіть на третьому стартапі, після двох невдачих, з підприємцями працюють венчурні компанії Кремнієвої долини.

У невідворотності нових технологій американці завжди були переконані. Економіст Бенджамін Андерсон зазначав: «Ні в якому разі ми не повинні гальмувати або втручатися в найшвидше впровадження нових винаходів». Разом з тим, можемо спостерігати спротив певних людей до інновацій, це пояснюється страхом: втратити робочі місця внаслідок автоматизації та робототехніки, втратити конфіденційність у зв'язку з поширенням інтернету та супутніх пристроїв, екологічного збитку через використання біотехнологій та нанотехнологій. Така позиція ускладнює діяльність інноваційних компаній, коли засобами масової інформації привертають увагу широкої громадськості як до справжніх, так і надуманих проблем. Упровадження інновацій передбачає не тільки конкуренцію, а насамперед спільну діяльність. Значно більшого результату можна досягти згуртованими групами. За аналізом даних рейтингу «Топ-100 інновацій» R&D Magazine, зрозумілою є тенденція спільних проєктів: якщо у

1970-х роках переможцями ставали корпорації або одноосібні лідери, то за останній період дві третіх від усіх учасників увійшли до списку, завдячуючи партнерським компаніям, урядовим, федеральним лабораторіям, університетам. Культура колаборативності, наприклад, у Кремнієвій долині, є ключовим моментом у досягненні успіху. Разом з тим, уміння університетів співпрацювати з індустріальними компаніями в результаті призводить до розвитку інноваційних хабів і кластерів на регіональному рівні. В кластерах реалізація інновацій відбувається також і за допомогою чинного законодавства щодо інтелектуальної власності: розробки оприлюднюються завдяки тому, що люди не бояться втратити свої права на них.

У Сполучених Штатах політика конкуренції полягає у максимальному підвищенні споживання та поліпшенні добробуту покупців. За допомогою електронної комерції молоді компанії значно швидше виходять на ринок, хоча іноді змушені змінювати на ньому ситуацію. Для США головним чинником стає фокусування уваги на задоволенні попиту споживачів, навіть якщо це зашкодить добробуту виробників продукції, крім того ціни, на думку влади, повинен формувати ринок. Разом з тим, держава виступає за підтримку високого курсу долара. Як наслідок, покупці в країні задоволені цим фактом, але виробники не зовсім, особливо експортери.

Податкова політика Сполучених Штатів має характер інтервенціоністський. Для інноваційної системи іноді це має позитивні наслідки. До прикладу, це стосується податкових пільг на НДДКР, хоча податкова ставка для корпорацій підвищена. Крім того, за податковими пільгами на НДДКР США посідають у рейтингу країн 27 позицію. Це одна з небагатьох країн, яка не застосовує податок на імпорт. Дональд Трамп зробив спробу ввести 20 %-ий податок на товари з Мексики, але законодавці не підтримали позицію Президента. У Сполучених Штатах торгову політику заснували на тому, що потрібно визнати всім націям співпрацю в умовах відкритого ринку, а це, в свою чергу, максимально дасть змогу задовольнити попит споживачів. Саме через це уряд сфокусував увагу на

підписанні нових торгових відносин. На сьогодні прийшло розуміння того, що відкритий ринок зможе активно запрацювати тільки у випадку дотримання всіма учасниками ринкових відносин правил СОТ. Держави, як правило, витрачаються на залучення прямих іноземних інвестицій. Але США, порівняно з іншими країнами, посідають не провідні позиції. За період правління Обама цю проблему вирішували завдяки програмі «Вибирай США» (Select USA) [169].

Високий рівень захисту авторських прав та патентне право США, з одного боку, є стимулом, щоб займатися винаходами для заробітку, а з іншого – дають можливості «патентним троям», які гальмують розвиток галузей. У випадку, якщо одна компанія займається цілеспрямованим захистом патентами будь-якої своєї ідеї, яку, можливо, не має намірів реалізовувати найближчими роками, такими діями закриває молодим компаніям їх можливості. Разом з тим, показовим може стати приклад Ілона Маска, що зробив відкритими для безкоштовного використання розробки Tesla. Така поведінка лише буде підштовхувати галузь до динаміки, буде відкривати можливості для конкуренції і тим самим розвиватиме ринок [170].

Кінець 2017 р. позначився тим, що уряд Сполучених Штатів зробив корективи у Стратегії національної безпеки держави, спрямовані на підвищення значення приватної фінансової космічної галузі у просуванні національних інтересів, тому що такі конкуренти, як Росія і Китай, періодично кидають виклик США у вільному доступі до космосу. Стратегія національної безпеки 18 грудня 2017 р., зокрема це позиція президента Трампа, висуває американському урядові зобов'язання до співробітництва з приватною промисловістю з метою вивчення космосу і захисту космічних активів держави. Ця стратегія спрямована на розвиток космічної торгівлі як пріоритетної для економічної безпеки. У вирішенні цього питання адміністрація планує відновити державне регулювання галуззю з метою мотивації інвестицій та інновацій у цій галузі. «Сполучені Штати спростять та оновлять правила комерційної космічної діяльності для посилення конкурентоспроможності», – йде мова у вищезазначеному документі.

Забезпечення партнерських відносин між державним і приватним секторами покладено на адміністрацію. Разом з тим, влада буде співпрацювати з комерційними фірмами з метою «покращити стійкість нашої космічної архітектури». Для США важливим є захист доступу до космічного простору, бо це безпосередньо впливає на економічну та, відповідно, національну безпеку. «Демократизація простору» є поняттям того, що багато урядів, а також недержавних суб'єктів мають можливість запуску супутників у космос за порівняно низькою ціною. Це стає причиною експлуатації цієї технології так, що це може зашкодити Сполученим Штатам, відповідно саме стратегія від цього застерігає. «Злиття даних із зображень, комунікацій та геолокації дозволяють модифікованим суб'єктам отримати доступ до раніше недоступної інформації».

Держави, що вважають себе конкурентами США, працюють над удосконаленням технології та тактики з метою зламу космічних активів Сполучених Штатів, а для цього, відповідно, треба застосовувати нові підходи до визначення космічного простору як суперечливого стратегічного майданчика. Стратегія зосереджена на тому, що кожне небезпечне втручання чи атака на компоненти космічної архітектури держави обов'язково будуть отримувати відповідь. Також у стратегії зазначено, що Китай і Росія виступають прихованими суперниками, діяльність яких спрямована на підрив лідерства США. Така політика покладена на відповідальність Національної космічної ради, яка буде «переглядати американські довгострокові космічні цілі та розробляти стратегію, яка об'єднає всі космічні сектори для підтримки інновацій та американського лідерства у космосі». Скотт Пейс, відповідальний секретар Національної космічної ради, зазначив, що «Сполучені Штати повинні прагнути бути найпривабливішою юрисдикцією у світі для інвестицій приватного сектора та інновацій у космічному просторі... Це вимагає прозорого, ефективного та мінімально обтяжливого внутрішнього механізму регулювання для американських компаній, що здійснюють космічну діяльність». За його словами, влада США і приватний сектор зобов'язані «використовувати юридичні та

дипломатичні засоби для створення стабільного, мирного середовища не тільки для урядової діяльності, але й для комерційної». Такі процеси потребують значних зусиль, які повинні бути направлені на «мінімізацію та пом'якшення перешкод для американських космічних систем». Приватний сектор США, як вказав Пейс, «повинен мати впевненість, що він зможе отримати прибуток від капітальних вкладень» у космічні системи й інфраструктуру [171].

Дослідження, що стосуються космічних розробок, виводять країну на перші позиції у науково-технологічній сфері серед держав-світових лідерів. Стосовно Сполучених Штатів, передовою компанією цієї сфери стала SpaceX. Як зазначив її керівник Ілон Маск, можливість повторного застосування першого ступеня ракети – частини, що, як правило, падає в океан, зменшить витрати на її запуск у сто разів. У квітні 2016 року, в результаті чотирьох невдалих спроб, ракета Falcon 9 успішно сіла на безпілотний корабель. Результат успіху полягає в тому, що використано більше ракетного палива на основі рідкого кисню для збільшення тяги, також посадку здійснено з керованим вектором тяги замість попередньої версії з використанням парашута [172].

Оборонний бюджет Сполучених Штатів складає 692 мільярди доларів (дані 2018 року), з якого близько 40% виділяють на технології [173]. До прикладу, науковці США працюють над розробкою військового корабля-дрона «Sea Hunter», який працює без людського екіпажу. Перше судно, що спроектоване збройними силами для цілей автономного патрулювання морського простору та пошуку підводних човнів, а подібні завдання є складними навіть для судна з командою досвідчених моряків. Через спеціальні алгоритми навігації 40-метровий корабель здатний пересуватися за всіма правилами морського судноплавства та може уникнути зіткнень з іншими суднами. У разі успішних дворічних випробувань морський флот Сполучених Штатів розглядатиме питання про розробку кораблів-дронів для інших цілей, до прикладу, для деактивації мін, які не розірвалися.

Аналіз зарубіжної політики у сфері промислової інноваційної діяльності дав можливість визначити основні напрямки, за якими Україні слід рухатися задля забезпечення своєї економічної безпеки. А саме:

1. для покращення процесу застосування науки й інновацій з метою забезпечення економічної безпеки держави розробити Національну стратегію безпеки науки та інновацій, зробивши акцент на тому, що наука й інновації є життєво важливими для нації, що, в свою чергу, дасть можливість країні швидко та дієво реагувати на певні загрози;

2. на державному рівні ефективно задіювати інфраструктуру, ресурси та співробітництво між державними установами, університетами, компаніями й міжнародними партнерами;

3. держава повинна тісно співпрацювати у питаннях економічної безпеки з приватним сектором для адаптації та комерціалізації результатів науки й інновацій;

4. необхідно створити департамент, який буде відповідати за політику та координацію програм підтримки науки й інновацій, а також науково-інноваційної діяльності, спрямованої на забезпечення економічної безпеки;

5. варто визнати, що сировинне багатство – це конкурентна перевага, яку необхідно навчитися застосовувати в інтересах розвитку національної економіки.

6. держава повинна стати активним учасником інноваційного процесу: займатися формуванням умов для становлення сприятливого інноваційного середовища, напрацюванням стратегії, фінансуванням пріоритетних проектів, формуванням та розвитком нових інститутів тощо;

7. сформувати лояльну податкова політику для іноземних компаній, які займаються науково-дослідною та дослідно-конструкторською діяльністю на території держави;

8. оскільки інноваційно розвинутій країні необхідна висококваліфікована робоча сила, необхідно приділити значну увагу та підтримку системі сучасної освіти;

9. для підвищення експортоорієнтованості країни необхідно більше уваги приділяти зовнішній політиці;

10. необхідно створити нормативно-правовий документ, який би координував підтримку досліджень та інновацій, а не просто описував теоретичну частину наукової та науково-технічної діяльності;

11. за пріоритетний напрямок державної підтримки інновацій визначити забезпечення участі українських науково-дослідних організацій та підприємств у міжнародних проектах та програмах;

12. удосконалити Стратегію національної безпеки України та визначити в ній місце інноваційного розвитку як важливої складової національної безпеки України загалом;

13. з метою ефективного розвитку держави необхідно збалансувати роботу уряду за кількома напрямками: бізнес-середовище; регулятивне середовище – охоплює законодавство в галузі торгівлі, податків і підприємництва; політика, спрямована на розвиток інноваційного середовища.

Вищезазначене показує, що інноваційна складова економічної безпеки є базисом для рівномірного та постійного покращення усіх сфер життєдіяльності людини, громадянина, суспільства та держави загалом. Але це не означає, що Україна повинно «сліпо» слідувати прикладам інших країн, проте ми можемо вчитися на чужих помилках. Головним прикладом для наслідування Україною повинно стати те, що інноваційність країни в її безпековій сфері економіки значно залежить від державної політики. Лише при правильній економічній, зокрема, інноваційній політиці країна може завоювати лідируючі позиції та гарантувати свою економічну безпеку, своєчасно реагувати та нейтралізувати не лише реальні, а й потенційні загрози у всіх сферах.

Висновки до розділу 2

У розділі 2 здійснено оцінку рівня економічної безпеки України в період 2011 – 2018 рр. на основі Методики Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, яка показала, що з 9 субіндексів покращилися лише 4, а 2 залишилися на рівні попереднього року, що теж можна вважати як негативну тенденцію, оскільки світова економіка постійно розвивається і будь-яке «стояння на місці» зрештою перетворюється в негативну динаміку. Жодна зі складових економічної безпеки в період, що аналізується, не перебувала в критичній та небезпечній зонах, при цьому 5 індикаторів знаходяться в зоні, яка характеризується як задовільний рівень економічної безпеки. Проте 3 із них лише нещодавно піднялися з небезпечної зони: макроекономічна (покращення в І півріччі 2018 р.); фінансова (в небезпечній зоні перебувала до 2016 р. включно); зовнішньоекономічна (з 2016 р. піднялася на задовільний рівень, після чого залишається без змін на рівні 40 %).

З'ясовано, що протягом періоду 2011 – I півріччя 2018 рр. рівень інвестиційно-інноваційної безпеки постійно знаходиться в небезпечній зоні. На I півріччя 2018 р. показник знизився на 9,1 %. Визначено, що така ситуація зумовлена несприятливим інвестиційним кліматом і недостатнім рівнем інвестиційних ресурсів через військові дії на сході країни й невизначені перспективи економічного зростання на тлі значного рівня корупції, гальмування реформ та несприятливості умов ведення бізнесу. Аналіз інноваційної діяльності в промисловості України показав, що, починаючи з 2013 р., кількість інноваційно активних промислових підприємств знижується, при цьому погіршується інтегральний показник рівня економічної безпеки. Також у 2016 р. спостерігається незначне покращення рівня економічної безпеки (на 8 %), і в цьому ж році покращуються всі показники інноваційної діяльності в промисловості України.

Розроблено економіко-математичну модель прогнозування рівня інтегрального показника економічної безпеки. Використання прогнозної моделі й порівняння інтегрального показника економічної безпеки України та інвестиційно-інноваційної складової показали, що інвестиційно-інноваційна безпека України йде по нисхідній, втрачаючи майже 7 в. п. до 2025 р. у порівнянні з 2017 р.; що стосується інтегрального показника економічної безпеки, то значних його погіршень не спостерігається (показник залишається в межах 46 – 48%), проте і покращень не відбувається, перебування на місці в швидкозмінному економічному світі прирівнюється до спаду. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано доцільність використання авторської логіко-концептуальної моделі гарантування економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості, яка враховує інноваційний потенціал держави, національні інтереси та інтереси громадян України.

На основі критичного дослідження, систематизації й узагальнення зарубіжної та вітчизняної прагматичної політики у сфері промислової інноваційної діяльності було розроблено комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення економічної безпеки країни. Суть цих пропозицій можна звести до таких основних моментів: необхідно проводити детальний аналіз промисловості з метою визначення, де варто застосувати з метою гарантування економічної безпеки відповідні науки та інновації, запропоновані урядом, університетами та приватним сектором; підвищувати фінансове забезпечення сфер, що потребують більшої підтримки з метою досягнення ідентифікованих цілей держави; об'єднати науково-інноваційні пріоритети системи економічної безпеки; співпрацювати у цілях економічної і національної безпеки з приватним сектором для адаптації та комерціалізації результатів науки й інновацій; включити інновації до Стратегії національної безпеки як один з важливих елементів національної безпеки держави, економічної у тому числі.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОМИСЛОВOSTІ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Посилення економічної безпеки України шляхом покращення інвестиційної привабливості інноваційних проєктів у промисловості

Промисловий сектор економіки України – стратегічний національний ресурс, а також складна науково-технічна й організаційна система, представлена значною кількістю підгалузей від металургійної промисловості до підприємств легкої промисловості. За останні три десятиліття промислові підприємства України мають практично незмінну (застарілу) технологічну базу, а це, в свою чергу, призвело до зниження інноваційних потреб та застосування новітніх науково-технологічних розробок у галузі. Як результат, це не посприяло соціально-економічному розвитку країни і посилило загрози для її економічної безпеки. Як засвідчили події 2014 р., серйозну загрозу для існування самої держави становлять не розв’язані вчасно проблеми економічної безпеки у тому числі.

Після Другої світової війни за основну доктрину економічної безпеки було прийнято взаємопроникнення й залучення бізнес-інтересів та великого капіталу до економіки провідних країн світу. Існувала думка, що за рахунок економічних інтересів можна стримати військову агресію певних країн стосовно інших держав. Нині ця доктрина, зокрема й міжнародні домовленості, потребують системного аналізу з приводу можливостей забезпечення економічної безпеки країни, а, відповідно, й національної. Однак за багато століть підтверджувалася єдина істина, яка полягає у тому, що на сильного противника не нападають. Саме тому державна політика повинна бути спрямована на посилення економічної безпеки країни як за мирних стабільних умов, так і за кризових нестабільних, тобто

зовнішня кон'юнктура не повинна впливати на забезпечення внутрішніх потреб країни. Оскільки забезпечити економічну безпеку країни у період сучасного розвитку цивілізації можливо лише за умови прогресу науки і технологій у базових галузях економіки, то це має стати ключовим аргументом щодо використання інструментів такого процесу [174].

Традиційно склалося, що інноваційна діяльність у промисловості направлена на те, щоб створювати і впроваджувати у виробництво прогресивні технології видобутку, новітні, вищого рівня засоби для процесів, які забезпечують транспортування і переробку сировини. Все це в результаті підвищить ефективність і безпеку виробництва, відповідно, покращить екологію, знизить затратність ручної праці, застосування сучасних матеріалів і сировини тощо. Розрахунки економічної ефективності таких інновацій підтверджують відповідну віддачу. Значної актуальності ефективний інноваційний розвиток промислових підприємств набуває у зв'язку із входженням України до ЄС та подальшою інтеграцією у світову економіку. Важливо, щоб за умов дефіциту фінансових ресурсів усі інновації, що потребують інвестицій, як результат, досягли такого економічного ефекту, що покрив би затрати та був спрямований на подальший розвиток виробництва. Доцільним є зведення до окремих програм технічного, соціального й економічного спрямування відповідних науково-технічних інновацій у сфері безпеки праці та захисту екології. Якщо вказувати проблеми інноваційного розвитку промислових підприємств, варто звернути увагу на те, що продукцію деяких з них у більшості не можна визначати як інноваційну. Незважаючи на це, промислові підприємства за сучасних умов повинні бути дієвішим реципієнтом наукомісткої продукції в інноваційних галузях.

Базові галузі промисловості спрямовують свою інноваційну діяльність на застосування та комерціалізацію розробок і результатів наукових досліджень, що, в свою чергу, дає можливість випускати на ринок новітні конкурентоздатні товари й послуги. Виникає потреба залучати окремі структури та організації на певному етапі інноваційної діяльності, а також інвестувати в них з розрахунку

одержання економічного ефекту на кінцевому етапі – виробництво чи споживання, що власне покриває затрати та дає віддачу. Саме результативна комерціалізація науково-технічних розробок є однією з найбільш важливих умов розвитку виробництва, у тому числі його складових – безпеки праці, екології, інформації та ін. Вітчизняними науковцями встановлено, що в Україні відчутне серйозне відставання в організації, а також підтримці та застосуванні діяльності спеціалізованих інноваційних структур. Як висновок, розуміємо потребу щодо певних організаційних, правових та фінансових заходів, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності.

Протягом років у загальній теорії ефективності визначилися напрями, пов'язані з ефективністю суспільного виробництва, капіталовкладень, науково-технічного прогресу, цільових комплексних програм, питань госпрозрахункової ефективності. Головне, на чому вони ґрунтуються, - принцип досягнення високих результатів за рахунок незначних затрат суспільної праці, хоча мають певні особливості. Специфікою кожного з цих напрямів є, наприклад, питання вибору та методологія розрахунку показників ефективності. Госпрозрахунковий економічний ефект є значущим показником ефективності нововведень на рівні підприємства, оскільки відображає процес впливу їх упровадження на результати господарської діяльності. Він повинен передбачати затрати власних коштів і власну економію ресурсів підприємства та виражатися у показниках, загальноприйнятих в оцінці господарської діяльності підприємств. При здійсненні оцінки ефективності інновацій ураховуються, крім економії затрат, соціальні чинники: покращення умов та безпеки праці, екології та захист інформації підприємства тощо. Також потрібен кількісний облік або дотримання правил тотожності для порівняння варіантів.

Інноваційний процес, на відміну від науково-технічного прогресу, характеризується безперервністю навіть після впровадження, тому що дифузія вдосконалює нововведення, вона стає ефективнішою, одержує нові споживчі властивості. Власне тому інновацію потрібно сприймати як процес наукової,

науково-технічної діяльності, який дає певний економічний ефект (технічний, матеріальний, соціальний, екологічний тощо), а також відповідний життєвий цикл і разом зі створенням, доведенням до комерційного застосування та поширенням здійснює належне інвестиційне забезпечення за певної сфери використання. Для інновації характерна орієнтація на кінцевий результат прикладного характеру, її завжди розглядають як складний процес, який дає конкретний технічний, економічний та соціальний ефект [175].

Економічна безпека включає промисловість України як важливу складову своєї системи, яка гарантує державний суверенітет, сучасний ефективний розвиток вітчизняної економіки, забезпечення певного спектру життєво важливих потреб кожної окремої людини, суспільства і країни загалом. На жаль, промислові підприємства України часто, разом з тим, становлять життєву небезпеку для людей, наприклад, коли здійснюють викид хімічно небезпечних речовин. Відповідна ситуація стала наслідком значного ступеня зносу основних фондів промислових виробництв, застосування застарілих технологій, незаконної забудови санітарно-захисних зон та інших негативних факторів. Така загроза насамперед впливає на населення мегаполісів та великих промислових центрів, що сконцентрували людські ресурси й основний індустріально-промисловий потенціал.

Україна активізувала процеси державного самоусунення від формування та втілення державної промислової політики, підтримки тих галузей і виробництв, що мають значний потенціал і конкурентні переваги в той час, коли провідні вчені-економісти та керівництво передових світових держав усвідомили головну роль промисловості у процесі зростання економіки, а також визначили стратегічним напрямом розвитку промисловості неоіндустріалізацію, яка базується на виробництві високотехнологічної продукції. Викликає здивування та стурбованість відсутність не тільки практичних прогнозів і заходів щодо реагування на негативні тенденції в промисловості, а й навіть обговорення цих проблем на урядовому рівні. Відчутною є недостатність розуміння небезпек, які

загрожують деградацією промислового комплексу країни. Адже саме він є важливим системоутворюючим фактором національної економіки, що певною мірою визначає рівень розвитку кожної її галузі. Більше трьох мільйонів осіб є співробітниками підприємств цього комплексу. Третя частина доданої вартості надходить від промислового виробництва та майже половина від продукції, яка йде на експорт. Не буде перебільшенням зазначити, що головним чинником забезпечення життєвих інтересів країни стає промисловість, а також пряму залежність від неї також має економічна безпека держави, соціально-культурні умови життя народу та й загалом національна безпека.

Сучасний стан української промисловості виглядає як глибока системна криза. За 2015 р. спад промислового виробництва складає 13%, хоча попередні роки відзначаються й так досить низьким рівнем. Протягом кількох років системно простежується серйозне падіння у промисловості виробництва продукції, що стало результатом не тільки зменшення наявності української продукції на традиційних ринках (із врахуванням спаду попиту на неї, виходу з виробничого процесу значної кількості підприємств у зв'язку з воєнними діями на сході України), але і ускладнення фінансово-економічних умов їх функціонування. Це, в свою чергу, посилює тенденцію стосовно деіндустріалізації економіки. За останні роки піддано активному реформуванню органи державного управління промислового виробництва. Як результат, ліквідовано Міністерство промислової політики, у тому числі відділ, який займався питаннями промисловості, перейшов до підпорядкування Міністерства економічного розвитку та торгівлі, разом з тим, кількісно кадровий склад немає змоги результативно обробити комплекс складних проблем промислового комплексу.

Нині складається ситуація так, що більше ніж 90% промислової продукції, виробленої в Україні, має низький технологічний уклад. Занадто мало (10–12 %) промислових підприємств, які зайняті інноваційною діяльністю. Інноваційна продукція за питомою вагою у реалізації становила близько 0,7 %, що у 5–7 разів

менше, ніж в економічно розвинених країнах. Вітчизняна інноваційна система продемонструвала неспроможність активізувати інноваційні процеси у промисловості й стимулювати її конкурентоздатність. Якісні зміни у відновленні виробництва відсутні внаслідок стагнації інвестиційних процесів, а також промисловість переживає екстенсивний тип розвитку, в якому простежуються незмінні базові технології. Щоб вийти на новий рівень, необхідні серйозні інвестиції, а відбувається навпаки – скорочення інвестицій в основний капітал. За рахунок власного капіталу промислові підприємства продовжують власне фінансування, це призводить до зменшення його обсягу, а інвестиційні кредитні ресурси становлять не більше 15 %.

Промисловість перебуває у стані розв'язання проблем, що набули загальнонаціонального масштабу. Зокрема, з'явилася загроза технологічній безпеці країни, а це, в свою чергу, вимагає розроблення системи заходів, які направлені на те, щоб промисловий комплекс переформатувати у вигляд, відповідний до потреб розвитку країни. Тільки оновлена, дійсно інноваційна стратегія розвитку здатна дати новий рівень промислового виробництва та якісно новий його стан. Можливим є вихід із кризи за рахунок мобілізації урядового потенціалу, потенціалу вчених, конструкторів, розробників проектів, працівників промисловості, патріотично свідомого бізнесу, громадських організацій, спрямованої на створення і втілення комплексної програми розвитку інновацій у промислових галузях, а також включення механізмів, які динамічно вплинуть на модернізацію країни.

У результаті формування оновленої промислової політики необхідно визначити чітку характеристику промисловості, структуру і параметри її продуктових і виробничих потужностей. Для цього необхідно сформувати організаційно-правовий механізм узгодження інтересів та відповідальності на рівні держави, бізнесу й представників громадянського суспільства на довгостроковій основі. Бізнес потрібно налаштовувати на системну взаємодію з наукою задля прийняття інноваційних технологічних рішень шляхом

застосування значного потенціалу існуючих промислово-фінансових об'єднань. Актуальності набуває завдання модифікації існуючих кланово-олігархічних монополій для влиття у систему промислово-фінансових структур, які поєднують у собі втілення не лише корпоративної, а й державної політики [176].

«Зовсім скоро основою економічного зростання стануть не капітал або природні ресурси, а інновації і людська уява», – таку думку подав у одній зі своїх статей засновник і президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаус Шваб. Цілком природно темою чергової даоської зустрічі вже через рік було заявлено інновації та IV індустриальну революцію. І ця думка Шваба виглядає беззаперечною. У багатьох розвинених і зростаючих економіках раніше концентрувалися на активізації наукомістких галузей та виробництв, перспективу вбачали в інвестиціях у розробки, дослідження і збереження людського капіталу.

Як засвідчують дані доповіді ЮНЕСКО на тему «Наука в авангарді світового руху до стійкого зростання», оприлюдненої восени 2015 р., зросли світові витрати на дослідження у період з 2007 по 2013 роки в обсязі 30,7 %, цим самим випередивши темпи зростання глобального ВВП у 1,5 рази. Цей період вказує на збільшення числа дослідників до 21 %, так само кількість наукових публікацій за період з 2008 по 2014 роки – до 23 %. Стали очевидними причини зміщення акцентів від бездумного споживання ресурсів до більш раціонального, ефективного їх освоєння. Саме за рахунок інновацій вироблена продукція має зовсім іншу якість; вони активізують формування нових галузей локальних економік, розвиток ринку праці та сфери освіти; за їх допомогою можна знизити витрати, збільшити економію й замінність природних ресурсів; стають інструментом для залучення інвестицій. Разом з тим, найголовніше: наука та інтелект уже нині стали пріоритетними для країн, що втримаються на позиції економічних і технологічних лідерів [177].

США знаходяться в авангарді щодо значних інвестицій у дослідження і розробки. Відповідно до даних рейтингу Global Competitiveness Index [155], Сполучені Штати витрачають на науку до 2,9 % ВВП щорічно. У Словаччині

обсяги фінансування науково-дослідної діяльності складають 2,11 % ВВП. Далі варто вказати Ізраїль і Фінляндію, що витрачають для таких цілей 4,4 % та 3,88 % від ВВП відповідно. Порівняймо: Україна за 2016 р. на науку і проведення досліджень не перевищила обсягу 0,48 % ВВП [104].

У період незалежності число дослідників у галузі технічних наук в Україні зменшилося у 3,5 рази, а також скоротилося освоєння нових видів техніки у 14,3 рази, у тому числі частка інноваційно-активних промислових підприємств – у 5 разів. При цьому загальний приріст ВВП складає 0,7 % за рахунок введення інноваційних технологій, а розвинені країни мають цей приріст у обсязі 60–90 %. Вагомим показником є матеріальне забезпечення співробітників наукової сфери, а це, в свою чергу, стало чинником стримування «відтоку мізків» як з держави, так і з регіону. The New York Times оприлюднила дані про те, що найбільше цінують викладачів у Канаді, США, Італії, Великобританії, Саудівській Аравії, Південній Африці, оскільки їх місячна зарплата в середньому складає в еквіваленті 5000-9000 дол. Протягом останніх років значно збільшилася оплата праці професорів у Індії, що перевищило показник у 7000 дол. Навіть Китай, у якому ще кілька років тому вчені отримували близько 250-300 дол., на урядовому рівні підвищив оплату їх праці в кілька разів, тому що розвиток науки й освіти включив до національної програми стимулювання економічного зростання КНР. Як засвідчують дані Міжнародного фонду досліджень освітньої політики і Держслужби статистики, в Україні середньомісячна зарплата викладачів і вчених не перевищує межу 300 дол. А це, в свою чергу, призвело до негативної тенденції: різні оцінки підтверджують, що кожного року Україну покидає від 6000 до 9000 представників інтелектуальних професій. Разом з тим, вікова категорія 80–85 % наукових співробітників, що викладають у ВНЗ України, наближений до пенсійного.

У 2000 р. професор Каліфорнійського університету довів причинно-наслідковий зв'язок між інвестиціями в науку й у розробки та економічним зростанням, провівши дослідження у сфері сільського господарства. Аналізуючи його оцінки, можна простежити те, що вкладені кошти у науковий бекграунд АПК

у європейських країнах згенерували прибуток у відношенні 1 дол. до понад 62 дол. національного багатства, у США й Канаді – 46,5 дол., а в Японії та Ізраїлі – 37,4 дол. Упевненість у тому, що саме інноваційність має прямий вплив на ВВП, з'являється на основі рейтингу Innovation Index від Bloomberg. Він демонструє інтенсивність досліджень і розробок, додану вартість продукції, яка випускається, продуктивність економіки, ефективність інтелектуальних та інших галузей. За даними на початок 2018 р., до першої десятки Innovation Index ввійшли Південна Корея, Швеція, Сінгапур, Німеччина, Швейцарія, Японія, Фінляндія, Данія, Франція та Ізраїль. Щодо України, вона посіла 46-е місце, між Тайландом і Кіпром [178]. Але якщо взяти до уваги дані такого щорічного дослідження, як Global Innovation Index, позиція нашої країни – 50-е місце, між Катаром і Тайландом, хоча, за попередніми дослідженнями, Україна була на 56-ому місці [179].

Інвестиції виступають одним із головних індикаторів інноваційності країни. Надходження капіталу – це не лише динамічна складова у розвитку наукомістких галузей, воно також відбиває становище бізнес-середовища у державі, демонструє присутність людських ресурсів і кваліфікованої робочої сили, стан внутрішнього ринку [180]. За даними ООН, за 2017 р. надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) знизилися на 16 % і склали 1,5 трлн. дол. у порівнянні з 1,8 трлн. дол. за попередній рік. Такий процес простежується другий рік поспіль. Це пояснюється переважно спадом активного придбання іноземцями компаній у США та Великобританії. Надходження інвестицій до розвинених країн за 2017 р. знизився на 27 % – до 810 млн. дол., а саме у Північній Америці – на 33 %, в Європі – на 27 %. Хоча в Австралії простежувалося збільшення на 11 %. Варто звернути увагу на те, що ПІІ у країнах, що розвиваються, за минулий рік зросли на 2 %, дійшовши до 653 млрд. дол. Країни перехідної економіки мають показник, знижений на 17 % – до 55 млрд. дол., а це є мінімумом з 2005 р., в більшості у зв'язку зі скороченням у Росії (на 17 %, до 31 млрд. дол.) та повільним надходженням інвестицій до більшості країн СНД. У доповіді ООН, зокрема,

зроблено акцент на тому, що після трирічного збільшення обсягів транскордонних угод зі злиттів та поглинань за 2017 р. скорочення відбулося на 23 % – до 666 млрд. дол. Але цей показник потрапив у трійку максимальних протягом останнього десятиріччя [181].

За даними станом на 1 жовтня 2017 р., обсяг іноземних інвестицій в Україну збільшився на 2,22 млрд. дол. (або на 5,9 %) – до 39,72 млрд. дол. порівняно з показником на початку року. Як фіксує Держстат, нерезиденти протягом дев'яти місяців у 2017 р. збільшили вкладення в Україну на 1,2 млрд. дол., разом з тим вивівши 0,3 млрд. дол. [104]. Різниця курсу в 1,3 млрд. дол. гарантувала основний приріст, що, мабуть, було пов'язано з ослабленням долара відносно основних світових валют. Окрім того, 38,1 % від усіх вкладень за період дев'яти місяців вищевказаного року припадає на інвесторів, зареєстрованих у Кіпрі, – 0,5 млрд. дол., 17,3 % – у Нідерландах (0,2 млрд. дол.), 16,7 % – у Великобританії (0,2 млрд. дол.). У розрізі відповідно до галузей у промисловість вклали 0,5 млрд. дол., у фінансову й страхову діяльність – 0,3 млрд. дол. [182].

Ще одним підтвердженням того, що Україна ще не зовсім втратила позиції в інноваційному розвитку, є те, що Україна знаходиться в числі лідерів за освітнім критерієм (п'яте місце в світі). Патентна активність в Україні також на досить високому рівні. Крім того, щорічно українські ВНЗ випускають до 20 000 фахівців з технічною освітою. А українські вчені, незважаючи на недостатнє фінансування, мають успіхи у розробках. Як приклад, Володимир Татаренко, який став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений авіабудівник, розробив концепт капсули, що рятує пасажирів в аварійних умовах літака. Прикладом може слугувати також те, що фахівці Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського винайшли склад речовини, після просочення якою тканина не горить, окрім того це в кілька разів дешевше закордонних аналогів. Хоча Україна – країна-аутсайдер за продуктивністю праці, кількістю високотехнологічних підприємств та обсягом фінансування, спрямованого державою для досліджень. Усе вищезазначене значно стримує нові розробки.

Складність ситуації полягає ще і в тому, що розробники в Україні винаходять технології в основному як продукти, зміщені в бік софту, тоді як ґрунтовних проєктів, здатних розв'язувати щоденні завдання для пересічних споживачів та бізнесу, один серед п'яти-шести стартапів. Причиною також є й те, що результативні рішення за цими програмами не потребують фізичного виробництва, комплектуючих, відповідно, значно спрощеним є продаж за кордон і залучення до них інвестицій.

Питома вага у зростанні економіки належить розвитку матеріально-технічної бази, тому значно простіше розпочати роботу за напрямками, у яких Україна має певні переваги: технічний, географічний та інтелектуальний. Також сюди можна віднести ІТ-сектор, агропромисловий комплекс через сприятливий клімат і застарілу технічну базу, оборонно-промислову галузь у зв'язку зі зростанням витрат на оборону й бойові дії на сході країни.

Крім того, Україна з незмінною структурою експорту може зробити основним джерелом інновацій та головним інвестором у технологічні розробки саме промисловість (металургія, машинобудування, добувна промисловість, хімпром, агропромисловий комплекс). Модернізація у галузях виробництва товарів з високою конкурентоспроможністю і доданою вартістю гарантують подвійний ефект: формують попит на наукові розробки у межах країни й збільшують її конкурентоздатність на зовнішніх ринках.

Українські розробки у сфері авіа- й ракетобудування цікаві для всього світу. Разом з тим, всесвітньо визнаними є вітчизняні досягнення у сфері медицини, електрозварювання, атомної енергетики, і саме на сьогодні існують широкі можливості у їх застосуванні. Хоча це більш наближено до потенціалу, оскільки винайти, впровадити й отримати ефект – це більш складний і комплексний процес, тому ці проблеми залишаються ще не вирішеними.

У 2016 р. Forbes вперше запропонував до уваги рейтинг інноваційних компаній в Україні, який складено на основі опитування експертного пулу, до якого долучилися: Києво-Могилянська бізнес-школа, інвестиційна компанія SP

Advisors, рейтингове агентство IBI-Rating, юридична фірма Integrites, а також представник великої четвірки – KPMG² [183]. У ході оцінки фахівцями відповідних галузей економіки було охоплено рівень унікальності продукції та бізнес-процесів підприємств-новаторів у своїй галузі. До рейтингового списку потрапили розрізнені між собою компанії, хоча, на думку експертів Forbes, спільним є бажання використовувати інновації у широкому сенсі цього слова. Серед промислових підприємств до рейтингу потрапили: «Південмаш» (2 місце), «Фармак» (4 місце), «Турбоатом» (5 місце), «Нафтогазвидобування» (7 місце), «МХП («Миронівський хлібопродукт»)» (8 місце), концерн «Укроборонпром» (9 місце), «Вінд Пауер» (12 місце), «Дарниця» (13 місце), Drone.ua (16 місце), «Еко-оптима» (17 місце), «Сварог Вест Груп» (18 місце), AgriLab (19 місце) та «Кернел» (20 місце).

Саме дніпропетровський «Південмаш» та його супутник КБ «Південне» ввели Україну в число країн, в яких існує повний цикл виробництва космічних апаратів і засобів їх виведення. Держав з такими можливостями у світі сьогодні існує не більше десяти. Протягом 50 років існування підприємства створили чотири покоління стратегічних ракетних комплексів, більше 400 космічних апаратів різних модифікацій, ракети-носії сімейства «Зеніт», «Космос», «Циклон». КБ «Південне» також є творцем унікальної міжконтинентальної балістичної ракети Р-36М «Сатана», крім цього, і до нині є єдиним власником технології з модернізації й продовження її ресурсу. У зв'язку зі статусом продукції подвійного призначення інформація про нові розробки «Південмашу» та, відповідно КБ «Південного» рідко стає доступною широкому загалу раніше, ніж того вимагають інтереси держави. До прикладу, чутки про створення «Південним» новітніх оперативно-тактичних ракетних комплексів (ракетний комплекс «Грім» і крилата ракета «Коршун») отримали підтвердження тільки на початку 2016 р. Також

² KPMG — міжнародна мережа фірм-членів KPMG International, яка об'єднує 189 000 професіоналів у понад 150 країнах світу. В Україні KPMG здійснює свою діяльність з 1992 року, що надає такі послуги: аудит, податкове та юридичне консультування, консультування з управління ризиками, інвестиції та ринки капіталу [183].

значним попитом за кодомом, у тому числі в країнах ЄС та США, користується деяка продукція і послуги наукового центру. З погляду мирних технологій перспективними виглядають напрацювання у галузі освоєння космосу. До прикладу, «Південне» стало учасником розробок системи антиастероїдного захисту Землі, зокрема створення модулів з перехоплення астероїдів на відстані 10-100 млн. км, висотного безпілотного літального апарата, підприємство задіяне в міжнародних дослідженнях з боротьби з космічним сміттям та космічного захоронення радіоактивних відходів [180].

Україна повинна розвивати галузі, які залучають інвестиції та є привабливими для іноземних партнерів. За період 2017 р. індекс інвестиційної привабливості України досягнув максимального показника протягом останніх шести років – 3,15 бала за 5-бальною шкалою. Таким стало рішення Європейської Бізнес Асоціації після опитування, проведеного між керівниками 142 найбільших міжнародних та українських компаній. Востаннє позначка індексу перетнула межу в 3 бали тільки в кінці 2011 р. Як свідчать результати опитування, негативні настрої бізнесменів повністю не зникли, хоча отримали послаблення.

Відчутною є затримка у сприйнятті бізнесом клімату для інвестицій і розвитку підприємництва. До прикладу, дії реформ, введені в 2015–2016 рр., на початку приймаються як закони, а лише потім починають реалізовуватися як рішення влади і фактично виконуватися. Через те бізнес, хоч і з затримкою, але починає переконуватися, що ситуація в країні покращується. Серед найрадикальніших змін можна назвати, наприклад, зростання прозорості відшкодування ПДВ. Таке політичне рішення прийняли наприкінці 2016 р., а бізнес почав відчувати, що це працює, лише влітку 2017 р., коли пройшов відповідний цикл упровадження та певна кількість відшкодувань для підприємств відбулася, вони про це ствердно сказали. Інше питання: на сьогодні не можна стверджувати, що корупція і монополізація за всіма напрямками державної політики та по всіх вертикалях підпорядковані певній абсолютній силі. Фактично є певні підприємства, контрольовані зацікавленими особами – бізнесменами,

політиками. Тому нині для іноземних та внутрішніх інвестицій в Україну впливовим чинником є ризики, зокрема, пов'язані з ситуацією на сході країни. Істотними вони є для інвесторів, а також міжнародних компаній у той час, коли потенційний прибуток переважається занадто серйозними ризиками. Якщо визначати підвищення споживчих настроїв, зростання внутрішнього ринку загалом, то нічого не станеться само по собі. Для цього необхідні інвестиції, кредитне фінансування. За умови одночасного посилення зацікавленості іноземних інвесторів та зменшення ризиків для них, привабливість ринку зросте шляхом підвищення добробуту громадян і збільшення внутрішнього попиту.

Як показує сучасний досвід, іноземному інвесторові важливими є три речі. По-перше, гарантія того, що при вільному вкладанні коштів так само вільно їх можна забрати. По-друге, розуміння правил, чинних на території даної країни. По-третє, стабільні прогнозовані правила та вільний рух капіталу, який сприяє мобільності.

Для західних бізнесменів український ринок є привабливим. На сьогоднішній день цікавою для інвестора є нинішня частка ринку, а в майбутньому може утримати увагу лише зростання нашого ринку. Тому цей процес є не взаємовиключним, а взаємодоповнюючим. Зростання можливо досягнути за умови проведення реформ та їх швидкої імплементації шляхом активної діяльності уряду. Щоб посприяти інвестиційному кліматові, необхідно провести певні дії. Насамперед, це приватизація, оскільки значні грошові потоки зникають з економіки за допомогою корупційних схем, зокрема на державних підприємствах. Далі – судова, пенсійна реформи та реформа медицини. Крім того, варто провести кілька динамічно проривних індустріально-секторальних реформ. Зокрема, важливим є питання землі. Як висновок, вважаємо, що певна база для ринкового вектору України вже є. У подальшому – це процес налаштування механізмів діяльності за усіма напрямками [184].

Новою сферою на сьогодні виступає дослідження економіко-екологічної безпеки як складової міжнародної безпеки, актуальної для всього глобалізованого

світу. Це пояснюється тим, що такі дослідження переходять у площину міждисциплінарних, оскільки змінилася специфіка надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, а загрози й небезпеки є більш взаємопов'язаними. Як засвідчує досвід, наприкінці ХХ століття світове суспільство досягало втрат у результаті аварій і катастроф 5–10 % від сукупного валового продукту, в той час, як щорічний приріст складав всього 2–3 %. Протягом останніх років масштаби надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру стали ширшими, нерідко виникають надзвичайні ситуації на спеціальних об'єктах — електростанціях, у військово-промисловому комплексі, хімічній і нафтохімічній галузі тощо. Серйозної небезпеки набуває зберігання потенційно небезпечних речовин, матеріалів, тимчасово законсервованих виробництв і технологій [185]. У зв'язку з цим увесь світ зацікавлений у розвитку екологічно чистих підприємств, а також, що найбільше розповсюджено в сучасному світі, пошуку альтернативних видів опалення, це насамперед стосується промислових підприємств.

Варто визначати на сьогодні пріоритетним вітчизняний оборонно-промисловий комплекс, зокрема беручи до уваги ситуацію, в якій нині перебуває Україна. Відомо, що 80 % розробок оборонної промисловості Радянського Союзу проводилися на території України. Незважаючи на певні труднощі, завдячуючи ґрунтовній школі вчених у вищезазначеній галузі, держава тримається у переліку світових лідерів у галузі розробки і виробництва військової продукції й продукції подвійного призначення [186]. За період 2011-2015 рр. частка від глобального експорту зброї складала 2,6 %, відповідно Україна посіла дев'яте місце, дещо поступаючись Італії, серед найбільших експортерів обороно-військової техніки. Перші три позиції у переліку посіли США, Росія, Китай відповідно.

Зараз ситуація виглядає таким чином, що уряд практично займається не фінансуванням інноваційних перспективних розробок у цій галузі, а витрачає фінанси для підтримки боєздатності існуючих озброєнь і техніки ЗСУ. Раніше це була традиційно державна монополія, яка на сьогодні фактично перебуває у

приватних інвесторів, що, як наслідок, призвело до залучення місцевого й іноземного бізнесу до цього досі закритого та високоприбуткового ринку. Разом з тим, держава отримала можливість запуску нового механізму, який полягає у тому, що за порівняно стислий термін інноваційну ідею можна втілити в прототип, а у подальшому — відкрити серійне виробництво і передати його армії. Саме це в умовах, що склалися, стало найвірогіднішою альтернативою для залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів з метою реалізації перспективних оборонних розробок. Хоча необхідно враховувати, що подібна модель може працювати в умовах прозорого механізму, ефективність якого продемонстрував найкращий світовий досвід. Прикладом такої прозорості можуть бути відкриті платформи, тобто проектні офіси із забезпечення розробки і виробництва інноваційних продуктів, розрахованих на певні цілі та ринкові стандарти: DARPA³ у США, Офіс Головного Вченого в Ізраїлі⁴, DRDC⁵ у Канаді, DSTO⁶ в Австралії [186-189]. Вітчизняні технології визначаються не меншою креативністю й економічною ефективністю порівняно з іноземними аналогами, відповідно конкурентоздатними на світовому ринку, особливо в умовах розробки інновацій українськими фахівцями на замовлення іноземних клієнтів [190].

Україна має подібні платформи, серед яких однією з активних є Tech Today Hub [191]. Вона представляє ефективну комунікаційну платформу, в межах якої отримали порозуміння та перебувають у рівних умовах бізнес і наука, що робить можливим використання вітчизняними вченими власних знань, розробок і практичних навичок. Саме подібне середовище може стати базою інноваційного розвитку за моделлю «потрійної спіралі», де можлива реалізація комунікації між

³ Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів (DARPA) (англ. Defense Advanced Research Projects Agency) — агентство Міністерства оборони США, що відповідає за розробку нових технологій для використання в збройних силах США [186].

⁴ Офіс головного вченого (Office of the Chief Scientist) — державний інститут в Ізраїлі, який відповідає за інноваційну політику країни [187].

⁵ Defence Research and Development Canada (DRDC) — агентство Міністерства національної оборони, мета якого полягає в тому, щоб забезпечити збройними силами Канаду, іншими урядовими департаментами, а також органами громадської безпеки та національної безпеки знання і технології [188].

⁶ Організація оборонної науки і техніки Австралії (Defence Science and Technology Organisation) — філія австралійського Міністерства оборони, який досліджує і розвиває технології для використання в австралійській оборонній промисловості. Організація є провідною установою уряду Австралії, які відповідають за застосування науки і техніки для охорони і захисту Австралії і її національних інтересів [189].

ключовими гравцями – стейкхолдерами (промислові підприємства, вітчизняні вчені, урядова підтримка) [192].

Як приклад такого співробітництва та взаємодії, є розробки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна з метою забезпечення промислових підприємств. Досвід Словаччини демонструє, як для підприємства «Татравагонка» університет став розробником конструкторської документації 6-вісної цистерни для перевезення нафтопродуктів. Також цей університет забезпечує технологічний супровід: здійснення сертифікаційних випробувань універсального піввагона виробництва ТОВ «Казахська вагонобудівна компанія» на візках виробництва КНР згідно з вимогами нормативних документів; здійснення приймальних та заводських випробувань міжрегіонального електропоїзда подвійного живлення для забезпечення пасажирських перевезень виробництва Hyundai-Rotem Company; послуги інжинірингу для проведення випробувань з приймання, експертизи та подальшої сертифікації двоповерхових міжрегіональних двосистемних шестивагонних електропоїздів моделі EJ 675 виробництва «SKODA VAGONCA». Університетом здійснено суміжні інноваційні розробки, наприклад, виробництво пористого скла (конкурентоздатний теплоізоляційний будівельний матеріал високого класу). Ще однією важливою функцією, що забезпечує університет, є утилізація літєвих джерел струму й отримання вторинної літєвої сировини. Крім усього іншого, все це спрямовано на екологічну безпеку держави, оскільки економічний ефект вторинної сировини покращує стан екології, сприяє її безпечності, а це, в свою чергу, сприяє формуванню іміджу України серед країн Європи та бізнес-партнерів [193].

Також прикладом інновацій можна вважати один із напрямків діяльності Vodafone – «Інтернет речей» (Internet of things). Він полягає у тому, що оператор сприяє бізнесу в зменшенні витрат й підвищенні продуктивності шляхом використання певних послуг: контроль за пересуванням транспорту і витратами

палива, оптимізація маршрутів слідування, оперативне відстеження вантажів, автоматизація ручних процесів, зменшення рівня крадіжок тощо [193].

Інноваційні рішення застосовані та активно впроваджуються у виробництві на ПАТ «ІНТЕРПАЙП», Нижньодніпровський трубопрокатний завод «ІНТЕРПАЙП» є єдиним в Україні виробником залізничних коліс, зокрема, виготовляє колеса для швидкісних електропотягів. Це виробництво одне з трьох у межах СНД, також воно є експортером коліс до країн Європи та Північної Америки, відповідно тим самим залучає інвестиції до вітчизняної промисловості [193].

Українська наука активно долучається до інноваційних процесів у промисловості, зокрема галузеві інститути НАН України продемонстрували свої інноваційні рішення у важкій індустрії. Як приклад, Відділом проблем екологічної геології і розробки рудних родовищ НАН України запропоновано інноваційну технологію комплексної переробки твердих промислових відходів у вихровому повітряно-мінеральному потоці: відвальних гематитових (окислених) кварцитів та некондиційних залізних руд, шлаків чорної й кольорової металургії, відходів видобутку та збагачення золота, шлаків сміттєспалювальних заводів. Замовниками такої техніки й технології вже стали два підприємства з Німеччини і Швеції [193]. Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України дав пропозицію для застосування у машинобудуванні й металургії карбідосталі, зокрема у таких сферах: для чистової і напівчистової обробки вуглецевих та низьколегованих сталей, кольорових металів та чавуну з високими швидкостями різання – металорізальний інструмент; промислові ножі, у тому числі біметалеві, з ріжучою частиною, виготовленою з карбідосталі, й корпусною частиною – з конструкційної сталі; інструмент для безстружкової обробки металів – робочі частини витяжних штампів, волокни, прокатні валки, матриці прес-форм та ін.; калібри, кінцеві міри довжини, кондукторні втулки; конструкційні деталі – робота в умовах інтенсивного зношування; наплавочні матеріали для армування швидкозношуваних поверхонь деталей [193]. На сьогодні, у добу

високотехнологічних розробок, визначальним стає використання ІТ-технологій у виробництві промислових підприємств. Як приклад, можна назвати розробку компанії SK.AI (дослідно-конструкторська компанія, яка пропонує науково-технічні рішення для бізнесу) цифрових рішень і BigData з метою підвищення ефективності діяльності промисловості. Вищезазначені розробки дають можливість високої контрольованості процесів та керування обладнанням, його запуску через електронний ключ, автоматичного відстеження показників роботи обладнання чи окремих його механізмів, застосування методу розпізнавання дефектів у продукції (штучний інтелект) тощо [193].

Як уже зазначалося вище, українське промислове виробництво є важливою складовою системи економічної безпеки, що забезпечує прогресивний розвиток вітчизняної економіки, забезпечення життєво важливих потреб окремої людини, суспільства та країни. Стан промисловості в Україні загалом та інноваційної діяльності в промисловому виробництві, зокрема, стає причиною неефективного використання наявних природних ресурсів, а також негативного впливу на навколишнє природне середовище, таким чином призводячи до погіршення умов існування людини, до неповноцінного використання наявного освітньо-кваліфікаційного потенціалу держави, що, в свою чергу, призводить до неспроможності забезпечити необхідні умови для розвитку людини, послаблення позиції України в системі світового розподілу праці, зниження конкурентоздатності вітчизняних промислових підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, витіснення з внутрішнього ринку українських товаровиробників, зокрема виробників товарів споживчого призначення, та його насичення імпортом тощо. У незадовільному стані перебуває структура інвестицій до основного капіталу за видами промислової діяльності, а це, в свою чергу, складає один із факторів посилення позицій базових галузей промислового виробництва і є несприятливими передумовами з метою переходу до інноваційної моделі розвитку економіки України. Інвестиції до базових галузей, як наслідок, зумовлюють «консервацію» існуючих структурних диспропорцій та направлення

вектору промисловості на створення продукції низького рівня переробки чи проміжного споживання. Інвестування до основного капіталу українського промислового виробництва не призвели до його оновлення, а це, в свою чергу, є свідченням обмеженості його обсягів, направленість на розв'язування поточних питань («латання дірок»), намагання отримати швидкий прибуток, оскільки політична, економічна, правова і соціальна ситуація у країні невизначена та мінлива. Умови існуючої інтенсивності оновлення основного капіталу в промисловому виробництві в межах 4–5 % на рік і ступеня зношеності близько 60 % вказують на те, що задля повної заміни виробничого апарату потрібно приблизно 25–35 років, а це не може відповідати потребам швидкої модернізації виробництва і, в свою чергу, є ризиком спаду ефективності виробництва і продуктивності праці, збільшення ймовірності техногенних катастроф [194, с. 27]. За неправильної експлуатації основного капіталу в промисловості в зв'язку з його старінням можлива поява реальних та потенційних викликів і загроз як для людини, так і для економіки: зростання ймовірності виникнення травматизму та, відповідно, втрати здоров'я людиною під час процесу виробництва в певних галузях української промисловості, збільшення ступеня забрудненості навколишнього природного середовища через промислові відходи й поява екологічних катастроф техногенного характеру, нераціональне використання ресурсів економіки та послаблення фінансово-економічних показників діяльності промислових підприємств, і, як наслідок, зниження конкурентних переваг тощо.

На основі вищезазначеного аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств, можна виокремити завданнями першої важливості: здійснення випереджального розвитку високотехнологічних галузей промислового виробництва та соціально орієнтованих, послідовний перехід до інноваційно-інвестиційного типу економічного зростання. Саме це окреслює значущий напрям розвитку української промисловості – реалізацію політики енергозбереження, а це, в свою чергу, вимагає урахування правових, економічних, соціальних й екологічних принципів у господарюванні. Важливими напрямками розвитку

вітчизняної промисловості у системі економічної безпеки стають: здійснення системної перебудови структури й упровадження новітніх технологій, створення конкурентного середовища і зниження рівня монополізації, вибір ефективного власника та завершення періоду приватизації промислових підприємств, конверсія військово-промислового комплексу тощо.

3.2. Державна політика щодо використання інноваційної діяльності в промисловості в інтересах економічної безпеки України

Унаслідок утвердження інноваційної моделі розвитку як одного з найважливіших системних чинників можна значно підвищити рівень конкурентоспроможності національної економіки та економічної безпеки держави. За останніх кілька років відбулося усвідомлення вагомості інноваційної складової економіки. Під час перехідного етапу України до змішаної економіки відбулася зміна у розумінні місця й основної мети інноваційної політики промислових підприємств. Головною внутрішньою метою будь-якого підприємства, що функціонує в умовах ринкової економіки, є максимізація прибутку. В свою чергу, головна мета в інноваційній діяльності промислових підприємств або організацій – одержання інновацій у певному вигляді, як-от: нові види продукції, нові технології, сировина, сучасні методи організації та управління. Отже, в максимізації прибутку підприємства саме його інноваційна діяльність як основний фактор економічної стійкості займає пріоритетну позицію.

Під час процесів вироблення урядом країни стратегічного курсу основними постають питання суспільного розвитку, разом з тим, невід’ємною складовою у їх вирішенні є завдання реалізації економічного розвитку. З урахуванням того, як успішно це завдання буде розв’язане, відбуватиметься суспільний прогрес, як наслідок, від цього залежить економічна безпека країни та її авторитет на міжнародній арені. Тому реалізація державної політики передбачає від урядових

структур, політичної еліти розроблення моделі розвитку, концептуальних її засад та засобів їх запровадження.

Хоча як пріоритет державної політики впровадження інноваційної моделі економічного зростання національної економіки, державної підтримки високих технологій декларувався, починаючи з 2000 р. у програмних документах усіх урядів України (В. А. Ющенко, А. К. Кінах, В. Ф. Янукович, Ю. В. Тимошенко, Ю. І. Єхануров, В. Ф. Янукович, Ю. В. Тимошенко, М. Я. Азаров, В. Б. Гройсман) [195-203].

Окрім того, «утвердження інноваційної моделі розвитку разом із збереженням та зміцненням науково-технологічного потенціалу» як пріоритет національних інтересів України визначено Законом України «Про основи національної безпеки України», а також це визначено як потреба суспільства і держави, реалізація якої дає гарантії державного суверенітету України та її прогресивного розвитку [204].

На сьогодні серед європейського економічного простору очікують масового решорингу (процес повернення до країни виробництва, що раніше було перенесене в країни з дешевшою робочою силою) виробничих потужностей в європейські країни. Внаслідок цього моніторинг таких змін повинен стати одним з інституційно обумовлених елементів сучасної промислової політики, орієнтованої на її інноваційну складову. Також важливим є розроблення пропозицій щодо участі наукових і промислових підприємств у здійсненні такого решорингу до європейських країн, які реіндустріалізують свої економіки. Запровадження такої промислової політики уряди цих країн уже проголосили. Наприклад, Німеччина як технологічний лідер серед країн ЄС звертає на це особливу увагу, тому з десяти департаментів Міністерства економіки та енергетики два займаються розробленням і реалізацією технічної та промислової політики. Сучасна міць економіки досягнута завдяки насамперед промисловості, разом з тим, забезпечено її безпеку, рівень якої має постійно зростати, враховуючи сучасні виклики. В Україні, на противагу, відбуваються процеси, що

не сприяють розвитку промисловості, оскільки офіційно переважає підхід до промислової політики як рудименту.

Для гарантування економічної безпеки необхідно розвивати та підтримувати інноваційні сфери промисловості країни. Важливими повинні стати розробки за напрямками: нанотехнології і наноматеріали, проблеми ресурсу та безпеки експлуатації конструкцій, енергоефективні технології та ядерна енергетика, інформаційні та авіакосмічні технології, ефективне використання мінерально-сировинних і біоресурсів, екологія та техногенна безпека, сучасні хімічні й біотехнології для медицини, фармації та сільського господарства. Окремо варто приділити увагу, враховуючи нинішню ситуацію в Україні, інноваційному аспекту застарілого оборонно-промислового комплексу країни [205, с. 65-82].

На сучасному етапі саме нанотехнології стають ланкою, яка з'єднує революційні технологічні напрями. Останні 20–30 років ці напрями були пов'язані з комп'ютерною революцією останньої третини XX століття, біотехнологічною революцією останнього десятиліття минулого століття та бурхливим прогресом когнітивної науки початку XXI століття. Суспільне життя у всіх його сферах може одержати нові можливості за рахунок конвергенції чотирьох революційних науково-технологічних напрямків (N – нанотехнологій; B – біотехнологій; I – інформаційно-комунікаційних технологій та C – когнітивних наук (конвергенція NBIC-технологій)) і розвитку кожного з них [206, с. 145-359].

Нанотехнології – новітнє явище, яке перебуває на стику суто наукових та інженерних досліджень, а сфери їхнього застосування в найближчому часі представлені в табл. 3.1. Наноматеріали створюються з метою реалізації виробниками кінцевої продукції в усіх індустріальних секторах економіки. Зараз застосування нанотехнологій відбувається у виробництві щонайменше 80 груп споживчих товарів та понад 600 видів сировинних матеріалів, комплектуючих виробів і промислового устаткування. На продукцію, вироблену з використанням нанотехнологій, у 2015 р. може припало близько 0,5% світового ВВП.

Потенційними споживачами нанотоварів на сьогодні стали компанії з охорони навколишнього середовища (56% загального обсягу ринку), електроніки (20,8%) та енергетики (14,1%) [207].

Таблиця 3.1

Потенційні сфери застосування нанотехнологій

Сфера	Метод «знизу нагору»	Метод «зверху вниз»
Медицина	Покриття для імплантатів, антимікробні покриття	Сенсори, «лабораторії-на-чипі»
Охорона довкілля	Засоби збору забруднюючих речовин, очищення води й повітря, керамічні мембрани	Матеріали для сонячних панелей
Енергетика	Компоненти ядерних реакторів, кабелі для ліній електропередачі	Покриття й матеріали для контейнерів з радіоактивними відходами й відходами спалювання викопного палива
Космонавтика	Покриття й матеріали для елементів фюзеляжу й сопів	Матеріали для двигуна й сонячних панелей
Автомобілебудування	Антикорозійні покриття, вікна, покришки, запалювальними	Електроди для свинцевих акумуляторів
Озброєння	Броня, боєприпаси й покриття для стовбурів	Компоненти двигунів
Промислові покриття	Безпечні для навколишнього середовища покриття (замінники хрому, кадмію й берилію), магнітні покриття	Антикорозійні покриття
Споживчі товари	Спортивне спорядження, настільні й портативні комп'ютери, телевізори, косметика	Компоненти аудіо систем

Джерело: [206].

В Україні почали приділяти серйозну увагу розвитку нанотехнологій і створенню новітніх матеріалів. Розпочато низку програм та ініційовано низку дослідницьких проектів з розвитку вітчизняної нанотехнологічної сфери. Але Україна не має єдиного рамкового нормативно-правового документа, за яким би визначили основні параметри, цілі та напрями розвитку нанотехнологічної сфери. На сьогодні також відсутній постійно діючий державний орган вітчизняного

інституційного середовища розвитку нанотехнологій, який би відповідав за забезпечення спадкоємності етапів та довгострокове функціонування на цій основі наноіндустрії в Україні.

Негативним є те, що механізми податкового й митного стимулювання для суб'єктів нанотехнологічної діяльності практично не застосовуються. Єдина преференція для розвитку вітчизняної наноіндустрії, передбачена у Митному кодексі, – звільнення від оподаткування митом матеріалів, сировини та устаткування, що будуть використовуватися у нанотехнологічних виробництвах або працювати з використанням нанотехнологій. Державні замовлення на нанотехнологічну продукцію не здійснюються. Хоча на державному рівні запроваджуються програми, які залишаються основними інструментами урядової політики у сфері нанотехнологій в Україні. Вони передбачають виділення бюджетних коштів на фінансування затверджених проектів на державному та галузевому рівнях. Досить обмеженою є участь приватного сектора у розбудові наноіндустрії.

Нанотехнології не можуть бути масово застосовані, оскільки цьому перешкоджають в основному недостатність зручних високопродуктивних технологій одержання й розсортування наноструктур та, як наслідок, висока вартість. Разом з тим, для низки галузей це не стало визначальним фактором. Немає необхідності у значній кількості матеріалу, наприклад, для виробництва наноелектроніки, фотонних приладів, сенсорів.

Варто зазначити, що відчутне значне відставання України від провідних країн світу в розвитку нанотехнологічної сфери як за обсягами фінансування, так і за кількістю підприємств, що задіяні у нанотехнологічній діяльності: у 2012 р. 30 українських організацій здійснювало НДР для створення нових нанотехнологій, а 26 – для подальшого вдосконалення. Порівняно менша кількість компаній була задіяна у випуску нанотехнологічної продукції: виробництво первинної нанотехнологічної продукції здійснювалося на 14 підприємствах, виробництво нановмістовної продукції – на 20 підприємствах. У виробництві послуг (товари

без нанокomпонентів), під час надання (виробництва) яких застосовуються нанотехнології та (або) нанокomпоненти, й виготовленні спеціального устаткування для нанотехнологій були задіяні 8 і 7 підприємств відповідно. Ця тенденція є свідченням того, що значна частина нанотехнологічної продукції на сьогодні є експериментальною, та дає зрозуміти слабкий розвиток як наноіндустрії, так і зв'язку «наука – виробництво».

Несуттєвою є питома вага підприємств переробної промисловості, які застосовують та/або створюють нанотехнології, і коливається в межах 15% від загальної кількості нанотехнологічних підприємств. Слід констатувати, що для таких компаній нанотехнологічна діяльність не є основним видом діяльності, оскільки застосування та створення нанотехнологій здійснюється тільки в окремих підрозділах підприємств. Імовірно, що в товарообігу компанії відбувається кореляція частки нанотехнологічної продукції з її розміром – чим більше підприємство, тим менша частка такої продукції.

Отже, варто зазначити досить значний рівень розвитку вітчизняних нанотехнологічних досліджень, зокрема, у сфері нанобіотехнологій, нанохімії та у розробці наноматеріалів. Хоча констатуємо, що такий досить високий рівень розробок був досягнутий в основному шляхом існуючих напрацювань та вагомих досліджень науково-дослідних інститутів НАН України протягом тривалого часу їх функціонування, а також завдяки значній підтримці світового наукового співтовариства (шляхом надання грантів та виконання спільних проектних замовлень). Якщо механізми, запропоновані до застосування державною політикою, нині використовуються в Україні для стимулювання нанотехнологічної діяльності, а вони не дають очікуваного результату, то, враховуючи теперішню економічну ситуацію та суспільно-політичну кризу в Україні, припускаємо, що нанотехнологічна діяльність та її активізація без урахування подальшого поглиблення міжнародного науково-технічного та інноваційного співробітництва є малоімовірною, а розвиток спін-оф- та стартап-компаній у нанотехнологічній сфері взагалі неможливий [205, с. 80].

Для реалізації інституційного забезпечення інноваційної політики України пріоритетного значення набувають державні програми у сфері інноваційного розвитку промислового сектору. Такою є, зокрема, Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, реалізація якої відбувалася протягом 2011–2015 рр. Варто зазначити, що порядок державної реєстрації інноваційних проектів передбачає запровадження Державного реєстру інноваційних проектів та обов'язкову публікацію інформації про них в офіційному бюлетені МОН України. На сьогодні Державний реєстр інноваційних проектів становить всього 16 проектів у машинобудуванні, АПК та хімічній промисловості, що можуть претендувати на державну підтримку [208].

Сучасна інноваційна політика має в арсеналі широкий інструментарій для забезпечення процесів стимулювання інноваційної діяльності. Формувати та реалізовувати інноваційну політику можна завдяки застосуванню загальноприйнятих інструментів:

- фінансове забезпечення процесів виробництва інноваційної продукції за державними науково-технічними програмами;
- урахування амортизаційних пільг, як-от, прискорена амортизація;
- надання кредитів (зокрема безвідсоткових) та державних дотацій;
- податкові механізми впливу (зменшення ставок на прибуток підприємств, дослідницький кредит – без урахування в оподаткованому прибутку поточних видатків на здійснення НДДКР. Наприклад, у США за різні періоди дослідницький кредит був у межах 48 %, 25 % і 20 %, у Франції – 25 %, 30 % і 50 %, у Канаді – 20 %, 30 % [209, с. 81]);
- митне стимулювання (зменшення державного мита на індивідуальні винаходи, виключення з обкладання митом обладнання, що не виробляється в Україні, але застосовується у виготовленні інноваційної продукції);
- державне замовлення інноваційної продукції та її закупівля в інноваційних фірм;

- фінансове забезпечення за рахунок державного бюджету винахідницької діяльності;

- удосконалення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності.

Поширеною світовою практикою на сьогодні є застосування різноманітних пільг для суб'єктів, які займаються інноваційною діяльністю. Зокрема І. Л. Петрова вказує, що у США поширення отримали такі інструменти державної підтримки інноваційного розвитку підприємств [209, с. 184]:

- пільгові податки для фірм, які забезпечують НДДКР, в обсязі до 20 % приросту витрат на НДДКР у порівнянні з середньорічним рівнем цих витрат протягом попередніх років;

- пільгові податки до 20 % витрат компаній на забезпечення програм фундаментальних наукових досліджень, які будуть здійснювати університети за відповідними контрактами з ними;

- відрахування з оподаткованого доходу вартості наукової апаратури й обладнання, що безкоштовно передається компаніями університетам та науково-дослідним організаціям;

- запровадження пільгового режиму амортизаційних відрахувань;

- інвестиційне податкове кредитування, зокрема: зниження податку на прибуток у обсязі від 6 % до 10 % загальної вартості інвестицій в устаткування.

Інноваційна інфраструктура має стати рушійною силою інноваційного розвитку.

До неї належить об'єднання діючих споруд, будівель, мереж та систем, які не належать до напряму реалізації інновацій в економічних системах, хоча подібне об'єднання необхідне у забезпеченні цього процесу. Варто зазначити, що «Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки»» [210] за терміном реалізації завершилася, а нову програму, що сприяла б створенню функціонуючої і розвиненої інноваційної

інфраструктури та охоплювала всі ланки інноваційного процесу, на сьогодні не запропоновано.

Як перспективний напрям, який об'єднує можливості державних структур, бізнесу і науки у процесі створення новітніх технологій та інновацій, виступає процес створення технологічних платформ. Зокрема, згідно з прийнятою Європейською комісією концепцією, Європейські технологічні платформи (ЄТП) є інструментом поєднання технологічних ноу-хау авторів, наукових організацій та виробництв із зацікавленими сторонами для створення довготермінових стратегічних планів досліджень і розробок нових технологій, що мають суттєвий інноваційний, економічний, комерційний або технологічно-промисловий ефект. В умовах ЄТП відбувається значне фінансове забезпечення науково-дослідних робіт, результати яких упроваджуються в промисловості державними структурами та бізнесом [211]. Протягом останніх років створено більше тридцяти ЄТП, які є різними за галузями науки і техніки: «Сталь», «Стала хімія», «Текстиль і одяг», «Рослини для майбутнього», «Великі крила і фюзеляж» тощо.

Україна знаходиться на етапі започаткування процесу створення технологічних платформ як ефективного механізму державно-приватного партнерства в інноваційній сфері. Зокрема, 2012 р. позначився створенням за зразком діючих ЄТП першої української національної технологічної платформи «Агропродовольча» (офіційний партнер мережі ЄТП «Їжа для життя»), яка становить добровільне об'єднання окремих тематичних кластерів з наявністю організаційних і робочих груп, представників зацікавлених політичних, наукових та промислових структур.

Варто звернути увагу на те, що в Україні ще 2010 р. розроблено Проект Концепції формування технологічних платформ в Україні, метою якого стало впровадження комунікаційного механізму на засадах державно-приватного партнерства з метою активізації зусиль, спрямованих на створення перспективних комерційних технологій, нових продуктів, забезпечення науково-технологічного

та інноваційного розвитку економіки України. Навіть станом на сьогодні Концепція залишилася незатвердженою.

Враховуючи наявність значного інституційного забезпечення інноваційної діяльності, реалізацію ключових напрямів інноваційного розвитку, що визначені низкою законодавчих та нормативно-правових документів у сфері інноваційного розвитку, перешкодою залишається неузгодженість та безсистемність державної політики; обмежене фінансове забезпечення існуючих державних програм, наукової й науково-технічної діяльності в Україні; відсутня організаційна і фінансова підтримка інноваційних підприємств; стримування коригування інноваційної політики.

Як зазначив В. П. Горбулін, в основі промислової політики має бути стратегія відходу від існуючої неконкурентної на світових ринках сировинної структури вітчизняної промисловості та побудова сучасної моделі, яка має наблизитися до структури промисловості технологічно розвинених країн світу [212]. Потреба у запровадженні нової структури державного управління пов'язана з ліквідацією структурної незбалансованості промисловості й усунення загроз національним інтересам та економічній безпеці. Зміна підходів у формуванні нової промислової політики допоможе якомога швидше створити в Україні конкурентну структуру промисловості, яка врахує потреби у забезпеченні економічної безпеки [213, с. 29; 214].

Рушійним важелем у ліквідації сировинної структури вітчизняної промисловості є заборона на вивіз металобрухту та необробленої деревини (так званого кругляку). Зниження експорту сировини відбувалося внаслідок дії чинного закону про підвищене вивізне мито на брухт чорних металів. Продаж значних обсягів сировини «Укрзалізницею» стримали його котирування на внутрішньому ринку, що, в свою чергу, сприяло стримуванню цін на металопродукцію на внутрішньому ринку, враховуючи їх зростання на зовнішніх ринках [215].

Стосовно лісу, офіційні дані дії мораторію на експорт лісу-кругляку свідчать, що деревообробна і меблева промисловість зросли на 15–16 %. Експорт лісоматеріалів збільшився на 11 %. Ввезення деревообробного обладнання зросло втричі. Все вищезазначене є індикатором процесу створення робочих місць, надходження податків та загалом розвитку промисловості. Як висновок зазначимо, що мораторій працює в інтересах української економіки [216].

В Україні деревообробна промисловість головним джерелом інвестицій мала фінансування власними підприємствами чи за рахунок кредитних коштів, оскільки іноземні інвестиції відсутні, так як інвестиційний клімат у державі несприятливий і значними є ризики капіталовкладень в економіку. Як наслідок, ці інвестиції направлені в деревооброблення Румунії, Білорусі та Росії. Наприклад, Румунія, яка межує з Україною, має новий завод ДСП компанії «Egger» (Австрія). Територія заводу охоплює лісопильне виробництво потужністю 1 млн. м³ пиломатеріалів на рік компанії «Швайгхофер», яка використовує у подальшому відходи як сировину у виробництві ДСП. Компанія «Кастамона» побудувала другий потужний завод ДСП у регіоні Муреш, що теж біля кордону з Україною. Швейцарська компанія «Кроноспан» зробила вагомі інвестиції в будівництво заводів ДСП у Білорусі та Росії. Хоча вищезазначені компанії розглядали Україну як майданчик для інвестицій, та, оцінивши ризики, схилилися у виборі цих проектів до інших країн. Для них пріоритетним є внутрішній ринок України. Враховуючи близьке територіальне розташування та відсутність торговельних перешкод, маємо конкурентні виробництва для українських виробників ДСП [217].

Отже, держава, припинивши участь в інвестиційних процесах, таким чином самоусунулася від відповідальності за розвиток деревооброблення. З метою залучення приватних інвесторів у процес реалізації високотехнологічних проектів держава як ефективний засіб прямого регулювання може хоча б частково профінансувати інвестиційні проекти, що є пріоритетними для її розвитку. Державне фінансування за своєю формою може бути не тільки у вигляді прямих

коштів, це можуть бути державні гарантії з повернення кредитів комерційним банкам та іншим фінансовим установам, що фінансуватимуть такі проекти. Разом з тим, потрібно створити сприятливі умови для ведення деревообробного бізнесу та його розвитку в Україні, які полягають у тому, щоб: підвищити якість інституціонального середовища; забезпечити макроекономічну стабільність; знизити, стабілізувати та стримувати рівень інфляції; підтримувати прийнятні соціальні стандарти.

Протягом останніх років, на нашу думку, відбулися певні дії на підтримку українського деревооброблення. Як результат втілення оновлюючих реформ, прийнято Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» [218]. Якщо врахувати досвід подібних законодавчих ініціатив, наприклад, у галузі обробки соняшникового насіння, можна впевнено зазначити, що це призвело до переходу від вивозу соняшникового насіння до статусу України як найбільшого експортера сонячної олії і готової продукції в світі, де також працюють відомі міжнародні компанії. Такі дії активізують перехід нашої економіки від експорту сировини до виробництва та експорту високоякісної готової деревообробної продукції, що, в свою чергу, дасть можливість створити додаткові робочі місця, впровадити у вітчизняне виробництво новітнє високотехнологічне обладнання, збільшити прибутковість національної економіки, а це, як результат, має призвести до зростання заробітної плати населення, його загального доходу, надходжень до бюджету. Все вищезазначене буде поступово наближати нас до європейського рівня.

Прикладом трансформації економіки шляхом переходу від сировинних та низькоякісних товарів до випуску кінцевих продуктів вищого рівня переробки є країни, яких останнім часом прийняли до Євросоюзу [219]. Необхідним є створення умов, за яких відбудеться переорієнтація з експорту сировини до випуску готової продукції. Це стане стимулом для інвестицій в економіку України, оскільки замість виведення сировини іноземних інвесторів приваблює

впровадження в країні новітніх технологій та створення сучасних виробництв, підтримка довгострокових економічних проєктів, які сприяють розвитку української промисловості [220].

Економічна безпека, що є показником захищеності життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, забезпечення їх стабільного розвитку, не може бути реалізована без застосування досягнень прогресивної науки, технологій та цільової державної інноваційної політики. Лише економічно розвинена країна з наявністю наукомісткої промисловості здатна гарантувати своїм громадянам високу якість життя, стабільність, можливість реалізувати власні життєві плани для забезпечення добробуту країни.

3.3. Удосконалення законодавчої бази у сфері економічної безпеки з урахуванням інноваційної діяльності у промисловості України

На законодавчому рівні в Україні в сфері національної безпеки відбуваються зміни, а саме в червні 2018 р. було прийнято новий Закон України «Про національну безпеку України» [221], тобто Закон України «Про основи національної безпеки України» (2015 р.) [12] втратив свою чинність. Україна потребувала змін такого закону, але нова редакція є вузькоспрямованою і орієнтованою на військову безпеку та оборонну сферу. Це першочергово пов'язано з ситуацією, що склалася на сході України, і, дійсно, в попередній редакції не було сфокусовано увагу на захищеності державного суверенітету, при цьому в новому законі не говориться про те, що національна безпека включає всі сфери життєдіяльності громадянина. Навіть визначення терміна «національна безпека» наразі скорочено. Згідно із Законом «Про національну безпеку України»: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [221], а «національні інтереси України – життєвоважливі інтереси людини, суспільства і

держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [221]. Жодного слова про боротьбу з корупцією, охорону здоров'я, розвиток освіти та науки, інноваційної політики, забезпечення свободи слова, захист торгівлі та підприємницької діяльності, енергетики та енергозбереження і т.ін. На нашу думку, такі елементи повинні обов'язково фіксуватися на законодавчому рівні, щоб при виникненні загроз опиратися на виконання закону.

Основні напрями державної політики у сфері національної безпеки визначені в Стратегії національної безпеки. Оскільки Закон змінився, то Стратегія теж потребує коригування, тим більше, що «Президент України у разі необхідності може вносити зміни до Стратегії» [221]. Наразі чинною є Стратегія 2015 р., яка теж була прийнята, опираючись на дії на сході України. У її тексті зазначено, що «російська загроза та інші зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки країни» [222].

Стратегія передбачає одними із головних цілей забезпечення процесу інтеграції України до ЄС і підготовка умов для вступу в НАТО. У документі зазначено, що Угода про асоціацію з ЄС є визначальною у питанні стратегічних орієнтирів у проведенні системних політичних та соціально-економічних реформ в Україні, а співпраця з Альянсом допомагає Україні утверджувати демократичні цінності, формувати стабільне безпекове середовище, а також сприяє підтримці реформ, зокрема сектору безпеки й оборони, є інструментом гарантування протидії спільними зусиллями сучасним безпековим викликам та загрозам. Стратегія має на меті забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері, економічної та енергетичної безпеки, кібербезпеки, безпеки інформаційних ресурсів і критичної інфраструктури [223].

Оскільки Україна проходить процес інтеграції в Європейський простір, нам необхідно орієнтуватися на світову практику забезпечення національної безпеки.

У світових тенденціях спостерігається акцент на інноваціях в усіх сферах діяльності країн. Важливе місце тут займає наукова діяльність, тому важливо, щоб до написання Стратегії залучали наукові установи. Це необхідно закріпити на законодавчому рівні. У таких питаннях ефективно міг би спрацювати знаннєвий трикутник «держава-наука-промисловість», але в Україні ці елементи знаходяться у великому розриві. Головна частина української науки зведена до державного некомерційного сектору, тому фактично відокремлена від активної інноваційної діяльності. Щодо приватного сектору, то він не має мотиваційних важелів для того, щоб інвестувати в інноваційну сферу, яка має високий поріг ризику. Уряд неспроможний у цьому питанні, оскільки скоротив фінансування науково-технічної та інноваційної сфер.

Важливим є питання визначення засобів забезпечення економічної безпеки. До них можна віднести: різноманітні технології, програмні, технічні, правові, організаційні засоби, а також телекомунікаційні канали, що застосовуються системою забезпечення економічної безпеки з метою збору, узагальнення, оброблення, передавання чи прийому інформації, яка висвітлює стан економічної безпеки й відповідні заходи з її укріплення. Світ розвивається з урахуванням глобалізації у всіх сферах життя, що позначилася високою динамікою та взаємозалежними подіями. В удосконаленій Стратегії Українська держава має передбачити очевидний силовий вплив економічних підходів у процесі міжнародних відносин у вигляді санкцій, які носять багатосторонній характер, а також виникнення протиріч у стосунках основних суб'єктів світової політики, небезпеки розширення форм протиправної діяльності у кібернетичній та високотехнологічній сферах.

Україна, перебуваючи у рамках міжнародного права, з метою забезпечення національних інтересів зобов'язана вести раціональну та прагматичну зовнішньополітичну діяльність, що відкидає витратну конфронтацію, зокрема гонку озброєнь. Щоб запобігти небезпекам національній безпеці потрібно працювати над гарантуванням соціальної стабільності та нарощуванням темпів

національної економіки, підвищенням якості роботи органів урядової влади й формуванням впливових механізмів їх співпраці з громадянами України для реалізації права на життя, безпеку, працю, житло, здоров'я й здоровий спосіб життя, права на доступну освіту та культурний розвиток. Разом з тим, окрім головних пріоритетів національної безпеки, Україні потрібно сконцентруватися на таких пріоритетах, що забезпечать стабільність у розвитку:

1) нарощування темпів економіки, що можна отримати за допомогою розвитку національної інноваційної системи та внесенням інвестицій у людський капітал;

2) технології, наука та освіта, що набудуть розвитку через процеси укріплення ролі держави й удосконалення інструментів державно-приватного партнерства;

3) економіко-екологічна безпека та раціональне використання природних ресурсів, якісне функціонування яких можна досягнути шляхом збалансованих витрат, застосування передових технологій та продуманого економіко-екологічного відтворення природних ресурсів держави.

Українське законодавство у питаннях гарантування економічної безпеки досить поверхово враховує особливості нової форми агресії, яка характеризується широким застосуванням немілітарних сил та засобів боротьби. Разом з тим, ця сфера має правові акти, які характерні певними юридичними невідповідностями, тому визначення деякої термінології необхідно переглядати, також є потреба у запровадженні сучасних механізмів управління небезпеками економічній безпеці. Тому процедура внесення відповідних змін у законодавство сприятиме формуванню цілісної, гнучкої системи гарантування економічної безпеки. Як висновок: виникла потреба у визначенні принципових підходів до системного перегляду українського законодавства з питань гарантування економічної безпеки – від норм Конституції України до відомчих інструкцій. Значне недопрацювання чинної редакції Закону «Про національну безпеку України» [221], так як і попередньої редакції цього Закону, – те, що частина його положень

характеризується декларативністю, а не нормативно-правовими формальними визначеннями. Як правило, будь-який закон має ґрунтуватися на правових нормах, що декларують загальнообов'язкові права й обов'язки учасників суспільних відносин. Інакше формуються умови, що передбачають суб'єктивну оцінку змісту норм і критеріїв щодо їх виконання.

Працюючи над упровадженням комплексного й системного підходу до вдосконалення українського законодавства у сфері гарантування економічної безпеки, варто дотримуватися того, що відповідний базовий закон повинен стати основою для створення підгалузі права національної безпеки в національній системі права, яке буде враховувати відповідну законодавчу базу стосовно кожної складової, зокрема певні положення щодо системи економічної безпеки. Головні завдання такого закону полягають у:

1) визначенні економічної безпеки як окремої складової частини національної безпеки за всіма сферами діяльності держави;

2) введенні в дію єдиного узгодженого механізму функціонування системи гарантування економічної безпеки, діяльність якого полягає у забезпеченні результативної координації різних державних структур, інститутів громадянського суспільства і громадян у межах певної сфери; впровадженні комплексного підходу до планування, ресурсного підтримування й контролю виконання заходів з гарантування економічної безпеки;

3) визначенні окремого сектору економічної безпеки оборонно-промислового комплексу, який є базовим для системи гарантування національної безпеки та полягає у чіткому визначенні механізму управління цим сектором, забезпечення його функціонування під час миру та у воєнні періоди.

Слід також змінити принципи законодавчого визначення терміна «національна безпека», так як сучасний стан демонструє розширення спектру загроз у безпековій сфері, варто не відходити від підходу широкого трактування відповідного терміна. На нашу думку, закон має носити стратегічний характер, оскільки перелік загроз національній безпеці, від яких країна повинна захищати

як суспільство загалом, так і кожного громадянина зокрема, гарантуючи тим самим стабільний розвиток, є змінним. Небезпеки весь час трансформуються, охоплюючи більш об'ємно сфери впливу. Постійно додаються до традиційних загроз кардинально нові, зумовлені розвитком науки і техніки, а також глобалізаційними процесами й іншими чинниками.

На сьогодні з'явилася необхідність забезпечення взаємозв'язку і відповідності Стратегії національної безпеки та прогнозів економічного й соціального розвитку України на періоди короткотермінові та середньотермінові, схвалених Кабінетом Міністрів України, а також визначення на законодавчому рівні порядку контролю та відповідальності за виконання заходів у відповідності до Стратегії. Правильний вибір політики запровадження Стратегії національної безпеки дає змогу зосередити зусилля й ресурси на реалізації потенціалу економічного розвитку й тим самим забезпечити ефективний і безпечний розвиток усіх сфер життєдіяльності людини, суспільства й держави [101].

Але головне – це забезпечення виконання стратегічних документів держави, у т.ч. державних програм і стратегічних планів розвитку у сфері забезпечення економічної безпеки. Процес змін не закінчується ухваленням стратегічних документів. Без їх ефективного впровадження важливі проблеми так і залишаться не розв'язаними. Тому процес упровадження слід розглядати як продовження циклу стратегічних змін у напрямку до його кінцевої мети – врегулювання проблем у сфері економічної безпеки, що передусім стали причиною для проведення змін [101].

Слід пам'ятати, що система національної безпеки держави є складною та багатоплановою структурою й охоплює такі складові: військова, економічна, науково-технологічна, інформаційна, екологічна безпека та ін., необхідні для обов'язкового врахування у Стратегії. Як свідчить практика, гарантована, ефективна система забезпечення економічної безпеки є надійним гарантом суверенітету та незалежності держави, її сталого соціально-економічного розвитку. Так історично склалося, що Україна постійно вимушена боротися за

свою незалежність як від потенційних ворогів (татаро-монголи, фашизм, сепаратизм і т.д.), так і за ринки збуту своєї продукції і, відповідно, її логістичне забезпечення. Гарантування національної безпеки країни та її обороноздатності завжди вимагає розвиненої економіки. На даний момент розвиток військової техніки та технологій призвели до практичних проблем у веденні великомасштабної війни. Стратегічна зброя третього тисячоліття – це економічні та фінансові методи. Новітні загрози вимагають нових підходів до забезпечення національної безпеки, в якій все більш важливу роль відіграють інформаційна, економічна та науково-технічна безпеки. Саме такі тенденції набули розвитку з 80-х років 20 століття й були викликані науково-технічним прогресом у сфері інформаційних технологій, глобальних телекомунікаційних систем та засобів зв'язку. Наразі з'явилися технічні засоби обміну інформацією, що забезпечать об'єднання світових регіонів у глобальну систему економіки. Зростання міжнародного аспекту загалом збільшує загальну ефективність і продуктивність світового господарства.

Крім того, глобалізація здійснює інформаційний і фінансовий вплив на партнерів та конкурентів на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Їх мета – це зміна розподілу вироблених реальних благ на користь тих, хто став розробником, власником та має право користування відповідними технологіями для таких дій. У тій ситуації, що склалася наразі, потрібно досить уважно ставитися до захисту державних інтересів від нових реальних і потенційних небезпек, гарантування інформаційної, економічної та науково-технічної безпеки. Новітнім чинником загроз економічній безпеці на сучасному етапі є проблема, яка пов'язана з інформаційним блоком. Вплив небезпек в інформаційній сфері постійно зростає і стосується багатьох сторін інтересів особистості, суспільства і країни. Інформаційний вплив на економіку охоплює насамперед фінансову сферу (до прикладу, інформаційні атаки направлені на національні валюти та фондові ринки, які відбулися у світі наприкінці 90-х рр., а також недавні хакерські атаки із застосуванням вірусу «Petya»); вплив на фондові ринки шляхом гри на зниження

капіталізації підприємств, подальше їх скуповування за низькою ціною, у поєднанні з поширенням інформації зі створення негативного образу свого конкурента [94].

Розв'язання задач національної безпеки не повинно бути зведено тільки до захисту від воєнних небезпек. Першочергова увага у Стратегії має бути приділена питанням відновлення вітчизняної економіки. Особливий акцент варто зробити на розвиток освіти, охорони здоров'я, науки й техніки, використання інновацій у промисловості, крім того, на вирішення проблем з дефіцитом державного бюджету. Все це потрібно для відновлення здатності до інновацій та конкурентоздатності української економіки. Першим має бути завдання із забезпечення в Україні використання «чистих енергетичних технологій», оскільки «країна, яка очолить світ в створенні економіки, заснованій на чистій енергетиці, отримає значні переваги» [224]. Разом з тим, Україна повинна утримати свою перевагу в космічних дослідженнях та інвестувати у створення нового покоління космічних технологій.

Економічна безпека взаємозалежна зі «здоровим» сектором промисловості, а це, в свою чергу, потребує стабільних і адекватних ланцюгів постачання та доступної системної інфраструктури: електроенергія, природний газ, зв'язок і транспортні системи. Для підтримування «здорового» сектору промисловості держава повинна мати науково-технологічні й інноваційні підприємства, що приналежні до державної безпеки та охоплюють державні, академічні й галузеві компоненти. Науково-технологічні й інноваційні підприємства мають бути передбачливими і готовими надавати підтримку розвитку промисловості у сферах швидкоплинних сучасних руйнівних технологій, приналежних до економічної безпеки, які охоплюють адитивне виробництво, нанотехнології, біоматеріали, гнучку мікроелектроніку й інші сфери. Весь світ нарощує інвестиції у наукові дослідження та розробки, на відміну від України. Потужність наукових й інноваційних технологій активно зростає у всьому світі. Це призводить до зростання проблем, хоча, разом з тим, і покращує можливості для співробітництва

зі світовими партнерами у розвитку технологій для України і глобальної безпеки. Доброзначне ставлення, яке Україна повинна отримувати від співпраці у сфері дипломатії та міжнародного розвитку, має стати ключовим у сприянні співробітництву на глобальному рівні, у свою чергу, підприємства мають стати продовжувачами формування й зміцнення таких відносин.

Україна має опиратися у процесі управління співробітництвом і нормами поведінки у міжнародному науковому співтоваристві на демократичні цінності, верховенство права і свободи висловлення поглядів. Науковці мають сприяти меритократії, прозорості, відкритості даних, обміну науковою інформацією й ідеями, відтворюваності наукових результатів, критичного мислення, різноманітності думки і повазі до інтелектуальної власності. Міжнародна співпраця і розвиток партнерських стосунків у науково-технологічній та інноваційній сферах дають змогу створити платформу для обміну такими цінностями, розвитку зв'язків міжнародних наукових спільнот, сприяння більш активної участі жінок і менше представлених меншин у науці й техніці, а також демонстрування ролі громадянської спільноти і неурядових організацій. Саме на науку і техніку покладається підтримка уряду в формуванні доказової політики, розв'язування проблем боротьби з небезпеками міжнародного масштабу, в тому числі: зміни клімату, стихійні лиха, торгівля тваринами, вода, харчування й енергетична безпека, безпека космосу тощо. Україна має зобов'язання у використанні технологій і наданні доступу до даних з метою пом'якшення наслідків стихійних лих за допомогою відкритої картографії, відкритих даних, рішень, які стосуються сфери діяльності й інших засобів, сприяння доступу до високоякісної освіти, навчанню й можливостям STEM (наука, технології, інженерія, математика). Мають зміцнити і поживатися для забезпечення стійкого розвитку України основні можливості, які охоплюють усі установи та відомства у сфері економічної безпеки: різноманітний людський капітал, якісна інфраструктура, сучасне управління системи, багатогалузеве партнерство і потужні програми досліджень.

Напрямки удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України з врахуванням інноваційної діяльності в промисловості на законодавчому рівні:

1. Стратегія національної безпеки України повинна відповідати чинному Закону України «Про національну безпеку України», при цьому в Стратегії потрібно чітко описати дієвий механізм виявлення, прогнозування і знешкодження загроз та інших дестабілізуючих чинників суспільного розвитку.

2. Стратегія повинна мати деталізацію використання досягнень інноваційної діяльності в промисловості в кожній складовій національної безпеки, зокрема економічній, інформаційній, екологічній та ін.

3. Держава повинна надавати фінансову допомогу промисловим підприємствам, що у своїй діяльності застосовують інновації чи випускають інноваційну продукцію (надання або сприяння в отриманні банківських кредитів; субсидії для зменшення відсоткової ставки, відшкодування витрат на виплату відсотків; безвідсоткові позики чи позики зі зниженими відсотками; одноразова допомога).

4. Державна допомога для придбання земельних ділянок і нерухомості промисловими підприємствами (допомога у пошуку офісних приміщень та земельних ділянок; часткове відшкодування витрат на проектування і / або підготовку під будівництво ділянок промислового призначення; часткове відшкодування витрат на переобладнання приміщень).

5. Податкові пільги для компаній на початковому етапі розвитку, для компаній, які розвиваються, а також під час процесу реорганізації.

6. В якості основних напрямків підтримки інновацій законодавчо має бути визначено: сприяння проведенню прикладних досліджень та розробок; розвиток підприємництва; підтримка у створенні й розвитку підприємств, що базуються на наукових знаннях; застосування результатів наукових досліджень і науково-технологічний трансферт між науково-дослідними установами й бізнесом;

забезпечення участі України в міжнародних програмах і проєктах у сфері технологій та інновацій.

7. Необхідно здійснювати діяльність з інформування українських підприємств про існуючі міжнародні програми, потрібно проводити консультування та здійснювати підтримку при підготовці та поданні заявок від національних учасників.

8. Необхідно поєднувати всі законодавчі акти з питань економічної безпеки та інноваційної діяльності. Створення державної установи, що буде забезпечувати взаємозв'язок державних управлінських установ, приватного бізнесу, науково-дослідних установ, що так чи так пов'язані із забезпеченням економічної безпеки України та застосуванням інноваційної діяльності. Така установа має сприяти реалізації інноваційних проєктів та НДДКР, орієнтованих на підприємство, сприяти обміну знаннями й технологіями між підприємствами та ВНЗ, а також підтримці при створенні нових інноваційних підприємств.

9. Створення Центрів технологічного трансферу при університетах; технопарків і стартапцентрів.

10. Важливим критерієм при виділенні державних фінансових коштів повинна бути висока експортоорієнтованість проєкту (крім проєктів, спрямованих на забезпечення суто національних інтересів України).

11. Спрощення адміністративних процедур при застосуванні інновацій у промисловості чи початку виробництва інноваційної продукції.

12. Акцентування уваги на розширення мереж кооперації та об'єднань потенціалу науково-дослідних установ і компаній шляхом створення інноваційних союзів і кластерів.

13. Укладання держконтрактів є основною правовою формою реалізації коштів, які повинні виділятися на науку урядом України. Позитивний ефект, комплексність, узгодженість контрактної системи виявиться і в тому, що, крім приватного сектору, тут визначається місце та функції, з одного боку, державних лабораторій, а з іншого – вузівської науки. Контракти приносять взаємну вигоду:

держава з їх допомогою зосередить у своїх руках необхідну науково-технічну інформацію, фінансуючи ті види робіт, які проводили приватні фірми за своєю ініціативою; в свою чергу, приватні фірми зможуть використовувати наукові дані, одержані у ході досліджень, для своїх виробництв, отримуючи доступ до всієї науково-технічної інформації.

Загалом можна констатувати, що особливістю промислової політики України повинна стати не лише адресна підтримка певних галузей. Окрім того, пріоритетом держави має стати формування сприятливих рамкових умов для розвитку всієї промислової сфери, які охоплюють високий рівень освіти й досліджень, помірне оподаткування, розвинену інфраструктуру, стабільну нормативно-правову базу, забезпечення свободи підприємницької ініціативи шляхом низького ступеня регулюючого впливу з боку держави, а також стабільну соціально-політичну систему. Разом з тим, вплив державної підтримки має відображатися у заходах щодо стимулювання інноваційної активності підприємств та зі сприяння трансферту результатів наукових досліджень у промисловість.

Для України в умовах глобалізації питання створення дієвої національної інноваційної системи стоїть особливо гостро, оскільки від рівня інноваційної активності в економіці, положення на світовому ринку наукомісткої продукції безпосередньо залежить економічна безпека країни. На жаль, політика держави в інноваційній сфері багато років була позбавлена ефективних механізмів її дієвої реалізації і спрямування на кінцевий конкурентоспроможний на світовому ринку інноваційний продукт, що призвело до зростання відставання від провідних світових технологічних країн. Стримуючим чинником розвитку цієї сфери залишається відсутність цілісної системи комплексного державного нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності. Разом з тим, найбільш уразливим місцем вітчизняної національної інноваційної системи є відсутність дієвого механізму трансферу технологій до промислового сектору та занадто слабкий зв'язок науки та бізнес-структур.

Для Української держави основою державної стратегії національної безпеки має бути ідеологія розвитку, яка враховує національні інтереси, стратегічні пріоритети та завдяки цьому зводить до мінімуму загрози безпеці. Без урахування ідеології розвитку, культивування пріоритетного науково-технічного та промислового піднесення неможливо вирішити такі завдання національної безпеки країни, як економічне зростання, скорочення державного боргу та бюджетного дефіциту, зниження інфляції, зменшення безробіття, зростання рівня життя і соціального захисту населення. Як свідчить практика, в Україні різко виявляються ознаки зниження економічної та технологічної безпеки. Як наслідок, відбувається руйнація науково-технічного потенціалу з подальшою деіндустріалізацією країни та формування однобічної технологічної залежності від розвинутих держав. До цього часу не запропоновано на державному рівні завершеної концепції соціально-економічного розвитку суспільства і не розроблено стратегію розвитку української науки та техніки. Як результат, залишається незатребуваним один із важливих ресурсів перешкоджання трансформаційної кризи, ефективного реформування та укріплення міжнародних позицій України.

Недосконалим та таким, що потребує розширення, залишається новоприйнятий Закон «Про національну безпеку» [221]. Закон 2015 року, що наразі втратив чинність, за назвою був вузький – «Про основи національної безпеки» [12], а за змістом, починаючи з визначення поняття національної безпеки, мав усеохопніший характер, зокрема загрози були визначені за сферами. Новий Закон (2018 р.) за назвою став ширшим – «Про національну безпеку», але за змістом зацентрований більше на військовій та оборонній сферах. В умовах гібридної війни це досить поверхово та небезпечно. Хоча виконання Закону має підкріплюватися Стратегією національної безпеки. Але й тут є дилема – Закон змінився, а Стратегія залишається тією ж. Відразу виникає питання: чи може чинна Стратегія забезпечити повноцінне виконання Закону, який уже не передбачає усіх складових системи національної безпеки. Очевидно, Стратегія

має теж бути іншою та більш детально подавати послідовне поетапне планування діяльності уряду України із врахуванням гібридної війни та світових глобалізаційних процесів. Окрім того, дії влади мають бути послідовними щодо надання чинності відповідним законам, стратегіям, концепціям, державним програмам, і вони повинні бути вироблені не тільки на вимогу міжнародної спільноти, світових військово-політичних альянсів, а й з урахуванням власної послідовної політики у цьому питанні у відповідь на сучасні виклики та загрози, які перед Україною постали дуже гостро і виникли насамперед як результат недалекоглядності та політично-стратегічних помилок попередніх українських урядів. Відповідно, необхідно відходити від негативної практики необдуманих рішень, прийнятих під впливом інших стратегічних партнерів, адже першопочатковим має бути національний інтерес як головний пріоритет. Як свідчить практика, такі питання є широкими та охоплюють у правовому полі значний спектр питань. Доцільно починати з включення до Стратегії національної безпеки окремо визначених положень стосовно економічної безпеки держави, що, в свою чергу, будуть декларувати чіткі інструктивні пункти щодо впровадження інноваційних змін за всіма сферами економіки, у промисловому секторі зокрема. Така позиція є глибоко стратегічною і відповідає національним інтересам держави.

Висновки до розділу 3

У розділі 3 обгрунтовано, що реалізація інноваційних проєктів у промисловості України прямо чи опосередковано впливає на економічну безпеку держави. Незважаючи на те, що сучасний стан української промисловості виглядає як глибока системна криза та більше ніж 90% промислової продукції має низький технологічний уклад, за останніми даними, обсяг іноземних інвестицій в Україну збільшився на 5,9%. Також підтвердженням того, що Україна ще не зовсім втратила позиції, є висока патентна активність та, незважаючи на

недостатнє фінансування, вітчизняні вчені мають успіхи у розробках. Суттєво, що українські розробки у сфері авіа- й ракетобудування викликають інтерес у багатьох країнах, всесвітньо визнаними є вітчизняні досягнення у сфері медицини, електрозварювання, атомної енергетики, і саме на сьогодні існують широкі можливості у їх застосуванні. Визначено певні дієві напрямки розвитку вітчизняної промисловості, які позитивно впливатимуть на систему економічної безпеки: здійснення системної перебудови структури й упровадження новітніх технологій, створення конкурентного середовища і зниження рівня монополізації, завершення періоду приватизації промислових підприємств тощо. Дослідження показало, що на сучасному етапі особливої підтримки з боку держави потребують інноваційні сфери промисловості, важливими повинні стати розробки за напрямками нанотехнології і наноматеріали.

Запропоновано інструменти для формування та реалізації інноваційної політики, що має безпосередній вплив на економічну безпеку держави: фінансове забезпечення процесів виробництва інноваційної продукції за державними науково-технічними програмами; врахування амортизаційних пільг; надання кредитів і державних дотацій; податкові механізми впливу (зменшення ставок на прибуток підприємств, дослідницький кредит – без урахування в оподаткованому прибутку поточних видатків на здійснення НДДКР); державне замовлення інноваційної продукції та її закупівля в інноваційних фірм; фінансове забезпечення за рахунок державного бюджету винахідницької діяльності; удосконалення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності.

Доведено, що українське законодавство у питаннях гарантування економічної безпеки досить поверхово враховує особливості нової форми агресії, яка характеризується широким застосуванням немілітарних сил та засобів боротьби. Незважаючи на прийняття нового Закону України «Про національну безпеку», що, на нашу думку, є недосконалим, держава потребує зміни Стратегії національної безпеки, яка б відповідала Закону, враховувала всі виклики й загрози, що постають перед Україною в процесі світового інноваційного

розвитку. Стратегічна зброя третього тисячоліття – це економічні та фінансові методи. Новітні загрози вимагають нових підходів до забезпечення національної безпеки, в якій усе більш важливу роль відіграють інформаційна, економічна й науково-технічна безпеки.

Розроблено пропозиції та рекомендації щодо удосконалення законодавчої бази у сфері економічної безпеки з урахуванням фактору інноваційної діяльності у промисловості України, а саме: приведення у відповідність Стратегії національної безпеки України до Закону України «Про національну безпеку України»; підвищення державної матеріальної, організаційної та консультативної підтримки промислових підприємств, що у своїй діяльності застосовують інновації чи випускають інноваційну продукцію; задіявання в цих питаннях знаннєвого трикутника «держава-наука-промисловість»; забезпечення використання «чистих енергетичних технологій»; утримання своєї переваги в космічних дослідженнях та інвестування у створення нового покоління космічних технологій. Визначено, що економічна безпека взаємозалежна зі «здоровим» сектором промисловості, а це, в свою чергу, потребує стабільних і адекватних ланцюгів постачання та доступної системної інфраструктури: електроенергія, природний газ, зв'язок і транспортні системи. Для підтримування «здорового» сектору промисловості держава повинна мати науково-технологічні й інноваційні підприємства, що приналежні до державної безпеки та охоплюють державні, академічні й галузеві компоненти.

ВИСНОВКИ

Одержані в процесі дослідження результати дали можливість вирішити наукову проблему, яка полягає в обґрунтуванні теоретичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо пошуку і реалізації напрямів забезпечення економічної безпеки держави з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості України на законодавчому рівні. За результатами можна сформулювати такі висновки:

1. Аналіз зміни понятійно-категоріального апарату процесу забезпечення національної безпеки держави у працях вітчизняних та зарубіжних учених-економістів показав, що національна безпека певний час розглядалася переважно у військово-політичному аспекті як проблема обороноздатності держави, поступово економічна безпека вирізнялася та сформувалася в окрему складову. Економічну безпеку держави визначено як пріоритетний національний інтерес, для забезпечення якого використовуються не силові шляхи захисту національних інтересів та цінностей, а покладена в їх основу інноваційна діяльність.

2. Визначено сфери освіти та науки як окремі напрямки забезпечення економічної безпеки, які взаємодіють і впливають одна на одну в двох площинах: з одного боку, вплив ресурсів науково-освітньої сфери на забезпечення економічної безпеки, з іншого – безпека власне її процесів. Відповідно, наука й освіта виступають як фактор, ресурс, засіб і об'єкт економічної безпеки.

3. Вивчення теоретичного підґрунтя забезпечення економічної безпеки держави засобами інноваційного розвитку дало можливість констатувати, що підприємства, здатні освоювати нові технології, прискорюють розвиток національної економіки, ефективне функціонування якої за рахунок створення та застосування інновацій на промислових підприємствах підвищує рівень забезпечення економічної безпеки держави. Також визначено основні наслідки інновацій для економічної безпеки країни та інструменти державної політики для її забезпечення.

4. Оцінка стану економічної безпеки України за Методикою Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (з 29 серпня 2019 року - Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України) показала, що станом на I півріччя 2018 р. інтегральний показник економічної безпеки держави знаходився в зоні незадовільного рівня. Жодна складова в аналізований період не перебувала в критичній зоні, при цьому 6 індикаторів знаходяться в зоні – незадовільний рівень економічної безпеки. Інвестиційно-інноваційна безпека протягом аналізованого періоду постійно знаходиться в небезпечній зоні, на I півріччя 2018 р. показник знизився на 9,1%. Визначено причини такої ситуації: несприятливий інвестиційний клімат, військові дії на сході країни й невизначені перспективи економічного зростання на тлі значного рівня корупції, гальмування реформ. Для ширшої оцінки стану економічної безпеки держави автором запропоновано звернути увагу на стан інформаційної складової (Україна входить до десятки країн із найвищим рівнем кіберзлочинності).

5. Аналіз динаміки показників інноваційної діяльності у промисловості України та зміни інтегрального показника економічної безпеки показав, що, починаючи з 2013 р., кількість інноваційно активних промислових підприємств знижується, при цьому погіршуються такі показники економічної безпеки: рівень ВВП, інвестиційний клімат, збільшується зовнішній борг та ін. Також у 2016 р. спостерігається незначне покращення рівня економічної безпеки (на 4 в. п.), і в цьому ж році покращуються всі показники інноваційної діяльності в промисловості України. Для аналізу залежності інвестиційно-інноваційної складової та економічної безпеки побудовано економіко-математичну модель, яка показує прямий зв'язок між досліджуваними показниками (точність апроксимації складає 99,7%). Дана модель дала можливість здійснити прогноз значень інтегрального показника рівня економічної безпеки України та його інвестиційно-інноваційної складової до 2025 р., який підтвердив таку залежність. Як узагальнений висновок, подано авторську логіко-концептуальну модель основ

гарантування економічної безпеки України з урахуванням інноваційної діяльності в промисловості.

6. Дослідження зарубіжного досвіду використання інноваційної діяльності у промисловості для забезпечення економічної безпеки держави дало можливість виокремити практичні кроки, які можна адаптувати до вітчизняних соціально-економічних реалій. Насамперед вони стосуються змін державної політики у процесі забезпечення інтеграції науки та інновацій в економічну безпеку, співпраці з приватним сектором для адаптації та комерціалізації результатів науки й інновацій, об'єднання науково-інноваційних пріоритетів системи економічної безпеки країни і збільшення значення Стратегії національної безпеки України.

7. На основі аналізу інноваційних проєктів у промисловості України визначено, що в країні реалізуються проєкти, які прямо чи опосередковано пов'язані із забезпеченням економічної безпеки. Передусім це проєкти у таких сферах: авіа- та ракетобудування, медицина, електрозварювання, атомна енергетика тощо. Важливими у реалізації таких проєктів визначено інвестиційну привабливість та можливість їх представити широкій вітчизняній та зарубіжній аудиторії. Для залучення іноземних інвестицій пріоритетною названо екологічну сферу, а також, що найбільше розповсюджено в сучасному світі, пошук альтернативних видів опалення (це насамперед стосується промислових підприємств).

8. Дослідження державної політики у сфері інноваційної діяльності показало, що наразі особливої підтримки потребують розробки за напрямками нанотехнологій та наноматеріалів, які мають широкий спектр застосування як для оборонно-промислового комплексу, так і для мирних технологій. Враховуючи наявність значного інституційного забезпечення інноваційної діяльності, реалізацію ключових напрямів інноваційного розвитку, що визначені низкою законодавчих та нормативно-правових документів у сфері інноваційного розвитку, названо основні перешкоди: неузгодженість і безсистемність державної політики; обмежене фінансове забезпечення існуючих державних програм,

наукової й науково-технічної діяльності в Україні; відсутність організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств; стримування коригування інноваційної політики.

9. На основі проведеного дослідження було розроблено рекомендації щодо удосконалення законодавчої бази у сфері економічної безпеки з урахуванням фактору інноваційної діяльності у промисловості України, а саме: приведення у відповідність Стратегії національної безпеки України до Закону України «Про національну безпеку України»; підвищення державної матеріальної, організаційної та консультативної підтримки промислових підприємств, що у своїй діяльності застосовують інновації чи випускають інноваційну продукцію; задіявання в цих питаннях знаннєвого трикутника «держава-наука-промисловість»; забезпечення використання «чистих енергетичних технологій»; утримання своєї переваги в космічних дослідженнях та інвестування у створення нового покоління космічних технологій. Визначено, що економічна безпека взаємозалежна зі «здоровим» сектором промисловості, а це, в свою чергу, потребує стабільних і адекватних ланцюгів постачання та доступної системної інфраструктури: електроенергія, природний газ, зв'язок і транспортні системи. Для підтримування «здорового» сектору промисловості держава повинна мати науково-технологічні й інноваційні підприємства, що приналежні до державної безпеки та охоплюють державні, академічні й галузеві компоненти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовченко О. В. Деякі аспекти забезпечення національної безпеки держави: вплив інноваційної діяльності. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки* : матеріали XX Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції, 7–11 вересня 2015 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2015. Т. 1. Ч. 1. С. 105–107.
2. Соловійов В. П. До обґрунтування логіки впливу науки та інновацій на механізми національної та колективної безпеки. *Наука та наукознавство*. 2014. №3 (85). С. 3–10.
3. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. Серія : Політологія*. 2011. Т. 155. Вип. 143. С. 42–46.
4. Гетьманчук М. П. Політологія : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Гришук, Я. Б. Турчинта ін. ; за заг. ред. М. П. Гетьманчука. Київ : Знання, 2010. 415 с.
5. Алешенков М. С. Родионов Б. Н. Секьюритология : монографія. Москва : МГУЛ, 2008. 104 с.
6. Задувайло О. К. Розкриття інформації з обмеженим доступом як загроза внутрішньополітичній безпеці держави : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2017. 247 с.
7. Diem G. N. American Foreign Policy I: Sixteen Key Shaping American Foreign Policy [Electronic Resource]. URL : <http://www.amforeignpolicy.bravepages.com/AFP7.html> (дата звернення: 10.03.2015).
8. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва : Издательство АСТ, 2015. 600 с.
9. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remakink of Word Order. New York : Simon & Shuster, 1996. 368 p.

10. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія. Київ : НППМБ, 2001. 300 с.
11. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки : підручник. Київ : КНТ, 2009. 631 с.
12. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 15.03.2015).
13. Возжеников А. В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия. Москва : НПО «МОДУЛЬ», 2000. 234 с.
14. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 256 с.
15. Кондратьєв Я. Ю., Ліпкан В. А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.
16. Ваганова Л. Г. Створення механізму інноваційної безпеки підприємства на основі маркетингової складової. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №4. Т. 1. С. 202–206.
17. Левковець О. М. Інноваційна безпека України: проблеми забезпечення в глобалізованому світі. *Державне регулювання економіки*. 2012. № 15 [Електронний ресурс]. URL : http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73679.doc.htm (дата звернення: 15.03.2015).
18. Ліпкан В. А. Теорія управління в органах внутрішніх справ : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2007. 884 с.
19. Палига Є. М., Штангрет А. М. Проблеми та корпоративного управління економічною безпекою підприємств видавничо-поліграфічної галузі України. *Регіональна економіка*. 2009. № 1. С. 138–146.

20. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 212 с.
21. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : Укрархбудінформ, 2001. 122 с.
22. Економічна безпека : навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасеменко та ін. ; за ред. О. М. Джужі. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
23. Чечель О. М. Економічна безпека в контексті державної економічної політики України [Електронний ресурс]. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/10.pdf> (дата звернення: 22.04.2015).
24. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность : учебник. Москва : Экзамен, 2004. 768 с.
25. Сухоруков А., Харазішвілі Ю. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та урегулювання рівня економічної безпеки держави. *Банківська справа*. 2011. № 4. С. 13-32.
26. Федулова І. В. Сутність концепції інноваційного менеджменту з позиції управління знаннями. *Наукові праці Одеського національного університету харчових технологій*. Одеса, 2008. № 33. С. 224–230.
27. Захаров О. І. Управління знаннями у системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. Львів, 2012. № 1. С. 39–47.
28. Науменко Т. О. Запровадження інтеграційного підходу для генерації знань в інноваційний процес у проектній діяльності. *Управління розвитком складних систем*. Москва, 2014. Вип. 17. С. 31–35.
29. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p> (дата звернення: 16.05.2015).

30. Hayek F. A. The Use Knowledge in Society. *American Economic Review*, 1945. Vol. 35. № 4. P. 519–530.
31. Marshall A. Principles of Economics. An introductory volume. 8 educ. London : Macmillan and Co, 1920. 627 p.
32. Вовченко О. В. Сектор генерації знань як пріоритетний елемент інноваційного розвитку економіки держави. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*, Луцьк, 2015. Вип. 13. С. 66–73.
33. Белозёров В. К. О научном сопровождении обеспечения национальной безопасности и развития России. *Безопасность Евразии*, 2008. № 3. С. 426–431.
34. Дракер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе [антология] / под ред. В. Л. Иноземцева. Москва, 1999. 640 с.
35. Левашов В. К. Интеллектуальный потенциал общества: социологическое измерение и прогнозирование. *Социологические исследования*. 2008. № 12. С. 25–36.
36. Клейнер Г. Б. Становление общества знаний в России: социально-экономические аспекты. *Общественные науки и современность*. 2005. №3. С. 56–69.
37. Кузнецов В. Н. Социология безопасности. Москва : Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2007. 423 с.
38. Юсупов Р. М. Наука и национальная безопасность. Санкт-Петербург : Наука, 2006. 294 с.
39. Цыбульская Э. И. Институциональный аспект обеспечения национальной конкурентоспособности в эпоху экономики знаний. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. Харків : Вид-во НУА, 2013. Т. 19. С. 268–277.
40. Lundvall B-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London : Printer, 1992. 317 p.

41. Faure E., Herrera F., Kaddoura A. R. and oth. Learning to be: the world of education today and tomorrow. UNESCO, 1972. 313 p. [Electronic Resource]. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001801> (дата звернення: 5.06.2015).
42. Binde J. Towards knowledge societies. UNESCO, 2005. 237 p. [Electronic Resource]. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843> (дата звернення: 5.06.2015).
43. Кузнецов О. Л. Проблемы построения общества знания в современной России (мифы, рифы, перспективы). *Вестник Российской академии естественных наук*. 2005. № 3. С. 1–4.
44. Минаев Г. А. Образование и безопасность. Москва : Логос, 2009. 312 с.
45. Елфимова О. С. Наука, образование и безопасность в векторе движения к обществу знаний. *Теория и практика общественного развития*. 2012. № 12. С. 75–81.
46. Попов Е. В., Власов М. В., Орлова Н. В. Влияние транзакционных издержек на результативность научной деятельности. *Экономический анализ: теория и практика*. 2010. № 19. С. 21–24.
47. Федулова Л. І., Шовкун І. А. Підходи до формування дієвої інноваційної стратегії України. *Наука та інновації*. 2009. Т. 5. № 3. С. 5–15.
48. Долятовский В. А., Гречко М. В. Научный сектор генерации знаний: состояние и перспективы в условиях перехода к инновационной модели развития. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. №1 (7). С. 139–147.
49. Семиноженко В. Доктрина економіки знань (Проект). [Електронний ресурс]. URL : <http://www.semynozhenko.net> (дата звернення: 15.06.2015).
50. Богуславська О. Г. Інноваційна діяльність як фактор забезпечення економічного розвитку. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2008. Вип. 35. С. 127–137.

51. Камашев С. В. Безопасность образования России в условиях интеграции в европейское образовательное пространство. *Философия образования*. 2011. № 3 (36). С. 89–95.
52. Кукурудза І. І., Прощаликіна А. М. Інноваційна діяльність: стан і роль в економічному зростанні країн з трансформаційною економікою : монографія. Черкаси : ЧНУ, 2011. 168 с.
53. Вовченко О. В. Інноваційна діяльність у промисловості як фактор впливу на національну безпеку держави. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Економічні науки*. 2016. Вип. 11. С. 348–356.
54. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін : навч. посібник для вузів. Київ : Заповіт, 1996. 240 с.
55. Битюкова І. Е. Инновационный подход к использованию информационных технологий с целью повышения эффективности внедрения результатов науки в производство. *Наука та наукознавство*. Київ, 2000. №1(2). С. 154–159.
56. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 326 с.
57. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. 455 с.
58. Михайлишин Л. І. Інновації як форма глобальних соціально-економічних відносин. *Інноваційна економіка*. 2014. № 3. С. 40–48.
59. Знаменський І. О. Інноваційна діяльність у відтворювальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.01. Київ, 2008. 18 с.
60. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). Киев : Феникс, 2004. 452 с.

61. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 15.08.2015).
62. Ильенкова С. Д., Гохберг Л. М., Ягудин С. Ю. и др. Инновационный менеджмент : учебник для вузов / под ред. С. Д. Ильенковой. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. 327 с.
63. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Москва : Экономика, 1989. 271 с.
64. Kreitner R. Management. Boston, MA : Houghton Mifflin Company. 1989. p. 118–120.
65. Соловйов В. П., Кореняко Г. І., Головатюк В. М. Інноваційний розвиток регіонів: питання теорії та практики : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 224 с.
66. Прощаликіна А. М. Інноваційна діяльність як чинник економічного зростання : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.01. Київ, 2011. 20 с.
67. Поліщук О. О. Сутність поняття «інноваційна діяльність» як соціально-економічної категорії. *Економічний вісник Донбасу*. Донецьк, 2010. № 3. С. 169–171.
68. Сиротинська Н. М. Зародження та розвиток теоретичних основ інновацій. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2011. № 714. С. 399–405.
69. Єрмолаєва В. В. Теоретичні дослідження інновацій. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми економіки та управління. Львів, 2010. № 683. С. 268–273.
70. Козієнко І. С. Теоретичні підходи до визначення поняття «інноваційна діяльність». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 226–230.
71. Покропивний С. Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання. *Економіка України*. 1995. № 2. С. 24–31.
72. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник для вузов ; 6-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 448 с.

73. Акимов А. А., Гамидов Г. С., Колосов В. Г. Системологические основы инноватики. Санкт-Петербург : Политехника, 2002. 596 с.
74. Коюда В. О., Лисенко Л. А. Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2010. 224 с.
75. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1027 с.
76. Пашута М. Т., Шкільнюк О. М. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 118 с.
77. Іванков В. М. Оцінка стану інноваційної діяльності промислових підприємств. *Незалежний аудитор*. 2013. № 6 (IV). С. 70–76.
78. Гапонова С. Н., Серебрякова Н. А., Смольянова Е. Л. Особенности проведения эффективной инновационной деятельности в пищевой промышленности. [Электронный ресурс]. URL : http://science-bsea.narod.ru/2009/ekonom_2009_2/garopova_osob.htm (дата звернення: 4.10.2015).
79. Пригожин А. И. Методы развития организаций. Москва : МЦФЭР, 2003. 863 с.
80. Близнюк Т. П. Інноваційна діяльність підприємства в умовах циклічності розвитку економіки : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2008. 20 с.
81. Маргасова В. Г., Роговий А. В. Інноваційна модернізація економіки як шлях зміцнення економічної безпеки держави. *Вісник ЖДТУ*. Житомир, 2011. №3 (57). С. 324–326.
82. Соболев Ю. Пострадянська Росія. *Дзеркало тижня. Україна*. №8. 04 Березень 2011. [Електронний ресурс]. URL : https://dt.ua/POLITICS/postradyanska_rosiya.html (дата звернення: 12.10.2015).
83. Скрыдлов И. А. Инновационная составляющая экономической безопасности России : автореферат дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.05. Санкт-Петербург, 2012. 20 с.

84. Стельмахук А. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Тернопіль : ТАНГ, 2000. 315 с.
85. Мацкевич Д. А. Влияние национальной инновационной системы на обеспечение экономической безопасности. *Научный вестник МГТУ ГА*. 2011. №167. С. 168–172.
86. Голиченко О. Г. Национальная инновационная система России: состояние и пути развития. Москва : Наука, 2006. 396 с.
87. Деркач М. І. Структурно-інноваційна перебудова економіки України: проблеми, пріоритети та перспективи розвитку. *Економіст*. 2004. № 5. С. 12–14.
88. Казанцев А. К. Основы инновационного менеджмента / под ред. А. К. Казанцева, Л. Э. Миндели. 2-е изд. перераб. и доп. Москва : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. 518 с.
89. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. [Електронний ресурс]. URL : http://www.journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php (дата звернення: 2.11.2015).
90. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
91. Никифорова В. Г., Кравченко В. О. Активізація інноваційного розвитку — підґрунтя економічної безпеки підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 34. С. 92–96.
92. Сак Т. В. Інноваційна діяльність підприємств у контексті комплексного забезпечення економічної безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. Ч. 3. С. 116–119.
93. Значение инноваций для экономики государства. [Электронный ресурс]. URL : <http://management-study.ru/znachenie-innovacij-dlya-ekonomiki-gosudarstva.html> – Название с экрана (дата звернення: 18.11.2015).

94. Арменский А. Е., Гусев В. С., Петров А. Е. Информационная и экономическая безопасность государства : учебно-методическое пособие для государственных служащих. Москва : Мобиле, 2003. 153 с.

95. Вовченко О. В. Питома вага інноваційної безпеки в системі оцінки економічної безпеки України. *Економіка і менеджмент-2018: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку* : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 квітня 2018 р. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. Т. 4. С. 58–60.

96. Еромолаев А., Левцун А., Денисенко С. Основные угрозы и пути обеспечения национальной безопасности Украины. [Электронный ресурс]. URL : <http://www.sofia.com.ua/page101.html> (дата звернення: 19.01.2016).

97. Вовченко О. В. Стан інноваційної діяльності України: проблеми забезпечення економічної безпеки. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки* : матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції, 12–15 вересня 2016 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2016. Т. 1. Ч. 1. С. 152–156.

98. Резнікова О. О., Цюкало В. Ю., Паливода В. О., Дрьомов С. В., Сьомін С. В. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2015. 58 с.

99. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 336–340.

100. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 29.10.2013. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 4.03.2016).

101. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

102. Офіційна веб-сторінка Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 7.02.2019).

103. Офіційна веб-сторінка Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс] . – URL : <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення: 7.02.2019).

104. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 7.02.2019).

105. Офіційна веб-сторінка Національного банку України. [Електронний ресурс]. URL : <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 7.02.2019).

106. Грушко В. І., Лаптев С. М., Кошембар Л. О. Фінансова безпека бізнесу: податковий аспект. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2010. 256 с.

107. Варналій, З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Механізм попередження загроз економічній безпеці України. *Економічний часопис–XXI*. 2016. № 159 (5-6). С. 17–26.

108. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. академіка НАН України С. І. Пирожкова. Київ : НІПМБ, 2003. 42 с.

109. Румик І. І. Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 35. С. 22–32.

110. Енергетична галузь України: підсумки 2016 року. [Електронний ресурс]. URL : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_ENERGY-FINAL.pdf (дата звернення: 27.06.2017).

111. Брожко О. О., Сокотенюк С. М. Економічна безпека критичних інфраструктур України: сучасний стан та напрями покращення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 71–75.

112. Розвиток газового сектору України в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс]. URL : http://razumkov.org.ua/upload/1392734130_file.pdf (дата звернення: 27.06.2017).

113. Бобров Є. А. Енергетична безпека держави. Київ : Ун-т економіки та права, ВНЗ «КРОК», 2013. 306 с.

114. Комарова І. В. Бюджетне фінансування охорони здоров'я громадян України як складової людського капіталу. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ, 2010. № 3. С. 94–100.

115. Завора Т. М., Чепурний О. В. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. [Електронний ресурс]. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_9_8 (дата звернення: 2.05.2017).

116. Терехов В. І., Одягайло Б. М. Інституційно-культурні аспекти формування безпекового бізнесового середовища. *Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка*. 2015. Вип. 40. С. 29–36.

117. Сидор І. П. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти і вітчизняна практика. *Ефективна економіка : електронне фахове видання*. 2015. № 9. [Електронний ресурс]. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=efek_2015_9_29 (дата звернення: 20.08.2017).

118. Богма О. С. Аналіз рівня економічної безпеки України за основними складовими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8. Ч. 1. С. 11–14.

119. Швець Ю. О., Бурдило О. В. Оцінка інвестиційного клімату в Україні: стан, проблеми та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12 (2). С. 165–168.

120. Офіційний сайт Європейської Бізнес Асоціації. [Електронний ресурс]. URL : <https://eba.com.ua> (дата звернення: 20.03.2019).

121. Офіційний сайт Світового банку Doing Business [Електронний ресурс]. URL : <https://russian.doingbusiness.org/ru/doingbusiness> (дата звернення: 20.03.2019).

122. Петрова І. Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2221> (дата звернення: 2.07.2018).

123. Маліцький Б. А., Соловйов В. П., Терехов В. І. та ін. Заключний звіт про виконання науково-технічного проекту «Теоретико-методичні засади розроблення організаційно-інформаційного забезпечення виявлення загроз національній безпеці, обумовлених станом науково-технологічної сфери, та моніторингу ефективності процесів їх нейтралізації». Київ : НАН України, ЦДПІН ім. Г. М. Доброва. 2014. 192 с.

124. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 7.09.2018).

125. Чижевський Б., Шевченко М. Національна інноваційна система України: проблеми та перешкоди для розвитку. *Шляхи розвитку української науки. Інформаційно-аналітичний бюлетень*. 2016. № 7–8. С. 125–130.

126. Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Рижкова Ю. О. Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. 157 с.

127. Заява президії Національної академії наук України. [Електронний ресурс]. – URL : http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Zayava_budget_2016.pdf (дата звернення: 12.09.2017).

128. Вовченко О. В. Наукове товариство як інноваційний ресурс у процесі забезпечення національної безпеки. *Международные и национальные научные организации как фактор формирования глобального научного сообщества* :

матеріали Міжнародного симпозиума, 15-17 мая 2017 г. Киев : «Наш формат», 2017. С. 335–343.

129. Антоненко Л. А., Дера К. А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Проблеми економіки та управління*. Львів, 2008. № 628. С. 18–23.

130. Всемирный экономический форум: Индекс сетевой готовности 2015 года. [Электронный ресурс]. URL : <http://gtmarket.ru/news/2015/04/17/7128> (дата звернення: 4.07.2017).

131. Загальна інтернет-аудиторія України зросла до 59% – дослідження. [Електронний ресурс]. URL : <http://ishop.if.ua/novyny/zagalna-internet-audytoriya-ukrayiny-zrosla-do-59-doslidzhennya>. Назва з екрана (дата звернення: 4.07.2017).

132. Вовченко О. В. Безпека інформаційного простору як системоутворюючий фактор у всіх сферах національної безпеки // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 11–13 вересня 2017 р. / Національна академія наук України, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України», К. : Видавництво «Фенікс», 2017. 339 с. С. 31–34.

133. Косошов О. М. Інформаційна безпека у сфері оборони як складова воєнної безпеки України. *Системи обробки інформації*. 2016. Вип. 8. С. 115–117.

134. Король І. В. Конкурентоспроможність вітчизняної економіки: аналіз науково-технологічного та інноваційного потенціалів. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1. С. 63–67.

135. Федулова Л. И. Инновационный вектор развития промышленности Украины. *Экономика Украины*. 2013. № 5. С. 30–37.

136. Шутенко Н. Д. Инновационная деятельность на промышленных предприятиях: особенности и специфика. [Электронный ресурс]. URL :

http://iee.org.ua/files/alushta/97-shutenko-innov_deyat_na_prom.pdf (дата звернення: 14.03.2018).

137. Дмитрів В. І. Діагностика потенціалу інноваційного розвитку промисловості України. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 94–101.

138. Собкевич О. В., Сухоруков А. І., Шевченко А. В. та ін. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2013. 71 с.

139. Дідченко О. І. Аналіз сучасного стану інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні. [Електронний ресурс]. URL : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_5_113.pdf (дата звернення: 1.07.2018).

140. Вовченко О. В. Аналіз стану інноваційного розвитку промисловості України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів, 2017. № 875. С. 202–209.

141. Сіпайло Л. Г., Сазонець О. М. Інноваційна діяльність підприємств в контексті забезпечення інформаційної безпеки. *Проблеми економіки*. 2015. №3. С. 156–161.

142. The national security science and innovation strategy. [Electronic Resource]. URL : https://www.dst.defence.gov.au/sites/default/files/basic_pages/documents/NSSIS-strategy.pdf (дата звернення: 21.08.2018).

143. Основные направления инновационного развития экономики Австралии. [Электронный ресурс]. URL : <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22596>. Название с экрана (дата звернення: 21.08.2018).

144. World Bank Doing Business 2017 report. [Electronic Resource]. URL : <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> (дата звернення: 4.08.2018).

145. Инновационная Австралия: особенности инвестиционной деятельности. [Электронный ресурс]. URL : https://inventure.com.ua/analytics/formula/innovacionnaya_avstraliya_osobennosti_investicionnoj_deyatelnosti. Название с экрана. (дата звернения: 4.08.2018).

146. Мосолова О. В. Научно-техническая политика правительства Австралии. [Электронный ресурс]. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchno-tehnicheskaya-politika-pravitelstva-avstralii> (дата звернения: 7.08.2018).

147. Mark Yeandle, Nick Danev The Global Financial Centres Index 14. [Electronic resource]. URL : https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI14_30Sept2013.pdf (дата звернения: 27.09.2018).

148. The Global Competitiveness Report 2010-2011. [Electronic resource]. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf (дата звернения: 12.04.2018).

149. The Global Competitiveness Report 2011-2012. [Electronic resource]. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf (дата звернения: 12.04.2018).

150. The Global Competitiveness Report 2012-2013. [Electronic resource]. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (дата звернения: 12.04.2018).

151. The Global Competitiveness Report 2013-2014. [Electronic resource]. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf (дата звернения: 12.04.2018).

152. The Global Competitiveness Report 2014-2015. [Electronic resource]. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf (дата звернения: 12.04.2018).

153. The Global Competitiveness Report 2015-2016. [Electronic resource]. URL :

https://www.smm.lt/uploads/documents/mokslas/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (дата звернення: 12.04.2018).

154. The Global Competitiveness Report 2016-2017. [Electronic resource]. URL : http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення: 12.04.2018).

155. The Global Competitiveness Report 2017–2018. [Electronic Resource]. URL : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (дата звернення: 2.02.2019).

156. Официальный сайт ассоциации Avenir Suisse. [Electronic resource]. URL : <http://www.avenir-suisse.ch/21027/schweiz-das-am-starksten-industrialisierte-land-der-welt> (дата звернення: 2.02.2019).

157. Scheidegger E. Wachstums – statt Industriepolitik. *Die Volkswirtschaft*. 2012. № 7/8 p. 4–5.

158. Агентство экономического развития кантона Берн. [Электронный ресурс]. URL : http://www.berneinvest.com/public/downloads/publikationen_anlaufstelle/41211_dienstleistungen_d_juni13.pdf (дата звернення: 14.03.2018).

159. Sollberger P. Studie zum Beitrag von Forschung und Entwicklung für die Schweizer Wirtschaft aus Sicht der makroökonomischen Statistik. *Bundesamt für Statistik*, Neuenburg, 2013. 25 p.

160. Zurfluh R. Innovationen und die Rolle des Staates – eine Einleitung. *Die Volkswirtschaft*, 2013. №10. p. 4–5.

161. Bundesgesetz über die Förderung der Forschung und der Innovation, vom 14. Dezember 2012. [Electronic resource]. URL : <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20091419/201401010000/420.1.pdf> (дата звернення: 14.03.2018).

162. Risikokapital in der Schweiz. [Electronic resource]. URL : <http://www.news.admin.ch/NSBSubscriber/message/attachments/27392.pdf> (дата звернення: 14.03.2018).

163. Офіційний веб-сайт Асоціації швейцарських технопарків і бізнес-інкубаторів. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.swissparks.ch/> (дата звернення: 16.03.2018).

164. Вовченко О. В. Державна політика як механізм стимулювання інноваційної діяльності в промисловості (на прикладі Швейцарії). *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір* : матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції, 4–5 жовтня 2018 р. Київ-Одеса : Видавництво «Фенікс», 2018. С. 57–63.

165. A report to the President on a Program for Postwar Scientific Research by Vannevar Bush Director of the Office of Scientific Research and Development. [Electronic resource]. URL : <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/1945/07/apo-nid62466-1240581.pdf> (дата звернення: 7.04.2018).

166. Pisano G. P., Shih C. W. Restoring American Competitiveness. [Electronic resource]. URL : <https://hbr.org/2009/07/restoring-american-competitiveness> (дата звернення: 7.04.2018).

167. A New National Security Innovation Base 2016. [Electronic resource]. URL : <https://www.newamerica.org/international-security/events/innovation-base/> (дата звернення: 9.04.2018).

168. National Security Strategy 2015. [Electronic resource]. URL : https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (дата звернення: 9.04.2018).

169. SelectUSA Investment Summit. [Electronic resource]. URL : <https://www.selectusa.gov/selectusa-summit> (дата звернення: 17.04.2018).

170. Инновационная система США: треугольник успеха. [Электронный ресурс]. URL : <http://integral-russia.ru/2017/07/31/innovatsionnaya-sistema-ssha-treugolnik-uspeha/>. Название с экрана (дата звернення: 12.05.2018).

171. Space industry takes prominent role in Trump's national security strategy. [Electronic resource]. URL : <https://spacenews.com/space-industry-takes-prominent-role-in-trumps-national-security-strategy/> (дата звернення: 12.05.2018).

172. 20 величайших инноваций 2016 года. [Электронный ресурс]. URL : <https://rb.ru/list/20-innovacij-2016-goda/>. Название с экрана (дата звернення: 12.05.2018).

173. Трамп одобрил военный бюджет США на 2018 год. [Электронный ресурс]. URL : <https://www.dw.com/ru/трамп-одобрил-военный-бюджет-сша-на-2018-год/a-41766959>. Название с экрана (дата звернення: 15.03.2018).

174. Маліцький Б. А. Визначення загроз національній безпеці, що походять від стану науково-технічної сфери. *Наука та наукознавство*. Київ, 2013. № 4. Ч. 1. С. 31–44.

175. Драчук Ю. З. Підвищення ефективності інновацій у безпеці вугільного виробництва : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2010. 32 с.

176. Новицький В. Промисловість: шлях виходу з кризи. [Електронний ресурс]. URL : https://dt.ua/energy_market/promislovist-shlyah-vihodu-z-krizi-.html. Назва з екрана (дата звернення: 25.04.2018).

177. Офіційна веб-сторінка Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. [Електронний ресурс]. URL : <https://ru.unesco.org> (дата звернення: 26.04.2018).

178. The Bloomberg Innovation Index. [Electronic Resource]. URL : https://www.reddit.com/r/europe/comments/7slyhp/bloomberg_2018_innovation_index_with_6_european/ (дата звернення: 6.02.2019).

179. Global Innovation Index. [Electronic Resource]. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf (дата звернення: 6.02.2019).

180. Спасти будущее: первый рейтинг инновационных компаний Украины. [Электронный ресурс]. URL : <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1416757-spasti-budushchee-pervyj-rejting-innovacionnyh-kompanij-ukrainy>. Название с экрана (дата звернення: 25.04.2018).

181. У 2017 році прямі іноземні інвестиції у світі впали на 16% – ООН. [Електронний ресурс]. URL : <https://biz.nv.ua/ukr/economics/u-2017-rotsi-prjami-inozemni-investitsiji-v-sviti-vpali-na-16-oon-2446911.html>. Назва з екрана (дата звернення: 5.11.2017).

182. Іноземні інвестиції в Україну зросли на \$2,2 млрд. [Електронний ресурс]. URL : <https://biz.nv.ua/ukr/finance/inozemni-investitsiji-v-ukrajinu-zrosli-na-2-22-mlrd-2283406.html>. Назва з екрана (дата звернення: 1.10.2018).

183. Офіційний сайт асоціації KPMG. [Електронний ресурс]. URL : <https://home.kpmg/ua/uk/home.html> (дата звернення: 12.10.2017).

184. Чому зростає інвестиційна привабливість України – експерти. [Електронний ресурс]. URL : <https://biz.nv.ua/ukr/publications/chomu-zrostaie-investitsijna-privablivist-ukrajini-eksperti-1594579.html>. Назва з екрана (дата звернення: 11.03.2018).

185. Потехін О., Тодоров І. Глобалізація системи безпеки : навч. посіб. Донецьк : Ноулідж, 2011. 246 с.

186. Defense Advanced Research Projects Agency. [Electronic resource]. URL : <https://www.darpa.mil> (дата звернення: 11.03.2018).

187. The Israel Innovation Authority. [Electronic resource]. URL : <https://innovationisrael.org.il/en/contentpage/israel-innovation-authority> (дата звернення: 11.03.2018).

188. Defence Research and Development Canada. [Electronic resource]. URL : <https://www.canada.ca/en/defence-research-development.html> (дата звернення: 11.03.2018).
189. Defence Science and Technology Organisation. [Electronic resource]. URL : <http://www.defence.gov.au/AboutUs.asp> (дата звернення: 11.03.2018).
190. Стратегія розвитку інновацій в Україні. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.slideshare.net/ukrinnovate/ss-80531956> (дата звернення: 11.03.2018).
191. Офіційний сайт Tech Today Hub. [Електронний ресурс]. URL : <https://techtoday.in.ua/techtoday-hub> (дата звернення: 11.03.2018).
192. Украинские ученые разработали инновационные решения для тяжелой промышленности. [Электронный ресурс]. URL : https://24tv.ua/ru/ukrainskie_uchenye_razrabotali_innovacionnye_reshenija_dlja_tjazhelej_promyshlennosti_n895989. Название с экрана (дата звернення: 1.06.2017).
193. Що пропонують українські вчені для важкої індустрії. [Електронний ресурс]. URL : <https://techtoday.in.ua/techtoday-hub/shho-proponuyut-ukrayinski-vcheni-dlya-vazhkoyi-industriyi-84560.html>. Назва з екрана (дата звернення: 11.02.2018).
194. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку. *Економіст*. 2008. № 2. С. 9–69.
195. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Реформи заради добробуту». *Урядовий кур'єр*. 6 квітня 2000 р. С. 3–4. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b9/page357> (дата звернення: 12.11.2018).
196. Програма діяльності Кабінету Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. № 106. 12 червня 2002 р. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b9/page357> (дата звернення: 12.11.2018).
197. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість, дієвість і результативність». *Економіст*. 2003. № 4. С. 35–47.
198. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Послідовність. Ефективність. Відповідальність». *Урядовий кур'єр*. № 60. 31 березня 2004 р.

[Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b9/page357> (дата звернення: 12.11.2018).

199. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям». *Урядовий кур'єр*. № 26. 11 лютого 2005 р. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b9/page357> (дата звернення: 12.11.2018).

200. Основні напрями урядової політики в економічній та соціальній сфері на 2006 рік : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.2006 р. № 42. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42-2006-п> (дата звернення: 12.11.2018).

201. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2008 р. № 14. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0001120-08> (дата звернення: 12.11.2018).

202. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». [Електронний ресурс]. URL : www.president.gov.ua (дата звернення: 12.11.2018).

203. Закон України «Про державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» від 20.05.2010 р. № 2287-VI. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> (дата звернення: 12.11.2018).

204. Гусєв В. О. Державна інноваційна політика: методологія формування та впровадження : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 624 с.

205. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ : НАН України, 2015. 336 с.

206. Roco M. K., Bainbridge W. S. *Converging Technologies for Improving Human Performance: nanotechnology, biotechnology, information technology and cognitive science*. Dordrecht, The Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 2003. 468 p.

207. Лавриненко И., Крюкова С. Нанопрогресс и нанопурга. *Експерт*. 2010. № 50 [Электронный ресурс]. URL : <http://expert.in.ua/articles/43/0/7384/> (дата звернення: 1.12.2017).

208. Державний реєстр інноваційних проєктів. [Електронний ресурс]. URL : <http://mon.gov.ua/activity/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/innovacijni-proekti/derzhavnij-reestr-innovacijnix-proektiv.html> (дата звернення: 10.10.2017).

209. Петрова І. Л., Шпильова І. Л. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : монографія; за наук. ред. проф. Петрової І. Л. Київ : Дорадо, 2010. 320 с.

210. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури»» на 2009-2013 рр. № 447 від 14.05.2008 р. [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-п> (дата звернення: 10.10.2017).

211. Шеховцов В. С., Шевченко А. В. Шляхи впровадження державно-приватних технологічних платформ в ОПК України. [Електронний ресурс]. URL : http://dp.niss.gov.ua/public/File/docs/Shlyahi_vprovadjennya.pdf (дата звернення: 10.10.2017).

212. Горбулін В. П. Україні потрібна нова промислова політика, яка відповідала б національним інтересам. *Дзеркало тижня*. №1. 14 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. URL : https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayini_potribna_nova_promislova_politika,_yaka_vidpovidala_b_natsionalnim_interesam.html (дата звернення: 1.11.2017).

213. Собкевич О. В. Забезпечення економічної безпеки держави у процесі реалізації інноваційної політики у промисловості України : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ, 2015. 360 с.

214. Вовченко О. В. Державна політика України в інноваційній сфері: основа гарантування національної безпеки. *Наука та наукознавство*. 2018. Вип. 3 (101). С. 25–35.

215. Експерти відзначають позитивну дію закону про брукхт для метпідприємств, але прогнозують зростання цін на сировину в серпні. [Електронний ресурс]. URL : http://24tv.ua/eksperti_vidznachayut_pozitivnu_diyu_zakonu_pro_bruht_dlya_metpidpriyemstv_ale_prognozuyut_zrostannya_tsin_na_sirovinu_v_serpni_n846600. Назва з екрана (дата звернення: 12.11.2017).

216. Рік перший: як мораторій на експорт лісу-кругляку вплинув на економіку України. [Електронний ресурс]. URL : <https://voxukraine.org/2017/02/22/moratorij-na-eksport-lisu-ua/>. Назва з екрана (дата звернення: 12.11.2017).

217. Сагаль С. З. Аналіз потенціалу лісового сектору України та виявлення факторів, що гальмують його інноваційний розвиток. [Електронний ресурс]. URL : <http://caravan&trans.com/wp-content/uploads/2014/05.pdf> (дата звернення: 14.11.2017).

218. Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів». [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2860-15> (дата звернення: 2.11.2018).

219. Агенція підтримки підприємництва та інвестицій. [Електронний ресурс]. URL : <http://investsupport.com.ua/media/novini/7&lipnya&2015-roku-prezident-ukrayini-pidpisav-zakon-ukrayini-1362/> (дата звернення: 4.03.2017).

220. Терехух А. А., Яворська Н. П. Інвестиційні аспекти відродження деревообробної галузі України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 20. С. 23–27.

221. Закон України «Про національну безпеку України». [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 14.07.2018).

222. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». [Електронний

ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 14.07.2018).

223. Президент України затвердив Стратегію національної безпеки. [Електронний ресурс]. URL : <https://persha.kr.ua/news/45408-prezident-ukrayini-zatverdiv-strategiyu-nacionalnoyi-bezpeki/>. Назва з екрана (дата звернення: 14.07.2018).

224. National security strategy of the United States 2010. [Electronic resource].
— URL :
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
(дата звернення: 14.07.2018).

225. Алькема В. Г., Літвін Н. М., Кириченко О. С. Економічна безпека інноваційного підприємства : навчальний посібник. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. 320 с.